Татар.
3-11090

فيلسوف كبير امام ابى العلاء المعرى حضرتلرينك

اللزوميات

نامنده اولان بيوك اثرندن انتخابا ترجمه اولنوب

مدرسلر، معلملر، طلبه‌لر بيننده ادبيات عربيه‌يى نشر ايتمك مقصديله

شرق كتبخانه‌سى

صاحبى احمد الاسحاقى طرفندن نشر اولنمشدر.

لغات عربيه‌يى احيا ايدوب، دواوين عربده محفوظ قالمش حكمت، فلسفه، اخلاق، حماسه، حريت كبى شيلرى روسيه مسلمانلرى آراسنده نشر ايتمك مقصديله «شرق كتبخانه‌سى» بوندن صوك على التوالى اك گزيده اشعار عربيه‌يى ترجمه‌لريله نشر ايده‌چكدر.

Казань.
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ ШАРАФЪ.
1907 г.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بسم الله الرحمن الرحيم

باب الهمزة

(اولوا الفضل فی اوطانهم غرباء تشذ وتنأى عنهم القرباء)

اهل علم، وطنلرنده ایسه‌لرده، غریب کبی اولورلار؛ زیرا، یالکز بعیدلر دکل، حتی قریبلری نفرت ایدوب اهل علمدن اوزاق کیدرلر.

جهل علوم و معارفك دشمنی اولدیغندن، بالطبع جاهل اهل علمله تماماً التیام ایده‌مز. هیچ بر صورتله بر عالم بر جاهل آراسنده مودت و صداقت قائم اولاماز؛ اولور ایسه دائم قالاماز.

اهل علمك آدملره نسبتله حالی اویله‌در؛ بو قدرده شبهه یوق. لکن وطنلره نسبتله نصل؟

بزه بالمشاهده معلوم مدرکه جهالت، قاراکلق شائع و سائد اولان مملکتده علمك‌ده اهلینك‌ده اعتباری یوقدر. اما بلاد متمدنه‌ده علوم ومعارف هر بر شیه سیادت وریاست ایدر مملکتده، اصحاب معارف او بلادك صاحبی و مالکی اولور. معارفلی ملت کندو وطننده صاحب و مالك اولدیغی کبی دیگر مملکتلرده‌ده استیلا ایدوب اوراده صاحب امر و سلطان اولور. معارف هر بر خزینه‌نك کلیدیدر؛

Инв. № 32632
Из фондов Российской национальной библиотеки

ارباب معارف خزائن طبیعتك اصحابیدر. علوم و معارف هیچ بر یرده غریب اولماز. نرهده اولسهده او یرك سیدی و رئیسی اولور.

امام قرافی حضرتلری الفروق جزء اولنده، ١٩٠ صحیفهده ٢٣ نجی فرق آخرنده، «ولو کنت اعلم الغیب لاستکثرت من الخیر وما مسنی السوء» آیت شریفهسنی تفسیر اثناسنده شو مسئلهیه عائد غایت مفید بر شی یازمشدرکه، صوب مقصددن انحراف عیب اعتبار اولنماسه ایدی تماماً بیان ایدر ایدم.

شوراده جزئی بر مناسبتله اشارهسی لازم بر فائده: دین اسلامك الی یوم القیام بقاسی قطعاً و اجماعاً ثابتدر. قرآنده «واما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض — وقل جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا» — کبی آیتلر بو معناده نص قاطعدر. «هو الذی ارسل رسوله بالهدی ودین الحق لیظهره علی الدین کله» آیتلریده دین اسلامك تا قیامت همه ادیاندن اعلی و غالب اولاچغنه خلافی ممتنع بر بشارت عظیمهدر. اسلام هیچ بر وقت ذلیل و ضعیف اولمیهچقدر. شو اعتقاد هر بر مؤمنه قطعاً و جزماً فرضدر.

اویله ایسه «بدی هذا الدین غریباً، وسیعود غریباً کما بدی. فطوبی للغرباء» حدیث جلیلینی کوروبده ذهنلرینه غریبدن ذلیل و ضعیف معناسی متبادر اولان ذوات کرام ابراهیم بن موسی الشاطبی حضرتلرینك اثری الموافقات جزء رابعنه کتاب الاجتهادده، ١٤ نجی مسئلهده ١١٨—١٢٥ صحیفهلره مراجعت ایتسونلر. شو حدیثك معناسنه واقف اولورلار. کوکللرنده اشتباه قالماز.

(وحسب الفتی من ذلة العیش انه یروح بادنی القوت وهو حباء)

انسان، جزئی بر شیله معیشت ایده بیلور ایکن، کونلك رزقینی دیگرك الندن آلمق غایت بیوك بر ذلتدر.

قدرتی وار ایکن کسب ایتمەیوب دیگرلرك کوچیله کون کورمك شرعاً حرامدر. حدیث شریفده «اطیب ما یأ کل الانسان من کسبه» وارد اولمشدر. طیب اولمایان شی نص قرآنده حرام اولدیغنه کوره کندو کسبی اولمایان شیله کون کورور اولمق گناه وعیب اولدیغی بیان اولنمشدر. امام ابوداود عمرو بن العاص حضرتلرندن «لا تحل الصدقة لغنی ولا ذی مرة سوی» حدیث شریفنی روایت ایتمشدر. یعنی غنی‌یه، همده قوتی وار اعضاسی تام آدمه صدقه حلال اولماز.

«وضرب الله مثلا رجلین احدهما ابکم لا یقدر علی شئ وهو کل علی مولاه اینما یوجهه لا یأت بخیر». (النحل-٧٦).

النده یا تیلنده بر فائدەسی یوق، دیگرك کوچیله معیشت ایدر، هیئت اجتماعیەده بوجه من الوجوه خیری بوانماز آدمك الك دون الك حقیر بر مخلوق بولدیغی بلاغت معجزه ایله بیان قیلنمشدر.

حکم اسلامده قدرتی وار هر بر آدمه کسب وعمل فرضدر؛ هر بر فردك سعادتی عمل واستقلال ایلەدر. «وان لیس للانسان الا ما سعی» (النجم-٣٩).

عصر اولده زکات آلمق عیب اعتبار اولنور ایدی. زکات، صدقه ضعفه ومساکین حقی ایدی. شمدی ایسه صدقات بیوکلرمزك حقوق محترمەسندن عد اولنور اولدی. بیوك اولمقلاری لازم اولان طبقەمز معیشت بابنده الك ذلیل طبقه اولدی اموال ناسده اولان اوساخ بونلارك طبیعتلرنده تمام قوتله تأثیرینی اجرا ایتدی.

(اذا ما خبت نار الشبیبة ساءنی ولو نص لی بین النجوم خباء)

یاشلك غیرتی سونەر ایسه، کوکلر اوزرنده بنم ایچون بنا اولنمش خانەلرده بکا قایغو ویرەچك.

خبت لفظینه مناسبتله بیت شرفدن خبا ایله تعبیر ایتدی.

یعنی قوت و عافیت یوق ایکن، نه قدر بیوك رتبه‌لره نائل اولور ایسه‌م‌ده، لذت وحظ آلامام.

شبهه یوقدرکه هر شی یاشلك زمانه‌سنده اولور. کمالك کمالی‌ده، مسلمك دینیده یاشلك‌ده اولور. هر شیك بر زمانی بر یازی واردر. علوم و معارفك زمانی‌ده یاشلك‌در.

(ومابعد مرالخمس عشرة من صباً ولا بعد مرالاربعین صباء)

اون‌بش‌دن صوڭ صبیلك قالماز؛ قرق‌دن صوڭ شهوت آرقاسندن گزمك اولماز.

یعنی انسان کماله ایرشدك‌دن صوڭ ساعتلرینی کونلرینی بیهوده شیلره صرف ایتمز.

شمدی عالم مدنیت‌ده شائع اولان تیاتر، لیالی ادبیه، رەستوران کبی جایلرده، قمارخانه‌لر رقصخانه‌لر عموخانه‌لر مستثنی اولمق شرطیله، احیاناً علی حسب‌الحاجه بولنمق گزمك فائده‌لی کبی ایسه‌ده اوکبی جایلرده وقف عمر ایدوب، اورادە اعتکافی عادت ایدنمك، عزیز حیاتك دقیقه‌لرینی نافله یره صرف ایتمك مدنیت اسمنه‌ده انسانیت اسمنه‌ده یاقشماز شیلردندر.

هر شی شریعت‌ده‌ده مدنیت‌ده‌ده بر بیوك حکمتله وضع اولنور. صوڭره انسانلر سوء استعمال ایده‌رك اوشیی ضررلی ایدرلر. انسانك سوء استعمالی اولماسه‌ایدی دین هم دنیا آباد اولور ایدی.

(ارابیك فی‌الودالذی قد بذلته فاضعف ان اجدی لدیك رباء)

بڭا بذل ایتمش محبتك مقابلنده بن سڭا ربا ویرورم؛ ربا ویرمك سنك عندڭده فائده‌لی چیقار ایسه، اضعافاً زیاده ایدرم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

یعنی برآدم بکّا صداقت وامانت ایدر ایسه، بن آکّا بیك دفعه زیاده صداقت وامانت ایدرم.

خیراتده مسابقه بویله اولور! ایمانی کامل اسلامی تمام آدم البته اویله اولور.

(وزهدنی فی الخلق معرفتی بهم وعلمی بان العالمین هباء)

خلقك حقیقت حاللرینه واقف اولوب، همه عالمك قدرسز بر شی اولدیغنی آڭلاب آنلاردن اعراض ایتدم.

امام معری حضرتلری شومعناده کوب بیتلر سویله‌مشدر.

«الناس کابل مائة لاتجد فیها راحلة» حدیث شریفی بیتك معناسنه مناسبدر. «کندوسی نجیب اخلاقی هرجهتدن خوش اولان برآدم بولامیه‌چقسن» معناسده اولوب عربلرك مذاقنه قریب بر عباره ایله تعبیر اولنمشدر. شوکلام اویله برکلامدرکه همه عالم بونی تصدیق ایدر؛ نه قدر آرار ایسه‌ده برنقض بولاماز.

(اذا نزل المقدار لم یك للقطا نهوض؛ ولاللمخدرات اباء)

قدر خدا نازل اولاچق ایکن، قوشلارده حرکت، انسانلرده ابا قالماز.

یعنی قضادن هیچ برچاره خلاص ایده‌مز.

«لا ملجأ من الله الا الیه» (التوبه—١١٨)

(اذاخافت الاسد الخماص من الظبا فکیف تعدی حکمهن ظباء)

آچ آرسلانلار سیفدن قورقارلار ایسه، آهولر حکم سیفدن نصل تعدی ایده بیلورلر؟

(تتبعنا فی کل نقب ومخرم منایا، لها من جنسها نقباء)

بزی، نره‌ده اولور ایسه‌کده، اولوملر، اولوم کبی بیوك بلالر آرایوب بولورلار.

یعنی قدر خدادن، متاعب حیاتدن هیچ بر آدم نجات بولاماز.

(علی الولد یجنی والد ولو انهم ولاة علی امصارهم، خطباء)

بالالار، نه قدر بیوك رتبه‌لره واصل اولاچق ایسه‌لرده، هر حالده پدر آنلاره جنایت ایتمش اولور.

یعنی دنیایه حلول سیئه‌سنه هیچ بر رتبه، نه‌قدر بیوك اولور ایسه‌ده، کفاره اولماز.

(وزادك بعداً من بنیك، وزادهم علیك حقوداً انهم نجباء)

بالالرك نجابتی سنك آنلاردن بعدکی، آنلارك سکا عداوتلرینی زیاده ایدر.

(یرون اباً القاهم فی مؤرب من العقد ضلت حله الارباء)

زیرا بالالر، عاقللری عاجز ایدر برمشکل معما درونده، کندولرینی القا ایدن پدری کورورلر.

شو بیتلر حیاتك متاعبندن، اکتساب معالیده اولان مصاعبدن شکایت دگل. زیرا بیوك آدملر متاعبدن قورقمازلار، مصاعبدن اورکمزلر. بیك موانعك، طاقت خارجنده اولان مصاعبك وراسنده مقصدلرینی کورورلر ایسه قوت عزمله اجتهاد ایدوب نائل اولورلار.

لزومیاته ممارسه ایدن آدم کورورکه امام معری حضرتلری عقل انسانی غایت بیوك برقوت اعتبار ایتمشدر؛ انسانك عقلی عاجز هیچ بر شی کورمه‌مشدر. باقگز امام حضرتلری نه دیر:

(الفکر حبل متی یمساك علی طرف منه ینط بالثریا ذلك الطرف)

(والعقل کالبحر ماغیضت غواربه شیا ومنه بنو الایام تغترف)

فکر بر ایپدرکه برطرفی سنده اولسه دیگر طرفی ثریاده اولور؛ عقل بر دیگز کبیدرکه بیوك دولقونلاری اصلا توکنمز؛ انسانلر علی الدوام اورادن اغتراف ایدرلر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(وانك ان تستعمل العقل لايزل مبيتك فى ليل بعقلك مشمس)

یعنی سن عقلکی استعمال ایدر ایسه‌ڭ هر قرانکلق سکا کون کبی اولور.

دیگر طرفدن امام حضرتلری وجودی، وجودده اولان عالملری اویله واسع کورمشدرکه عادتاً عالم انسان بر ذره قدر اولور. عقل انسان هیچ برشی بیلمز صبی کبی قالور. لزومیات‌ده امام معری دیر:

(وعالمنا المنتهی کالصبی قیل له فی ابتداء تهجا)

یعنی بزم منتهی عالممز مدرسهٔ طبیعت‌ده برصبی کبیدرکه الفبا اوقور.

(نفارق العیش لم نظفر بمعرفة ای المعانی باهل الارض مقصود)

یعنی عالم انساندن مقصود نه‌در بیلمه‌یه‌رك دنیادن کیدرز.

(اری فلکا مازال بالخلق دائرا له خبر عنا یصان ویخبأ)

یعنی سمایی کورورم‌که ملتلری دور ایتدرور. برینی یریوزندن کوتاروب دائما دیگرینی خلق ایدر. شو حرکتڭ بیوك برسری واردرکه بزدن کتم قیلنمشدر.

بوکبی ابیاتی اوقور ایسه‌ك مشکل معمادن امامڭ مرادی نه‌در؟ بیلورز. عقل انسان عندنده حل اولنمامش برمعمی وار ایسه، سر وجودی کشف ایتمك، اسرار طبیعتی احاطه ایتمك اولاچقدر.

(وما ادب الاقوام فی کل بلدة الی المین الا معشر ادباء)

آدملری باطل وضلاله یالکز عالملر وفقیه‌لر دعوت ایتدی.

شو مسئله اویله واضح برحقیقت‌درکه ایضاح استه مز: ملل سماویه تواریخنه برنظر ایدر ایسه‌ك، تعالیم الهیه‌یه طاری اولان انحرافی کورور ایسه‌ك، روی ارض‌ده طبقات ناسڭ احوال اقتصادیه وسیاسیه سنه اعتبار کوزی صالور ایسه‌ك امامڭ شو بیوك سوزینی تصدیق ایدرز.

انبیا النده نازل اولان دین خالص کیملر النك خراب اولدی؟ شو بیتی تصدیق ایدن متعدد آیتلر قرآن‌ده واردر.

(بنی الدهر مهلا ان ذممت فعالکم فانی بنفسی لا محالة ابدأ)

زمانك بالالری! سزك اشلرگزی ذم ایدر ایسه‌م، غضب ایتمه‌گز! زیرا بن هر حال‌ده کندومله ابتدا ایدرم.

مهل هانك سکونیله تأنی، رفق؛ فتحیله اقدام وحمل. حدیث‌ده وارد اولمشدر: «اذا سرتم الی العدو فمهلا مهلا؛ واذا وقعت العین علی العین فمهلا مهلا.» یعنی سیر ایدر ایکن تأنی قیلگز؛ کوزکوزه اولدقده اقدام قیلگز.

(متی یتقضی الوقت والله قادر فنسکن فی هذا التراب و نهدأ)

نه وقت عمرمز تمـام اولورده، توپراق‌ده سکون ایدوب راحت ایدرز؟

(تجاور هذا الجسم والروح برهة فما برحت تأذی بذاك وتصدأ)

جان تن‌ده برمدت قالدی. بردقیقه‌ده اذادن غم‌دن نجات بولامادی.

(خسست یا امنا الدنیا فاف لنا بنو الخسیسة اوباش اخساء)

دنی‌سن آنامز دنیا. قباحت بزه اولسون! خسیسك بالالری‌ده خسیس اولور.

(وکم نطقت باصناف العظات لنا وانت، فیما یظن القوم، خرساء)

نه‌قدر عبرتلر بزه سویله‌دك! کندوك، خلقك گمـانده، سوزدن عاجزسن.

(ان مازت الناس اخلاق یعاش بها فانهم عند سوء الطبع اسواء)

انسانلر، اخلاق‌ده صورتده نه‌قدر متفاوت ایسه‌لر ده شریرلك‌ده همه‌سی برابردر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(اوکان کل بنی حواء یشبهنی   فبئس ماولدت فی‌الخلق حواء)

حوا بالالرینڭ هربری بنم کبی اولسه‌لار، حوا طوغرمش بالالر نه‌قدر قبیح اولورلار!

(بعدی من‌الناس برء من سقامهم   وقربهم للحجی والدین‌ادواء)

آدم‌لردن بعید اولور ایسه‌م ضررلرندن امین اولورم: آنلاره یاقین کلور ایسه‌م عقلمه‌ده دینمه‌ده ضرر کلور.

انسان اصل‌ده ساده برجوهر کبی‌در. ملکات حسنه، اخلاق قبیحه تأثیر وسطله حاصل اولور. تربیه‌سز عائله‌ده معیشت ایدن بالا، نه‌قدر نجیب ایسه‌ده، نجابتی غائب اولور. تربیه‌لی خانه‌ده بیومش نجیب بالا، سفیللرده دنیلره اختلاط ایدرك تربیه‌سنی غائب ایدوب، عدوی طریقیله، شقیلك کسب ایدر. اخلاق‌ده عدوی امراض‌دن زیاده‌در. تربیه‌ده وسطڭ تأثیری غایت بیوکدر.

(قد حجب النور والضیاء   وانما دیننا ریاء)

نور، ضیا کورنمز اولدی. دینمز یالگز ریادن عبارت قالدی.

(وهل یجود الحیا اناسا   منطویاً عنهم الحیاء)

حیاسی یوق آدملره یاغمور نصل کلسون!

(یا عالم السوء! ما علمنا   ان مصلیك اتقیاء)

ای شر عالمی! گمان ایتمه‌م‌که سنده نماز اوقویان‌لار تقی اولسون‌لار.

(لا یکذبن امرؤ جهول   ما فیك لله اولیاء)

حریف نادان لاف اورماسون! سن‌ده خدا ولیلری بولنماز.

(کم وعظ الواعظون منا   وقام فی الارض انبیاء)

نه قدر واعظلرمز وعظ ایتدی. یر یوزنده نه قدر انبیا کلدی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(فانصرفوا والبلاء باق ولم يزل داؤك العياء)

همه‌سی کتدی؛ بلا قالدی. سنك اوگماز مرضك زائل اولمادی.

(حکم جری للملیك فینا ونحن فی الاصل اغبیاء)

خدانك بزه جاری اولمش حکمی شودر. بز اصلده بر شی آڭلاماز آدملرمز.

(تعالی رازق الاحیاء طراً لقد وهت المروءة والحیاء)

خدا ایله قسم ایدرم‌که انسانلرده مروت و حیا قالمادی.

(وقد فتشت عن اصحاب دین لهم نسك ولیس لهم ریاء)

عبادتی وار، ریاسی یوق اصحاب دینی تفتیش ایتدم.

(فالفیت البهائم لا عقول تقیم لها الدلیل ولا ضیاء)

آنلاری حیوان کبی بولدم، دلیل اقامت ایدر عقل، حقیقت کوستروار ضیا آنلارده بولامادم.

(واخوان الفطانة فی اختیال کانهم لقوم انبیاء)

عقل اربابی، گویا بر قومه نبی اولمش‌لار کبی، بیوکلك دعوی ایدرلر.

(فاما هؤلاء فاهل مكر واما الاولون فاغبیاء)

بونلار ایسه مکر اصحابندن اولوب، اولکیلر بر شی آڭلاماز آدملردر.

(فان کان التقی بلهاً وعیاً فاعیار المذلة اتقیاء)

اگرده بر شی آڭلامامق، سوزدن عاجز اولمق تقیلك اولور ایسه، ذلیل ایشه‌کلر هه‌دن زیاده تقی اولاجق‌لار.

اویله ریاکار حریفلر واردرکه کوزلرینی سوزده حرکتده خسته کبی کوسترورلر. گویا دائما عبادت ایتمش‌لر، هر کون روزه طوتمش‌لارده خسته‌لنمش‌لر. بویله حریفلر هیچ بر وقت

خدا بندەسی اولمایوب، خالص شیطان بندەلریدر.

اهل حدیث ابو سلمەدن روایت ایدرلر: «لم یکن اصحاب محمد متحزقین ولا متماوتین» یعنی صحابەلر هر کیمدن زیادە عبادت ایدوب هر کیمدن زیادە روزە طوتارلار ایسەدە ظاهرلرندە مسکینلك خستەلك صفتی کوسترمزلر ایدی. بلکە هر بری بر آرسلان کبی حرکت ایدرلر ایدی.

خلیفە عمر بر کون باشینی ایگمش بر آدمی کوروب: «ارفع رأسك! فان الاسلام لیس بمریض» دیمشلر. بردە خستەلنمش کبی یورور بر آدمی کوروب: «لا تمت علینا دیننا اماتك الله» دیمشلر. یعنی «خدای جانکی آلسون! دینمزی مرض یا اولوم صورتندە کوسترمە» دیمش.

بر کون ام المؤمنین عائشە حضرتلری ضعیف آواز ایلە سویلر بر آدمی کوروب: «ما لهذا؟» دیمشلر. حاضر اولانلر «قرآنی چوق اوقور بر آدمدر». جوابینی ویرمشلر.

حضرت عائشە: «کان عمر سید القراء، کان اذا مشی اسرع؛ واذا قال اسمع، واذا ضرب اوجع» دیەرك حریفك حرکتنە غضب ایتمشلر. یعنی عمر قرآنی هر کسدن زیادە اوقور ایدی. اویلە ایسەدە یورور ایکن چابق یورور ایدی؛ سویلر ایکن همەیە ایشتدرور ایدی؛ صوغار ایسە قوتلی صوغار ایدی.

هر حالدە کندولرینی خستە کوسترنلرك ایمانلرین اسلاملرین خستەدر.

(وارشد منك اجرب تحت عبء تهب علیه ریح جربیاء)

آغر یوك آستندە صاووق یلدن متأذی اولارق حرکت ایدن قورچاڭغی حیوان انساندن ارشددر.

شو بیتی فرقان سورەسندە ٤٤ نجی آیت تصدیق ایدر. زیرا

Из фондов Российской национальной библиотеки

حیوان کندوسنه ضرر اولان شیدن قاچار نفقه‌سینی ویرن انسانه انقیاد واطاعت ایدر. انسان ایسه خیرینی شردن تفریق ایتمز؛ باطلی دعوی ایدر، حقی انکار ایدوب عناد ایدر؛ شکر واجب ایکن کفر ایدر.

(نحب العیش بغضاً للمنایا ونحن بما هوینا الاشقیاء)

اولومی مکروه‌کوروب، حیاتی سوه‌رز؛ سودیگمز شیله شقی اولورز.

(یموت المرء لیس له صفی وقبل الیوم عز الاصفیاء)

آدم دنیادن کیدر، بردوست بولاماز. یالکز برکون مقدم دوستلار یوق اولدیلار.

(مل المقام! فکم اعاشر امة امرت بغیر صلاحها امراؤها)

دنیاده اقامت ملال ویرور اولدی، زیرا اویله امتله نه قدر معاشره ایده بیلورم‌که امتك صلاحی اولمایان شیلرله امیرلری امر ایدر.

دیگر کتاب‌ده بولنماز مهم بر فائده:

امر قرآن‌ده خدایه اسناداً ایکی معناده استعمال اولنمشدر. بری طلب تکلیف: «ما منعك الا تسجد اذ امرتك» (الاعراف-١١). ایکنچیسی برآدمی امیر ایتمك رئیس ایتمك: «واذا اردنا ان نهلك قریة امرنا مترفیها» (الاسراء-١٦)؛ یعنی بر قریه‌یی اهلاك ایده‌جك اولور ایسه‌ك، اوقریه مسرفلرینی امیر ایدرز.

شو آیت‌ده امر طلب معناسنده اولاماز، ممکن دگل، زیرا:
١) طاعتله امر مسرفلره مخصوص اولمادیغی کبی اهلاك زماننده مخصوص دگلدر. ٢) «وکذلك جعلنا فی کل قریة اکابر مجرمیها لیمکروا فیها.» (الانعام-١٢٣) آیة کریمه‌سی بزم تفسیرمزه قطعی دلیلدر. «یعنی هر قریه‌ده مجرملرینی کبیر ایدرز. عاقبت آنلار

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوراده فساد ایدرلر». هر ایکی آیت‌دن مستفاد اولورکه امیرلرڭ
کبیرلرڭ فساد واسرافلریله دولت هم مملکت خراب اولور. بزم
تفسیرمزه بناءً شو ایکی آیت بری دیگرینی تصدیق ایدر. ۳) آمرنا
مترفیها قرائت متواتره‌سی‌ده «امرنا مترفیها» قرائتنڭ «جعلنا مترفیها
امراء» معناسنده‌اولدیغنه ردی ممکن دگل بر شاهددر. زیرا قرائتلرده
تعارض تضارب اولاماز. بناءً علیه آمرنا ایله امرنا هر ایکی‌سی
بلا شبهه بر معناده اولاچقدر.

(ظلموا الرعیة واستجازوا کیدها   فعدوا مصالحها وهم اجراؤها)

ملتی ظلم ایدوب، ملتڭ ضررینه سعی ایتدیلر. کندولری
ملتڭ خادمی وکیلی ایکن ملتڭ مصلحتلرینی ترك ایتدیلر.

(فرقاً شعرت بانها لاتقتنی   خیراً وان شرارها شعراؤها)

اویله فرقه‌لرله نه‌قدر معاشره ایده‌یم‌که خیردن ذره قدر
نصیبلری اولماز؛ الڭ شریرلری‌ده شاعرلری اولور.

(اثرت احادیث الکرام بزعمها   واجاد حبس اکفها اثراؤها)

سخیلرڭ احادیثنی نقل ایدرلر؛ ثروتلری بخللرینی زیاده ایدر.

(ووجدت دنیانا تشابه طامثاً   لاتستقیم لناکح اقراؤها)

دنیامزی بر حائض کبی بولدم‌که رغبت ایدنه پاکلگی دائم
قالماز. یعنی دنیاده راحت وصفا دائم اولماز؛ انسان خالص لذتی
دنیاده کوره‌مز.

قرآن‌ده نکاح متعدد معنالرده وارد اولمشدر:) عقد: «اذا نکحتم
المؤمنات ثم طلقتموهن من قبل ان تمسوهن؛» ۲) ذوق: «فلاتحل له من
بعد حتی تنکح زوجاً غیره؛» ۳) بلوغ: «وابتلوا الیتامی حتی اذا بلغوا
النکاح؛» ٤) مال ونفقه: «ولیستعفف الذین لایجدون نکاحاً حتی یغنیهم الله

من فضله.» فقط، نكاح عقدده حقيقتدر؛ ديگر معنالرده استعاره طريقيله استعمال اولنور. اما جماعده حقيقت اولوب ده عقدده مجاز اولمق احتمالی يوقدر: زيرا لغت عربك نزاهتی اويله اقتضا ايتمشدرکه فعلی ستر اولنمش بر شيئك اسمی تصريح اولنه‌ماز. «وامه صديقة كانايأ كلان الطعام؛» كبی (مائده)

(هويت ولم تسعف؛ وراح غنيها تعباً وفاز براحة فقراؤها)

محبوب اولور، حاجتی قضا ايتمز؛ غنيلری هر وقت تعبده اولوب فقيرلری راحتی الده ايتمش اولور.

(وتجادلت فقهاؤها من حبها وتقرأت لتنالـها قراؤها)

دنيايه محبت ايدوب فقهاسی جدال ايدر؛ دنيـايی الده ايتمك ايچون قاريلری قرآن اوقور.

(واذا زجرت النفس عن شغف بها فكأن زجر غويها اغراؤها)

دنيايه عشقدن برنفسی منع ايدر ايسه‌ك، منع ايتمك گويا تحريض كبی اولور. يعنی محبتی زياده اولور.

(رويدك! قدغررت وانت حر بصاحب حيلة يعظ النساء)

آگاه اول؛ غفلت ايتمه. سن حر ايكن خاتونلاره وعظ ايدر بر مكاره آلداندك.

حريت، شهوتلره اوهاملره اسير اولماقدن عبارتدر. علـم اخلاق اربابی سماحت تعبير ايدرلر. اضافه ايله مختلف اولور: ايكی شهوته اسير اولماق عفت، راحتلك تنبللك اسيری اولماق اجتهاد، فزع جزع اسيری اولماق صبر، غضب اسيری اولماق حلم، حب انتقام اسيری اولماق عفو، حب مال اسيری اولماق سخاوت قناعت؛ هوای نفس اسيری اولماق تقوی اولور.

عدالت نظام عادلی اقامت ایتمکدن عبارتدر: عدالت انسانك اوضاعنده افعالنده سوزنده حرکتنده لباس وهیئتنده اولور ایسه ادب تعبیر اولنور؛ اموالی کسب ایدوب صرف ایتمکده اولور ایسه کفایه واقتصاد تعبیر اولنور؛ منزلی، بر عائله‌یی تدبیرده اولور ایسه بوکاده حریت تعبیر اولنور؛ مملکت ودولتی تدبیرده اولور ایسه سیاست تعبیر اولنور؛ ناس ایله معامله‌ده اولور ایسه حسن معاشره ادب محاضره تعبیر اولنور. شو اصطلاح علم اخلاق اصطلاحلاریدر.

اما علوم سیاسیه‌ده ایسه بر ملتك حریتی اوملتك کندو رأیی وخواهشیله وضع اولنمش قانوندن ماعدایی طانیمامقدن عبارتدر. ملت کندو رأییله قانونی وضع ایدر؛ کندو رضاسیله انقیاد ایدر. بوراده ملتك اراده‌سی أمیر اولور. حسن رضاسیله اراده‌یه انقیاد ایتمك عین حریتدر. ملیون جانلار، دریا کبی قانلار بیوك انقلابلر هپ شو حریتی طلب یولنده‌در.

(یحرم فیکم الصهباء صبحاً ویشربها علی عمد مساء)

طاکده سزه خمری حرام ایدر؛ کندوسی کیچ خمری عمداً ایچر.

(یقول لکم غدوت بلا کساء وفی لذاتها رهن الکساء)

سزه کیوم‌سز قالدم دیر؛ کیوملرینی خمر ایچون رهن ایتمش ایکن.

(اذا فعل الفتی ما عنه ینهی فمن جهتین لا جهة اساء)

کندوسی نهی ایتمش گناهی آدم قیلور ایسه، بر جهتدن دگل ایکی جهتدن یاخود دها زیاده جهتلردن گناه ایتمش اولور.

لغت عربده تثنیه ایکیلك معناسنده کلدیکی کبی تکثیر معناسنده‌ده کلور. «فارجع البصر کرتین.» بوراده ایکیلك مطلوب دگل تکرار مطلوبدر. واقعاً کندوسی نهی ایتمش اشی قیلور ایسه، بویله آدم

ریا ایتمش اولور؛ مکر ایتمش اولور؛ تهاوناً قصداً حرامه ارتکاب ایتمش اولور؛ پرهیزکار آدم لباسنده تظاهر ایدوب آدملرك مالنه ال اوزاتمش اولور؛ سوزی ایله بر آدمی هدایت ایتمه‌مش ایکن فعلی ایله بیك آدمی یولدن چیقارمش اولور. زیرا بیك آدمك سوزی بر آدمی هدایت ایله‌مز ایسه‌ده، بر آدمك اشی بیك آدمی یولدن چیقارور.

علمی بر فائده: معروفی امر ایتمك، منکردن نهی ایتمك شرعاً فرضدر. بر آدم کندوسی معروفی قیلماز منکردن اجتناب ایتمز ایسه‌ده امرك نهیك وجوبی ساقط اولماز. زیرا بر واجب‌ده مساهله ایتمك دیگر بر واجبك سقوطنه هیچ بر وقت سبب اولاماز. شو قدر واردرکه بر گناهی جهاراً قیلور ایسه‌ك نهی ایتمك فائده ویرمز.

قرآن‌ده «انی لا اضیع عمل عامل منکم من ذکر اوانثی — خلطوا عملا صالحاً وآخر سیئاً — فاولئك یبدل الله سیأتهم حسنات» کبی متعدد آیتلر واردرکه عمل صالحك گناه ایله باطل اولمادیغنه قطعاً دلالت ایدر. اویله ایسه، گناه ایدن آدمدن امر معروف نهی منکر وجوبی اصلا ساقط اولماز.

فقط، بعض آدملر، «اتأمرون الناس بالبر وتنسون انفسکم — کبر مقتاً عندالله ان تقولوا ما لا تفعلون» کبی آیتلره تمسك ایدوب «عاصی اولان امر ایده‌مز؛ مرتکب اولان نهی ایده‌مز» دیمشلردر.

لکن بز ملاحظه ایدر ایسه‌ك آیتلرده آنلره دلیل یوقلغینی آڭلارز:

زیرا اولکی آیت «دیگرلرك صلاحلرینی قصد ایدوب‌ده، کندو هلاککزه نصل راضی اولورسز؟!» معناسنده‌در. بوراده انکار اولنمش شی کندولرینك هلاکنه راضی اولمقدر، یوقسه دیگرلرك صلاحلرینی قصد ایتمك دگل. ایکنجی آیت ایسه، کندولرنك

اولمامش اشلرله افتخار ایدنلر، همده یوق ایکن تمنی ایدوب‌ده وار ایکن قیلمایان‌لر، یاخود نفاقاً اوبله ایدرز بویله ایدرز کبی سوز سویله‌ینلر حقنده وارد اولمشدر. کندوسی مرتکب اولان شیدن نهی ایدن آدمی شو آیتڭ ترکیب عربی‌سی شامل اولماز.

(نرجو الحیاة فان همت هواجسنا بالخیر قال رجاء النفس ارجاء)

حیاتی استرز، خاطرمزه برخیر خطور ایدر ایسه، نفسڭ رجاسی «شمدی براق، صوڭره قیلورسن» دیر.

(ومانفیق من السکر المحیط بنا الا اذا قیل هذا الموت قد جاء)

«اشته اولوم کلدی» نداسی کانه قدر، بزلر بزی احاطه ایدن مستلکدن صاغ اولمیه‌جقمز.

(اذا کان علم الناس لیس بنافع ولا دافع فالخسر للعلماء)

انسانلرڭ علمی فائده ویرمز بلایی دفع ایتمز ایسه عالملرڭ تعبلری‌ده عمرلری ضائع‌ده اولمش اولور.

(قضی الله فینا بالذی هو کائن فتم؛ وضاعت حکمة الحکماء)

بولاجق شیلرڭ همه‌سیله خدای بزه حکم ایتمشدر؛ هر اش تمام اولوب بتمشدر. قضادن چاره آرایان، یاخود قدر مسئله‌سنده سوز سویله‌ین حکیملرڭ حکمتی بیهوده قالمشدر.

(وهل یأبق الانسان من ملک ربه فیخرج من ارض له وسماء)

انسان خداسنڭ ملکندن قاچوب، یرندن کوکندن چیقا بیلورمی؟

قدر مسئله‌سی اویله مشکل مسئله‌درکه همه ملتلرڭ حکماسی، نه قدر سویله‌مش‌لر ایسه‌ده، نه قدر یازمش‌لار ایسه‌ده، حل ایده‌مه‌مش‌لردر.

یالڭز شو قدر معلومدرکه انسان‌ده بیوك بر قدرت مستقله واردر؛ عالمده هر شی، بر قانون طبیعی اوزرنده، اسبابه باغلیدر؛

هیچ بر شی سبب‌سز وجوده کلمز؛ مسبب‌ده عادتاً سبب‌دن تخلف ایتمز؛ اسباب طبیعیه عقل انسانه مسخردر؛ انسان علی وفق الاسباب حرکت ایتمیه طبعاً مضطر اولدیغی کبی عقلاده شرعاده اویله مأموردر.

هر سببك هر قوتك فوقنده اویله بر سبب اویله بر قوت واردرکه همه سببلر همه قوتلر طوعاً اوکرهاً آکا انقیاد ایدر. فضای غیر متناهی‌ده مبثوث اولان هر بر شیء ذره اولسون، یاخود قطری محدود دگل کره اولسون، آنك عظمتی قبل‌سنده رغباً اورهباً سجده ایدر.

(ستتبع آثار الذین تحملوا علی ساقة من اعبد واماء)

کوچوب کیتمشلرك آرقاسندن یاقین زمان‌ده بزده کیدرز،

(لقد طال فی هذا الانام تعجبی فیالرواءٍ قوبلوا بظماء)

شو انسانلردن تعجبم دائم اولدی، صوصامش‌لار قاشنده طوقلارك حالنه تعجب ایت.

(نهاب امورا ثم نرکب هولها علی عنت من صاغرین قماء)

چوق شیلر اولورکه خوف ایدرز، صوگره عاقبتی نا معلوم خطرلی شیلری قیلوب ذلیل و حقیر اولورز.

(افیقوا افیقوا یاغواة فانما دیاناتکم مکر من القدماء)

ضلالتگزی ترك قیلگز ای گمراهلر. زیرا سزك دیانتگز اولگیلردن قالمش بر حیله‌در.

(ارادوا بها جمع الحطام فادرکوا وبادوا وماتت سنة اللؤماء)

دیانتلریله دنیا قرنتیلرینی طلب ایتدیلر؛ مقصودلارینه واصل اولدیلارده خراب اولدیلار. دینلرینی دنیالرینه وسیله ایدن لئیملرك سنتی‌ده بر باد اولدی.

(وکیف اقضی ساعة بمسرة واعلم ان الموت من غرمائی)

قطعاً اوله‌جکمی بیلور ایکن بر دقیقه‌یی شادلقله نصل قضا ایده‌یم.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(اذا صاحبت فی ایام بؤس   فلا تنس المودة فی الرخاء)

طارلق کونلرنده دوست اولور ایسه‌ڭ، کیڭ کونلرده‌ده دوستلغی اونوتمه.

(ومن یعدم اخوه علی غناه   فما ادی الحقیقة فی الاخاء)

سن غنی ایکن قارنداشڭ فقیر اولسه قارنداشلقده واجب اولان حقی ادا ایتمش اولمازسن.

(ومن جعل السخاء لاقربیه   فلیس بعارف طرق السخاء)

سخیلگینی قریبلرینه حصر ایدن آدم سخیلك طریقلرینی بیلمز آدمدر.

(اوصیت نفسی؛ وعن ودنصحت لها   فما اجابت الی نصحی وایصائی)

نفسمه وصیت ایتدم؛ درست کوگلدن نصیحت ایتدم؛ بنم نصیحتلرمی وصیتلرمی قبول ایتمه‌دی.

(والرمل یشبه فی اعداده خطأی   فما اهمله یوما باحصاء)

خطالرم عدده قوم کبیدر «برکون کلورده حسابی معلوم اولور» خیالنده دگلم.

(والرزق یأتی ولم تبسط الیه‌یدی   سیان فی ذاك ادنائی واقصائی)

ایکی المی اوزاتماس ایسه‌مده رزقم کلور. یاقین اولایم یاخود اوزاق اولایم هر ایکی‌سی برابردر.

(الساع آنیة الحوادث: ماحوت   لم یبد الا بعد کشف غطائها)

ساعتلر حادثه‌لرڭ ظرفلریدر: ایچنده اولان شیلر اورتو آلنمازدن کوزه کورنمز.

یعنی استقبال پرده‌سی آرقاسنده اولان شی انسانه معلوم اولماز. انسان هر نرسه‌یی یالگز حدوثندن صوڭ بیلور.

(وكأنما هذا الزمان قصيدة   ما اضطر شاعرها الى ايطائها)

شو زمان، گويا، بر قصيده‌دركه شاعرى بر كلمه‌يى تكرار ايتميه مضطر اولمامش.

ايطا بر كلمه‌يى قصيده‌ده بر دفعه‌دن زياده ايراد ايتمكدر.

يعنى زمانده حادث اولان شيلر برى برينه اوخشاماز: حادثه‌لرده تكرار اولماز؛ بر كلن حادثه دها كلمز ابتداى خلقتدن تا بو زمانه قدر كلمش مليارد مليارد انسانلرده برى برينه تماماً مشابه اولان ايكى فرد اولماديغى كبى ديگر شيلرده‌ده اويله‌در.

دنياده هر دقيقه هر ساعت انسانك باشنه هجوم ايدن بلالر نه قدر چوق ايسه‌لرده برى ديگرينه اوخشاماز. بوگون سكا بر بلا هجوم ايدر، چاره‌سنى بولورسن؛ لكن او چاره يارين فائده ويرمز؛ زيرا تمام باشقه بر بلا گلورده سنى آياقدن ييغار. هر گون سكا بر نوع بلا كلسه ايدى چاره‌سنى حاضر ايدر ايدك. فقط، دنيا بلالرنده ايطا اولماز؛ مقدماً چاره‌سنى كورميه‌ده يول قالماز.

(وسهام دهرك لا تزال مصيبة   صرفت باذن الله عن اخطائها)

سنك دهرك اوقلارى دائما اصابت ايدر؛ خداى حكميله خطادن محفوظ اولمشدر.

(ان المواهب كلها عارية   ومن السفاهة غبطة بعطائها)

دنياده وار خيرانك هر برى عاريت‌در؛ عاريتلرى تمنى ايتمك سفيه‌لكدر.

(انفرد الله بسلطانه   فما له فى كل حال كفاء)

غالبلكده خداى منفرد اولدى؛ هيچ بر وقت خدايك نظيرى اولاماز.

(ما خفيت قدرته عنكم   وهل لها عن ذى رشاد خفاء)

خدايك قدرتى سزه خفى دگل. عقلى وار آدمدن قدرت خداى خفى اولا بيلورمى؟

(تهوى الثريا ويلين الصفا   من قبل ان يوجد اهل الصفاء)

ثريا اينر، طاش يومشارور؛ فقط انسانلرده اهل صفا بولنماز.

(قدفقد الصدق، ومات الهدى   واستحسن الغدر وقل الوفاء)

طوغريلق بتدى، هدايت اولدى؛ خيانت مستحسن اولدى؛ وفا قالمادى.

(واستشعر العاقل فى سقمه   ان الردى مما عناه الشفاء)

اولوم هر بر شيك شفاسى هر بلانك دواسى اولديغنى عاقل آكلادى.

(قضى الله ان الآدمى معذب   الى ان يقول العالمون به قضى)

خداى حكم ايتمشدركه انسان بالاسى موتنه قدر معذب اولاجقدر.

(فهنىء ولاة الميت يوم رحيله   اصابوا تراثاً واستراح الذى مضى)

اويله ايسه ميتك قريبارينى تهنيه ايت. زيرا آنلار ميراث آلديلار؛ اولمش آدمده راحت ايتدى.

فصـل البـاء

(ليشغلك ما اصبحت مرتقباً له   عن العيب يبدا والخليل يؤنب)

منتظر اولديغك شى سنى عيب آرايوب دوستكى عتاب ايتمكدن منع ايتسون.

(فما اذنب الدهر الذى انت لائم   ولكن بنو حواء جاروا واذنبوا)

سن لوم ايتديككك دهر گناه قيلمامشدر؛ يالگز حوا بالالارى ظلم ايدوب گناه ايتمشلردر.

(سيدخل بيت الظالم الحتف هاجما   ولو انه عند السماك مطنب)

ظالمك خانه‌سينه، كوكلر اوزرنده اولورسه‌ده، البته اولوم هجوم ايده‌جكدر.

(نقمت على الدنيا ولاذنب اسلفت   اليك؛ فانت الظالم المتكذب)

سكا گناه ايتمه‌مش ايكن سن دنيـايي عيب ايدرسن. بس ظلم ايدن، قصداً كذب سويله‌ين يالـكز سنسن.

(وهبها فتاة هل عليها جنـاية   بمن هوصب فى هواها معذب)

دنيايي بر محبوبه كبى خيال ايت، كه سن آنك عشقنده معذب‌سن، بونگله محبوبه‌نك گناهلى اولورمى؟

(وماكنت فى ايام عيشك منصفا   ولـكن معنى فى حبالك تجذب)

حياتك كونلرنده انصاف وعدالت ايتمز ايدك؛ مشقتكله هرشيى كندوگه جذب ايدر ايدك.

(ولوكان يبقى الحس فى شخص ميت   لاآليت ان الموت فى الفم اعذب)

ميتده حس قـالور اولسه ايدى، البته يمين ايـدر ايدم كه اولوم هر شيدن طاتليدر.

(لعمرك مابى نجعة فاروموها   وانى على طول الزمان لمجدب)

عمركله قسم ايدرم: بنـم اوتلقلارم يوق كه طلب ايده‌يم؛ بن هر زمان قحطلقده‌يم.

(حملت على الاولى الحمام فلم اقل   يغنى ولـكن قلت يبكى وينذب)

اولومى اولى بيلورم. بناءً عليه فلان آدم غنا ايدر ديمه‌م بلـكه «آغلارندب ايدر» ديرم.

يعنى انسان حياتنده غنا ايدر ايسه گويا اولوم يوقلقدن بكا ايتمش كبى اولور.

(وذلك ان الحادثات كثيرة   وغالبهن الفظ لا المتحدب)

زيرا حادثه‌لر چوقدر؛ اكثرى شفقت‌سز شديد اولور.

(وكل اديب. اى سيدعى الى الردى   من الادب لان الفتى متأدب)

هر بر آدم اديبدر. يعنى هلاكلگه دعوت اولنور. دعوت معناسنده اولان „ادب“ مادەسندن مأخوذدر. يوقسه ادب صاحبى= متأدب معناسنده دگل.

امامڭ شو تفسيرى غايت لطيف شعرى بر تفسيردر؛ لغوى تفسير دگل: زيرا فعيلڭ مادەسنده آفته دلالت اولماز ايسه فعيل مفعول معناسنده اولماز.

(لعل اناساً فى المحاريب خوفوا   باى كناس فى المشارب اطربوا)

قرآن آيتلريله محرابلرده وعظ ايدن آدملر احتمالدركه شرابخانه لرده كيف ايدر جماعت كبيلردر.

(اذا رام كيداً بالصلاة مقيمها   فتاركها عمداً الى الله اقرب)

نمازى ادا ايدن نمازيله مكر قصد ايدر ايسه نمازى عمداً ترك ايدن آدم او آدمدن افضل اولور.

زيرا خداى امرينه امتثالا ادا ايتمەمكده هر ايكىسى برابردر؛ نماز كبى دينڭ الڭ بيوك ركنى اولان بر عبادتى خسيس حقير غرضنه خادم ايتمك قباحت وكفرى يالڭز اولگى يه مخصوصدر.

شرعاً حكم، حال اعتباريله دگل، خاتمه اعتباريلەدر. بر آدم تمام عمرنده مسجد صفلرينه ملازمت ايدر؛ ديگرى شرابخانەلرده اعتكاف ايدر. هيچ بر آدم قطعاً بو اويله، اوشويلەدر حكم ايدەمز.

اما بر آدم ريا ايله مكر ايله عبادت ايدر؛ ديگرى تساهلا ياتنبللك ايدوب عبادتى ترك ايدر. شبهەسزدركه ايكنجى برنجيدن افضلدر.

(اذا كان اكرام صديقى واجباً   فاكرام نفسى لامحالة اوجب)

دوستمى حرمت ايتمك واجب ايسه، كندومى اكرام ايتمك دها زياده واجبدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(واحلف ما الانسان الامذمم اخوالفقر منا والمليك المحجب)

قسم ایدرم که انسانلرك هر بری، فقیر اولسون یاخود پادشاه اولسون، صوك درجه مذمومدر.

(ایعقل نجم اللیل اوبدر تمه فیصبح من افعالنا یتعجب)

نون یولدوزلارینك یاخود آیك عقلی وارمیدر؟ که بزم اشلرمزدن تعجب ایدرلر ایدی.

(تود البقاء النفس من خیفة الردی وطول بقاء المرء سم مجرب)

اولومدن قورقوب، انسان حیاتی اختیار ایدر: فقط، حیاتك اوزاماسی مجرب بر آغودر.

(علی الموت یجتاز المعاشر کلهم مقیم باهلیه ومن یتغرب)

هر کس اولوم یولنه سلوك ایدر، خانه‌ده اقامت ایدن‌ده، غربت‌ده گزن‌ده.

(وما الارض الامثلنا الرزق تبتغی فتأکل من هذا الانام وتشرب)

یرهم بزم کبیدر که رزق استر؛ بنا برین انسانلرك تنلرینی ییه‌ر قانلارینی ایچر.

(کأن هلالا لاح، للطعن فیهم حناه الردی وهو السنان المحرب)

کوك یوزنده کسکین قلچ شکلنده ظاهر اولان هلالی، گویا، انسانلره طعن ایتمك ایچون اولوم النه آلمشدر.

(کان ضیاء الفجر سیف یسله علیهم صباح بالمنایا مذرب)

طاك نوری، گویا، اجللر ایله کسکینلشمش بر قلچدر که طاك، انسانلاره اورمق ایچون، النه طوتمشدر.

(اذا كان جسمى من تراب؛ مآله   اليه فما حظى بانى مترب)

تنم توپراقدن اولوب، توپراغه قايتاجق ايسه، غنيلگم نه فائده ايدر؟

(وما زالت الدنيا باصناف السن   تبين عن غير الجميل وتعرب)

شو دنيا هر وقت انواع لسانلر ايله جميل دگل شيلرى بيان و اظهار ايدر طورور.

(وما نفس الا يباعد مولداً   ويدنى المنايا للنفوس فتقرب)

هر بر نفس انسانى طوغمش زمانندن اوزاق ايدوب، اجلنه ياقين ايدر.

(لا يغبطن اخو نعمى بنعمته   بئس الحياة حياة بعدها الشجب)

نعمت اربابنڭ نعمتنه آدم غبطه ايتمه‌سون؛ زيرا صوڭى موت اولان حيات غايت قبيح حياتدر.

(لو تعلم الارض ما افعال ساكنها   لطال منها لما يأتى به العجب)

يرده اولانلرڭ اشلرينى ير بيلسه ايدى، نه قدر تعجب ايدر ايدى.

(وما احتجبت عن الاقوام من نسك   وانما انت للنكراء محتجب)

خلقدن اعتزال ايتدڭ؛ لكن عبادت ايچون دگل، يالڭز منكر اشلرى قيلمق ايچون.

(قالت لى النفس انى فى اذى وقذى   فقلت صبرا وتسليماً كذا يجب)

„اذاده‌يم مشقت‌ده‌يم" ديدى نفسم. „صبر ايت حكم خدايه تسليم ايت؛ دنيامزده اويله واجبدر" ديدم بن.

(اعیبونی حیا ثم قام لهم مثن وقد غیبونی ان ذا عجب)

غایت غریبدرکه حیاتمده بنی عیب ایتدیلر؛ صوکره دفنم صوکنده آنلارك بری بکا ثنا ایدر اولدی.

(نحن البریة امسی کلنا دنفا یحب دنیاه حبا فوق مایجب)

بز انسانلر همه‌مز دنیایه لزومندن زیاده محبت ایدر خسته اولدق.

(لاتسأل الضیف ان اطعمته ظهراً باللیل هل لك فی بعض القری ارب)

مهمانکه توش طعامی ویرمش ایسه‌ك، شام صوکنده «بر آز طعام تناول ایتمیه اشتهاك وارمی؟» دیمه.

(فان ذلك من قول یلقنه لااشتهی الزاد وهو الساغب الحرب)

زیرا آچ ایسه‌ده «اشتهام یوق» جوابنی ویرمیه مضطر ایدر.

(قدمه ما تأتی لاتؤامره فیه ولوانه الطرثوث والصرب)

نه وار تقدیم ایت؛ استشاره ایتمه. نبات یاخود ساقز ایسه‌ده.

قرآنده هود سوره‌سنده «فما لبث ان جاء بعجل حنیذ» والذاریات سوره‌سنده «فراغ الی اهله فجاء بعجل سمین. فقربه الیهم قال الاتأکلون» آیتلری مؤمنلره ادب ضیافتی تعلیم ایتمشلردر: مهمانلری غایت بشاشتله تمام اکرامله استقبال ایتمك؛ طعامی وقتنده بلا تأخیر تعجیل ایتمك؛ طعام ویره‌یم یایوق کبی سوزلرله مهمانلردن استشاره ایتمه‌مك، طعامك الك اجودینی حاضر ایتمك؛ مهمانلری کندولرینه مخصوص بر خانه‌ده ایندرمك؛ طعامی تقدیم صوکنده تناول ایتمکلرینی غایت ادبله طلب ایتمك؛ مهمانلرك تناولندن ممنون اولمق.

(قد اسرف الانس فی الدعوی بجهلهم حتی ادعوا انهم للخلق ارباب)

انسانلر دعوی‌ده حدودی تجاوز ایتدیلر؛ حتی کندولرینی خلقك ربی خیال ایدر اولدیلار.

(الا بهم کان باللذات متصلا طول الحیاة وما للقوم الباب)

شهوات‌ده افامتلری عمرلری بوینه دائم اولدی؛ باشلارنده عقل یوق ایدی.

(فی طاقة النفس ان تغنی بمنزلها حتی یخاف علیها للثری باب)

نفس کندو منزلنده، قبرك قاپوسی باغلانانچه‌یه قدر، قالا بیلور.

(فاجعل نساءك، ان اعطیت مقدرة کذاك؛ واحذر فللمقدار اسباب)

قدرتك وار ایسه خاتونلرکی اویله قیل. صاقلان؛ هر اش قدرله ایسه‌ده، قدرك‌ده، اسبابلری واردر.

(وکم جنت من هجول حجبت؛ ووفت من حرة مالها فی العین جلباب)

حجاب تحتنده نه قدر خاتونلر جنایت ایتدیلر؛ پرده‌سز اولان خاتونلردن‌ده نه قدر وفا ایدنلر اولدی.

یعنی خاتونلرك عفتی نزاهتی حجاب‌ده دگل، نفسلرنده‌در؛ نفسنده عفاف اولمایان خاتونه حجاب کار ایتمز؛ عفیف النفس اولان خاتونه آچیقلق ضرر ویرمز.

حجاب عالم‌ده غایت قدیمدر. اسکی روماده یونانلرده خاتونلر حجاب تحتنده خانه نشین اولورلر ایدی؛ بنی اسرائیل انبیالری شریعتنده خاتونلر نقاب حجاب استعمال ایدرلر ایدی.

شرع اسلام‌ده ایسه عورتی زینتی ستر ایتمك واجبدر؛ فقط یوز ایله ایکی الك عورت دگللگی احادیث قطعیه ایله ثابتدر. دورت امام بوکا اتفاق ایتمشدر.

قدرتی قدر تعلمدن، خواهشی قدر احترافدن اسلام خاتونلری

منع ایتمه مشدر. معاملات دنیویه‌ده تصرفاتك هر برنده خاتونلری ارلر کبی قیلوب حقوقلرینی برابر ایتمشدر.

شوقدر واردرکه، خاتونلری تهمت‌دن، آدملری احتمال معصیت‌دن صاقلامق ایچون، بر ار ایله بر خاتونك اجنبی ایکن اختلالرینی قطعاً منع ایتمشدر.

بوراده دها، یوز اورتمك، اختلا ایتمك‌دن ماعدا، برده اختلاط ایتمك مسئله‌سی واردر.

جمعیتلرده احتفاللرده تفرجگاهلرده ادبی کیچه‌لرده خاتونلر ارلرله اختلاط ایدرلر. شومسئله‌ده فکرلر اختلاف ایتمشدر:

بعض‌لر: «حجابنك ضرری وار، خاتونلری علوم‌دن معارفدن منع ایدر. فائده‌سی یوق، زیرا خاتون طرفندن میل وار ایسه حجاب فائده‌ویرمز، فتنه‌وفسادی منع ایده‌مز. بنابرین حجاب لازم دگل؛ بلکه هر ایکی طرفی یعنی ارلری ده خاتونلری ده روح عفتله تربیه ایتمك، عزت نفسلرینی زیاده ایتمك اخلاقلارینی تهذیب ایتمك کفایه‌در» دیرلر.

بعض‌لار: «حجاب اخلاقی وقایه ایدر؛ اعراضی صون ایدر؛ انسابی حفظ ایدوب، غیر مشروع بالالاری آز ایدر؛ فتنه وفسادی تماماً دگل ایسه‌ده ممکن قدر قطع ایدر؛ خانه اشلرنده بالا تربیه‌سنده خاتونلارك وقتلرینی برکتلی ایدر؛ عقد نکاح عددلرینی زیاده ایدوب؛ مشروع دگل زواجلری کم ایدر؛ ایکی آراده محبتی دائم ایدر؛ حیا وغیرتی ایجاد ایدر؛ خاتونلارده عزت وشرف زیاده اولور؛ خانه‌ده عائله‌ده راحت وآسایش سیادت ایدر. هیچ بر وقت خاتونلارك تربیه وتعلیمی حجاب یوقلغنه توقف ایتمز؛ حجاب یوقلغی‌ده علوم ومعارفك انتشارینه سبب اولماز ملتك ارتقاسنده انحطاطنده حجابك دخلی یوق. حجاب‌سز هم حسابسز چین ملتی منحط اولدی؛ حجابسز یاپون ارتقا ایتدی. هر حال‌ده ملتلرك ارتقاسی قوت هم علمله اولور؛

Из фондов Российской национальной библиотеки

هیچ بر وقت خاتونلرك اختلاطی یاخود ابتذالی ملتلری ترقیه ایتمز؛ لازم اولان شی ارلر کبی خاتونلری‌ده تربیه ایتمك‌در » دیرلر.

بویله مسئله‌لری حل ایتمك ایچون كتاب صحیفه‌لرینی مطالعه ایتمكدن‌ده حیات صحیفه‌لرینه كوز صالمق دها اولادر.

(اذی من الدهر مشفوع لنا باذی   هذا المحل بمانخشاه مرباب)

دهرك اذالری مجموعاً بزه كلمشدر؛ شو دنیامز بزم خوف ایتدیگمز شیلرله طولودر.

(یزورنا الخیر غباً اویجانبنا   فهل لما یكره الانسان اغباب)

بزی خیر كون آرا زیارت ایدر، یاخود تماماً ترك ایدر. مكروه اولان شی عجباً بزی بر كون ترك ایدرمی؟

(فانفع اخاك علی ضعف تحس به   ان النسیم بنفع الروح هباب)

قارندشگگه آز ایسه‌ده فائده ایت. نسیم كبی، نه قدر ضعیف هبوب ایدر ایسه‌ده جانه فائده ویرور.

(فی البدو خراب اذواد مسومة   وفی الجوامع والاسواق خراب)

صحرالارده حیوان اوغریلاری وار: جامعلرده بازارلارده هم اوغریلار وار.

(فهؤلاء تسموا بالعدول اوالتجار؛ واسم اولاك القوم اعراب)

بونلار كندولرینه عدول تاجر اسم ویرمشلر؛ اولگیلر اعراب اسمیله تسمیه اولنمشلار.

(تراب جسومنا؛ وهی التراب   اذا ولی عن الآل اغتراب)

تنلرمزه ریب ایریشور؛ تنلرمز، اغتراب زائل اولدیغی كبی، توپراق اولور.

یعنی تنلر اصل وطنلرینه عودتلری کبی توپراق اولورلر.

(تراع اذا تحس الی ثراهـا ایاباً؛ وهو منصبها القراب)

یره قایتاجقلرینی حس ایتدکلری زمان خوف ایدرلر. یرایسه الك قریب محلدر.

(وذاك اقـل الادواء فیها وان صحت کما صح الغراب)

تنلرمز حال حیاتده غراب کبی سلامتلك‌ده قالور ایسه‌لرده، یره عودت صوکنده خسته‌لکلردن دها زیاده نجات بولورلار.

یعنی دنیاده انسان نه قدر سالم اولور ایسه‌ده قلبی عقلی راحت ایتمز. انسانلره الك بیوك مشقت تنلرینـه دگـل قلبلرینه عقللرینه کلور.

(تنافس فی الحطام؛ وحسب شاك طوی قوت؛ وحلف صدی شراب)

آچلق‌دن شکایت ایدنه برلقمه، صوسز اولانه برشربه کفایه ایدر ایکن، سن‌ده دنیا قرینتیلری جمعنده منافسه ایدرسن!

(واملاك تبجح فی غناهـا وان ورد العفاة فهم سراب)

بایلق‌ده دیگز اولمش آدملر واردر. فقط، حاجت استه‌ین بر آدم کلور ایسه سراب اولورلر.

(متی لم یضطرب من علو جد فلیس بنافع منك اضطراب)

یوقاریدن بخت کلمز ایسه، سنك اضطرابك، اجتهاد ایله حرکتك فائده ویرمز.

(تألف اربع فینا فتنذکـی بهـا منا ضغائن واحتراب)

دورت ضد بزده مجتمع اولدی. شو سببدن دائما آرامزده عداوت محاربه قائم اولور.

(ولوسکنت جبال الارض روح لما خلدت نضاد ولا اراب)

قسم ایدرم یرك طاغلارینه جان حلول ایتسه ایدی، دنیاده هیچ برطاغ دائم قالماز ایدی.

(ألا عدى بكاء او نحيبـاً فمن سفه بكاؤك والنحيب)

آغلاما؛ زیرا آغلامق سفاهتدر.

(محل الجسم فی الغبراء ضنك ولكن عفو خالقنا رحيب)

جسمكڭ قبرده مكانی غایت طاردر. فقط، خدامزڭ رحمتی غایت كیكدر.

(تريب. وسوف يفترق التريب حوانا والثرى نسب قريب)

شبهه ايدرسن. فقط، بر كون كلور سنڭ اعضالرڭ افتراق ايدر. يرايله بزى غايت ياقين نسب جمع ايتمشدر.

امام السنة حسن بصرى حضرتلرى ديمش: « ما رايت يقيناً لاشك فيه اشبه بشك لايقين فيه من الموت.»

(جرى بفراق جيرتنا غراب فعال من مقالتهم غريب)

بزم احبالرمزى، غريب مادەسندن فعال وزننده اولان، غراب تفريق ايتدى.

يعنى غايت دهشتلى غرابتلى برشى احبالرمزى تفريق ايتدى.

امام حضرتلرى شو بيتلريله هر بر ناخوشلغى قارغەيه اسناد ايدن عربلرى ارشاد ايدر. قوش جنسندن اولان غرابه اسناد ايتمك خرافى بر وهمدر. دهرڭ دهشتلى حكملرى غرابتلى حادثەلرى معناسنده اولان غرابه اسناد اولنمق دها صوابدر.

(غدا يتوكف الاخبار غر وصاح ببينهم داع اريب)

ساده دل، هر برشيه آلدانور جاهل خبرلره منتظر قالور؛ عاقل ايسه، انسانلره افتراق آوازينى چاغيرور.

(طعان كل حين او ضراب يموت به طعين او ضريب)

دنيامز دائماً سونگولرله قلچلارله صوغوشدن عبارتدركه دائما يا سونگودن يا قلچدن آدم اولر طورور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(وارض لا تحس بمن عليهـا ولا يبقى بهـا منهم عريب)

اوزرنده نه واری بیلمز یردن؛ اوراده انسانلرڭ هیچ بری قرار ایده‌مز.

(واشباح یخالطـهن غدر فما یرعی الاکیل ولا الشریب)

غدر، خیانتله ترکیب اولنمش صورتلردن؛ که هیچ بر آدمڭ حقی حرمتی رعایه اولنماز.

اکیل یی‌مکده، شریب شرابده شریك معناسنده‌در.

(اذا کان الثراء الی زوال فـکل ممـول منـا حریب)

نه قدر ایسه‌ده هر مالڭ اخیری زوال اولورسه بزم مالدارلرمزڭ هر بری فقیر حکمنده اولور.

(عیوبی ان سألت بها کثیر وای الناس لیس له عیوب)

بنم عیبلرمی صورارسه‌ڭ غایت چوقدر. عیبسز انسان‌ده اولورمی؟!

(یجرون الذیول علی المخازی وقد ملئت من الغش الجیوب)

قباحتلرڭ هر برینه تمام افتخارله ارتکاب ایدرلر. کوکلملری قلبلری غش خیانتله طولو اولور.

(وکیف یصول فی الایام لیث اذا وهت المخالب والنیوب.)

تش طرناق ضعیف ایکن، آرسلان نصل حمله ایده بیلور؟ یعنی انسان، قدرتی وار ایسه، ظلم ایتمکدن صاقنماز؛ یا الندن یاتلندن بر ضرر اکسیك اولماز. تشی طرناغی ضعیف اولماینجه انسان سڭا ضرر ایتمکدن اوتانماز.

متنبی دیمش:

(والظلم من شیم النفوس فان تجد ذا عفـة فلعلـة لا یظلـم.)

امام معری بوندن صوڭ دیه‌جك:

(ومن شیم الانس العقرق. وجاهل محاول بر عند من اکل البرا)

یعنی ظلم انسانڭ طبیعتیدر؛ بغدای اکل ایدر انساندن خیر قصد ایدن جاهلدر.

(واری عناء قید یغشی المرء من بنت العناقید الذی هو شارب)

انسانڭ اختیاریله کندوسنه جذب اولنمش بر بیوك زحمتی کورورمکه انسانه خمردن هجوم ایدر.

(والشر فی الجد القدیم غریزة فی کل نفس منه عرق ضارب)

شرڭ بیوك پدرمزده طبیعت اولمشدر. هر بر آدمده شرڭ حرکت ایدر بر طامری فاللمشدر.

(والله حق؛ وابن آدم جاهل، من شأنه التفریط والتکذیب)

خدای شبهه‌سز واردر. فقط، انسان اوغلی جاهللرکه دائما معروفده قصور ایدر؛ حقیقتی انکار ایدر.

(واللب حاول ان یهذب اهله فاذا البریة ما لها تهذیب.)

عقل انسانلرڭ تهذیبنه اجتهاد ایتدی. ظاهر اولدیکه انسانلر تهذیبی قبول ایتمزلر.

(من رام انقاء الغراب لکی یری وضح الجناح اصابه تعذیب)

قارغه‌یی آغارتمیه سعی ایدن آدمه زحمت ایریشور.

(یحسن مرأی لبنی آدم وکلهم فی الذوق لا یعذب)

آدم بالالورینڭ ظاهری حسن اولور. لکن هر بری طاتوده طوزسز اولور.

(مافیهم بر ولا ناسك الا الی نفع له یجذب)

هر بری، محسن اولسون، عابد اولسون، یالکز کندو فائده‌سنه خدمت ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(افضل مـن افضلهم صخرة لا تظلم الناس ولا تـكذب)

ظلم ایتمه‌ین کذب ایتمه‌ین طاش انسانلرك یاخشی‌سندن یاخشی‌در.

(وقد غلب الاحیاء فی کل وجهة هواهم وان کانوا غطارفة غلبا)

هر بر آدمه، نه‌قدر شریف وقوی ایسه‌ده، هر خصوص‌ده هواسی غلبه ایتمشدر.

(کلاب تغاوت او تعاوت لجیفة واحسبنی اصبحت الائمها کلبا)

لاشه اوزرینه هر طرفدن طوپلانوب بری برینه اورر اتلردرکه بن کندومی الڭ لئیم برکوپك خیال ایدرم.

(ابینا سوی غش الصدور وانما ینـال ثواب الله اسلمنا قلبا)

کینه خیانت‌دن ماعدا هر بر شیی ابـا ایتدك. لـکن ثواب خدایی یالـکز قلبی صاغ اولان‌لار بولور.

(یقولون هلا تشهد الجمع التی رجونا بها عفوا من الله او قربا)

دیرلرکه «جمعه‌لره وارسه ایدك!» (وارسه‌ڭ نه اولور.)

(وهل لی خیر فی الحضور وانما ازاحم من اخیارهم ابلا جربا.)

وارمق‌دن بڭا بر خیر می اولور؟ شوقدر واردرکه آنلارڭ الڭ تقیلرینی اویوز (قورچاغـی) تـه‌وه‌لر کبی بولورم.

(لعمری لقد شاهدت عجماً کثیرة وعرباً. فلا عجماً حمدت ولا عربا.)

حیاتمله یمین ایدرم عجمی عربی هر بر ملتی کوردم. فقط هیچ برینی حمده لائق بولمادم.

(ان یصحب الروح عقلی بعد مظعنها للموت عنی فاجدر ان تری عجبا.)

جانم بن‌دن کیدر ایـکن عقلمله کیدر ایسه، نه‌قدر عجائبی سیر ایده‌جکدر.

(وان مضت فی الهواء الرحب هالکة   هلاك جسمی فی تربی فوا شجبا.)

بدنم توپراقده هلاك اولدیغی کبی جانم ده هواده هلاك اولاجق ایسه، دیمك انسان هدردر.

(الدین انصافك الاقوام کلهم   وای دین لآبی الحق ان وجبا.)

دین سنك همه ملتلره عدالتکدر. وجوبی صوکنده حقی انکار ایدنلرك نصل دینلری اولور؟!

(والمرء یعییه قود النفس مصحبة   للخیر وهو یقود العسکر اللجبا.)

انسان، بیوك عسکری آلوب وارمیه قادر ایسه‌ده، نفسنه بر خیر ایشلتمکدن عاجز اولور.

(وصومه الشهر مالم یجن معصیة   یغنیه عن صومه شعبان او رجبا)

گناه ایتمز ایسه رمضان روزه‌سنی طوتمق شعبان رجب روزه‌سندن اغنا ایدر.

یعنی فساددن معصیتدن صاقلانمق هر عبادتدن مقدمدر. آدم جنایت ایتمز سه آز عبادتله ولی اولور.

(لو کنتم اهل صفو قال ناسبکم   صفویة. فاتی باللفظ ما قلبا.)

سز اهل صفا اولسه‌کز ایدی، سزه صوفی دیمزلر صفوی دیرلر ایدی.

(جند لابلیس فی بدلیس آونة   وتارة یحلبون العیش فی حلبا)

سز ابلیسك عسکری سز. بر کون اوراده بر کون بوراده دنیا آرقاسندن گزرسز.

(طلبتم الزاد فی الآفاق من طمع   والله یوجد حقا اینما طلبا)

قناعت ایتمه‌یوب. دنیا طلبی ایچون هر طرفه کتدیکز؛ خدایی طلب ایتسه ایدیکز هر یرده بولور ایدیکز.

یعنی مقصودکز خدا اولوب دنیا اولماسه ایدی اورایه بورایه کتمز ایدیکز. زیرا خدا هر یرده بولنور.

«وهو معکم اینما کنتم»

(من قلة اللب عند النصح ان تابا وان تروم من الايام اعتابا.)

نصیحتی قبول ایتمه‌مك، دنیاڭ دن خوشنودلغکی امید ایتمك عقلڭ كمالگندن ناشیدر.

(خل الزمان واهلیه لشأنهم وعش بدهرك والاقوام مرتاباً.)

زمانكی اهالرینی کندو حاللریله براق. زمانكله اهلیله حزم هم احتیاط اساسنده معامله ایت.

خلیفه عمر حضرتلری دیمش: «احتجزوا من الناس بسوء الظن.»

یعنی هر بر آدمه اختباردن قبل اعتماد ایتمه‌گز. ضرر خیانتدن صاغ اولورسز.

حدیثده «الحزم سؤالظن.» وارد اولمشدر. یعنی هر بر اشده احتیاطڭ هر بر آدمه اعتماد ایتمه‌مکله اولور.

(سار الشباب فلم نعرف له خبراً ولا راینا خیالا منه منتابا.)

یاشلك کتدی؛ هیچ بر خبرینیده بیلمز اولدق حتی کوزمزه بر قایتمش خیالی بیله، کورنمز اولدی.

(وحق للعیس لو نالت بنا بلداً فیه الصبا کون عود الهند اقتابا.)

بزی یاشلك وار مملکته ایرشدرن حیوانلر اولسه ایدی، آنلاری نه قدر زینتله زینتله‌سه‌ك ده از اولور ایدی.

(القی الکبیر قمیص الشرخ رهن بلی ثم استجد قمیص الشیب مجتابا.)

اختیار یاشلك کیومینی چیقاردی؛ قارتلق کوملگینی کیدی.

(مازال یمطل دنیاه بتوبته حتی اتته منایاها وما تابا.)

لکن همیشه دنیاده توبه‌سنی تأخیر ایدر ایدی؛ حتی اولومده هجوم ایتدی؛ فقط بزم اختیار توبه ایتمه‌دی.

قرآنده — وتوبوا الی الله جمیعاً ایه المؤمنون — (النور — ٣١) نازل

اولمشدر. هر بر مؤمنه هر وقت على الفور توبه وجوبی بونکله ثابت اولمشدر.

«انما التوبة على الله للذين يعملون السوء بجهالة ثم يتوبون من قريب» (النساء—١٦). بونکله قبول اولنه‌چق توبه‌نك نصل توبه اولدیغی کوسترلمشدر.

«وليست التوبة للذين يعملون السيآت حتى اذا جاء احدهم الموت، قال انی تبت الآن.» (النساء—١٧).

موتنه قدر تمام عمرنده گناه ايدوب‌ده، يالکز مونی کلنده «اشته توبه ایتدم، ایندی» خیالنه کلنلرك توبه‌سی هیچ بر وقت مقبول اولمیه‌جغی تنبیه اولنوب «اولئك اعتدنا لهم عذاباً اليماً.» انذاریله تأکید وتهدید اولنمشدر.

(خط استواء بداعن نقطة عجب   افنت خطوطاً واقلاماً وکتابا.)

همه خطلری همه قلملری همه کاتبلری افنا ایدن غایت عجیب بر نقطه‌دن برخط استوا پیدا اولمشدر.

امامك شو بیت‌دن مرادی نه‌در؟ بکا قطعاً معلوم اولمادی فقط،

(اما شاهدت کل ابی ولید   یؤم طریق حتف مستقیما)

کبی بیتلرینی شاهد ایدر ایسه‌ك، خط استوادن مرادی طریق موتدر دیه بیلورز. عجب نقطه‌دن قبری اراده ایتدیگنه لزومیات‌ده بعض شاهدلر بولنور ایسه‌ده، بنم گمانمده «کن. فیکون» کلمهٔ نافذه‌سنی اراده دها معقول اولور.

(لو کنت یعقوب طیر کنت ارشدنی   مسعاك من امم تنمی لیعقوبا)

ارکك ککلك قوشی اولمش اولا ایدك، او تقدیرده‌ده نبی یعقوبه منسوب یهودلردن اهتداك زیاده اولور ایدی.

(ضلوا بعجل مصوغ من شنوفهم فاستنكروا مسمعاً للشنف مثقوبا.)

كوپه‌لرندن (قولاق زينتلرندن) دوزلمش بوزاوه عبادت ايدوب، گمراه اولديلر. كوپه‌نك تيشلمش تيشكارينى انكار ايتديلر.

يهودلرك عذاب فرعون‌دن نجاتلرى صوڭنده بر بوزاوه عبادتلرى قرآن‌ده متعدد سوره‌لرده، بقره‌ده، اعراف‌ده، طه‌ده حكايت اولنمشدر. بوزاوك زينتلردن دوزلديگى اعراف‌ده تصريح اولنوب، سامرى معرفتيله آواز ويرور بر بوزاو اولديغى طه‌ده ذكر اولنمشدر.

سامرى سوريا مملكتنده سامره قريه‌سندن ايدى. مصردن يهودلرله برابر چيقدى. ايسكى مصريلرك اوگوز صورتنده ابيس اسمنده اولان معبودلرينى يهودلره دوزدى. هر طرفنده ديلكلر وار ايدى. يل ايله اوديلكلردن برآواز چيقار ايدى. يهودلر شو بوزاوه عبادتده عكوف ايتديلر. (قالوا لن نبرح عليه عاكفين حتى يرجع الينا موسى.) طه

يهوديلرك شو معامله‌لرندن زياده‌ده بر غباوت اولاماز. فقط بوراده غايت بيوك بر درس سياست واردر: فراعنه اللنده، استبداد استعباد ظلملرى تحتنده سنه‌لرجه ذليل مسكين قالمش يهوديلر همه فضائل انسانيه‌دن محروم اولمشلار. بونلارده ذلت مسكنت، عبوديت رقيت طبيعى برصفت كبى اولمش. شمدى بونلار صحراده؛ هيچ كيمك حكمى استبدادى بونلاره جارى دگل. اويله ايسه‌ده بونلار بوزاو كبى برحقير شيه تمام ذلتله عبادتى طبيعتلريله طلب ايدرلر.

شيطان‌مى بونلارى اغوا ايتمش؟

يوق!!!

استبداد بونلاردن هر بر فضيلتى سلب ايتمش. قهر استبداد بونلارده ذلتى طبيعت ايتمش.

لاجل ذلك بزم اسلام آدم بالالارینك هر برینی تسویه ایتمشدر. نبی اولسون عادی بر آدم اولسون همه‌سی برابردر. هیچ کم کندوسی کبی آدمه صاحب امر مسیطر اولاماز. (فذکر انما انت مذکر. لست علیهم بمسیطر.)

ان الحکم الا لله. امر الا تعبدوا الا ایاه. یوسف.

ان الحکم الا لله. یقضی الحق وهو خیر الفاصلین. الانعام.

اسلام بیوکلگی عظمتی خدایه تخصیص ایته‌مش‌در. «الله اکبر»‌ك معناسی‌ده اودر. «الحمدلله رب العالمین»‌ك معناسی‌ده اودر. اسلام حریتی انسانك فضائل لازمه‌سندن عد ایتمشدر. حریت حکم شریعتده حیات کبی‌در. قتل کفاره‌سنده تحریر رقبه بونك ایچوندر. (ومن احیاها فکانما احیا الناس جمیعاً.)

(ولن یقوم مسیح یجمعون له وخلت واعدهم م الخلف عرقوبا.)

مسیح، اجماعه دعوی ایدرلر ایسه‌ده، یردن قالقمیه‌جق. بونی وعد ایدن، گمان ایدرم، عرقوب کبی خلف ایتمشدر.

قرآن‌ده مسیحك سمادن نزولنه یاخود یردن قیامنه دلالت ایدر برسوز بولنماز

بعض‌لر، نساده — وان من اهل الکتاب الا لیؤمنن به قبل موته — آیتیله استدلال ایتمش. فقط، شو استدلال شی دگلدر. زیرا «قبل موت عیسی» معناسنده اولسه ایدی، آیت‌ده منصوص اولان استغراق کلی باطل اولور ایدی.

بعض‌لر، زخرف‌ده — وانه لعلم للساعة فلا تمترن بها — آیتیله استدلال ایتمش. بوده اولگی کبی اساس‌سز براستدلال‌در. زیرا علامت ساعه عیسی‌نك کندوسیدر، نزولی دگل والا «فلاتمترن بها» جملهٔ الهیه‌سی باطل اولور ایدی، زیرا علامت مستقبله امترایی دفع ایده‌مز.

بزم علمامزڭ اكثرى آل عمرانده «اذقال الله یاعیسی انی متوفیك ورافعك الی ومطهرك من الذین كفروا ـ نساده وماقتلوه یقیناً بل رفعه الله الیه» آیتلرینه استناداً عیسی علیه السلامڭ سمایه ارتفاعینی دعوی ایتمشلر.

لكن شو آیتلرده دعوالرینی اثبات ایدر هیچ برشی یوقدر. زیرا «متوفیك» الله یتوفی الا نفس حین موتها كبی عیسی علیه السلامڭ موتنه قطعاً دلالت ایدر. اما «ورافعك الی»، عرف قرآنی ملاحظه ایدر ایسه‌ك، ارتفاعه دلالت ایتمز.

زیرا قرآنده «الیه یصعد الكلم الطیب والعمل الصالح برفعه ثم الینا مرجعكم ـ ألا الی الله تصیر الامور» كبی متعدد آیتلر وارد اولمشدر، فقط هیچ بری رفع مكانی‌یه دلالت ایتمز.

بوندن ماعدا قرآنده عیسی علیه السلامڭ سمایه جسدایله مرفوع اولمادیغنه قطعا دلالت ایدر ایكی آیت وار:

١) مائده سوره‌سنڭ آخرنده عیسی علیه السلامه نعمتلرینی تذكیر ایدر ایكن خدای اون بیوك نعمتی ذكر ایتمشدر: ١) روح قدسله تأیید، ٢) كلام فی المهد، ٣) تعلیم كتاب، ٤) تعلیم حكمت، ٥) تعلیم تورات، ٦) تعلیم انجیل، ٧) خلق طیر، ٨) ابرای اكمه، ٩) ابرای ابرص، ١٠) كف بنی اسرائل. اگر خدای عیسای جسدیله سمایه رفع ایتمش اولسه‌ایدی، نعمتلری تعداداثناسنده لابد ذكر ایدر ایدی.

٢) مریم سوره‌سنده «والسلام علی یوم ولدت، ویوم اموت، ویوم ابعث حیا» عیسی علیه السلام جسدیله سمایه مرفوع اولمش اولا ایدی، معجزه اولارق لسان طفلده سویلنمش سوز آراسنده، «ویوم ارفع حیاً» كبی بر شی سویلنمش اولور ایدی.

قرآن ایله عیسی علیه السلامڭ سمادن نزولی یاخود یردن قیامی ثابت اولاماز. اویله ایسه امام معری نزولی یاخود قیامی انكار ایدر ایسه برشی اولورمی؟

گله‌جکده امام معری دیه‌جک:

(جاءت احاديث ان صحت فان لها شاناً ولكن فيها ضعف اسناد)
فشاور العقل واترك غيره هدرا فالعقل خير مشير ضمه النادی)

یعنی غایت چوق حدیثلر کلدی: درست اولورلر ایسه بیوک برشی اولورلار. لکن اسنادلرنده ضعف وار. اویله ایسه سن عقلکه اعتماد ایت، دیگری هدر اعتبار ایت. عقل، مجلسده حاضر اولان مشیرلرڭ، اڭ خیریدر.

(فاحذر لصوص الامانی فهی سارقة ردت عن الدين قلب المرء منقوبا)

اوغری اولان امانی‌دن صاقلان. زیرا امانی اویله اوغریدرکه انسانڭ کوڭلینی قیرور؛ دیندن قایتارور.

امانی تمنی‌دن حاصل اولان خیاللره، باطل اعتقادلره اطلاق اولنور. فی الحقیقة خالص دینلری خراب ایدن یالکز اساسسز خیالات ایله باطل اعتقادلردر. شو بیتڭ ماقبلنه مناسبتی غایت بیوکدر. قطعی برهانله ثابت اولمایان شیلری اعتقاددن جزء کبی ایتمک بیوک بر جنایتدر. نزول عیسی خروج دجال کبی شیلری کتب اعتقادیه‌یه درج ایتمک اوقدر مناسب دگلدر.

اعتقاد کتابلری یالکز، ادله قطعیه (ضروریه ایله ثابت، مسائل اتفاقیه‌دن عبارت اولمق لازمدر. یر یوزنده اولان همه اهل اسلامی بر مستویه‌ده جمع ایدر درجه‌ده واضح هم بسیط اولماسی برنجی شرطدر. اعتقادده یالکز آیتلره، تفسیرسز اولمق شرطیله، استناد ایتمک لازمدر. تفسیر اولدیمی البته بر آدمڭ خصوصی فکری اولور. «اعتقادده تقلید حرام، نظر واجبدر.» جمله‌سنڭ معناسی شودر. قرآن مدون ایکن، بنم گمانمجه، اعتقادیاتده دعوت طریقیله هیچ برشی تدوین ایتمه‌مک دها اولی اولور ایدی.

سید الوجود حضرتلری «بندن قرآندن ماعدایی یازماڭز»

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیمش ایسه، خلفا زماننده قرآندن ماعدایی تدوین ایتمك قطعا ممنوع اولمش ایسه، شو بیوك حقیقته ارشاد ملاحظه‌سیله اولمشدر. دورت امام کلامله اشتغال قطعاً حرامدر دیمشلر ایسه، شبهه یوق شو ملاحظه‌یه بنا دیمشلردر.

کتب کلامیه مطالعه‌سیله بز ایمانمزی تحقیق ایده‌مدك. یالکز، امت آراسنده دواسی یوق بر دا، التیامی یوق بر افتراق پیدا ایتدك.

اسلام اعتقادمزه ایکی اساس تعلیم ایتمشدر: ۱) برهان نتیجه‌سی اولمایان دعوایی اعتقاد ایتمه‌مك؛ ۲) سعة امکانده اولان حقیقتی انکار ایتمه‌مك.

ایمانمزی شو ایکی اساسه بنا ایدر ایسه‌ك: اوهام وخیالاته اسارتدن، حقائق انکارینه جسارتدن خلاص اولورز. اهل اهوا کبی ایمانمزده خرافیات اولماز؛ اهل استکبار کبی قلبمزده عناد قالماز.

(لم یقدر الله تهذیباً لعالمنا   فلا ترومن للاقوام تهذیبا.)

بزم عالممزه خدای تهذیب تقدیر ایتمه‌مش. سنده شو اقوامی تهذیب خیالندن واز کچ.

(ولا تصدق بما البرهان یبطله   فتستفید من التصدیق تکذیبا.)

برهان ابطال ایتمش شیئی تصدیق ایتمه. تصدیقدن حظك تکذیب اولماسون.

بطلانی ثابت بر شیئی تصدیق جائز اولمادیغی کبی، بطلانی برهانله ثابت دگل بر شیئی انکار ایتمکده جائز اولماز. زیرا بیلمه‌مك یوق دیمك دگل؛ مالا یقطعه سیف البرهان فذره فی سعة الامکان.

(ان عذب الله قوماً باجترامهم   فما یرید لاهل العدل تعذیبا)

خدای بر قومی گناهلریله عذاب ایدر ایسه‌ده، اهل عدلی تعذیب ایتمیه جکدر.

«وما کان ربك لیهلك القری بظلم واهلها مصلحون». (هود ـ ۱۱۷

Из фондов Российской национальной библиотеки

(يعدو على حلفه الانسان يظلمه   كالذيب يأكل عند الغرة الذيبا.)

انسان دائماً قارندشنه ظلم ايدر؛ اما بوری، يالكز غفلت وقتنده، بورينی ييرتار.

(ان كنت يعسوب اقوام فخف قدراً   مازال كالطفل يصطاد اليعاسيبا.)

آدملرك پادشاهی اولسه‌ك ده، ياش بالا كبی دائما يعسوبلری آولار، قدر خدادن خوف ايت.

يعسوب بر جماعتك اميرينه، هم ده ياشل قاناتلی كوبه‌لكلره اطلاق اولنور. بوراده امام معری حضرتلری مشترك اولان يعسوب كلمه‌سينی ايكی معناده استعمال ايدوب، قدره نسبتله اميرلری، بالالره نسبتله اوفاق كوبه‌لكلری اراده ايتمشدر.

(وان تكن بمنا سيب لمهلكة   فكم طوى الدهر اقيالا مناسيبا.)

هلاك يولنك تمام قارشوسنده اولور ايسه‌ك ده، صبر ايت. زيرا دهر نه‌قدر پادشاهلری نه قدر اهل شرفی خراب ايتدی!

(اذا كانت لك امرأة عجوز   فلا تأخذ بها ابدا كعابا.)

(فان كانت اقل بهاء وجه   فاجدر ان تكون اقل عابا.)

اختيار بر خاتونك وار ايسه. بدلنده برياش خاتون استه‌مه. زيرا يوزنده گوزللگی آز اولسه، عيبی ده آز اولور.

يعنی خاتونلارده عفت پاكلك اك بيوك جمالدر.

«فاظفر بذات الدين تربت يداك» حديثی ده بوكا ارشاددر.

(انصح توبة مدرك من كونه   اواسود من لونه فيتوبا.)

انسان وارلغندن، قاراده قارالغندن توبه ايده بيلورمی؟!

(كتب الشقاء على الفتى في عيشه   وليبلغن قضـاءه المكتوبا.)

انسانه حيـاتنده مشقت، تعب ازل‌ده يازلمشدر. هر بر شيله قسم ايدرم: مقدر اولان شيلرك هر برينى انسان كوره‌جكدر. قرآن‌ده «فلا يخرجنكما من الجنة فتشقى» طه. شو آيتده دنيا رجال حقنده دارشقا اولديغى بيان اولنمشدر.

«انا عرضنا الامانة على السموات والارض والجبال فابين ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان. انه كان ظلوماً جهولا» الاحزاب. شو آيتله همه عالم تحمل ايده‌ميه‌جك شيلرى يالـكز انسان تحمل ايتديگى فرمان بيورلمشدر.

(واذا عتبت المرء ليس بمعتب   الفيت فيهـا جئته معتوبا.)

قبول ايتميه‌جك آدمى عتاب ايدر ايسه‌ك، عتاب سكا عائد اولور،

(قد صحبنا الزمان بالرغم منا   وهو يردى، كما علمت، الصحابا.)

اختيارسز زمانمزه مصاحبت ايتدك. فقـط، بيلرسن، زمان اصحابلرينى هلاك ايدر.

واقعاً انسان اختيارسز دنيايه كاور؛ زمانك حكمنه ناسك عادتلرينه اضطراراً انقياد ايدر. صوكره بيك بلا ايله دنيادن كيدر.

(وضحكنا وليس مايوجب الضحك   لدينا؛ بل ما يهيـج انتحابا.)

كولدك. فقط كولمگى ايجاب ايدر برشى بزده بولنماز. بلكه دائماً آغلاب طورمغى ايجاب ايدر شيلر بزده واردر.

«فليضحكوا قليلا وليبكوا كثيرا.»

(كم امير امير فى عاصفات   بعد ما حاب فى الحياة وحابا.)

نه قدر پادشاهلار، گناهلر اسرافلر قيلوب، دهشتلى بـلالر ايله توپراق آستنه كومولديلر.

في الحقيقه، انسان هر بر شيه عبرتله نظر ايدر ايسه، باشنه كلنلرى خاطرده طوتوب استقبالده اولا بيلەجك شيلرى كوز اوكنه تخييل قيلابيلور ايسه، انسانلرك تاريخنه امعان ايدوب ملتلرك باشنه كلمش اودهشتلى فاجعەلرى تذكر ايدر ايسه، مظلوميت يولنده قربان اولانلرك آه زارلرى قولاغنه ايريشه بيلور ايسه، سفيللرك قاراڭلق كونلرينه بر كوز صالوب شفقتدن كوڭلى تأثر ايده بيلور ايسه، ضرورت الجاسيله هدر اولمش ناموس عفت شرف فاجعەلرينى اكوزى اوكنده تجسم ايدر ايسه، شو دقيقەده ير يوزنك واقع اولان فاجعەلردن جزئياً خبردار اولور ايسه، انسان حياتنك هيچ بر دقيقه شاد اولاماز؛ خطاءً تبسم ايدرايسەده تمام انبساطله هيچ بر وقت كولەمز. انظار تحسرى دائما يرده اولور.

(لك الملك: ان تنعم فذاك تفضل على؛ وان عاقبتنى فبواجب.)

قوت هم حق دائما سنكدر ربم: انعام ايدر ايسەك بڭا تفضل ايتمش اولورسن؛ عقاب ايدر ايسەك بڭ واجب ايتمش اولورم.

همه اهل اسلام اتفاق ايتمشلردركه علم خدا، ارادۀ خدا، قدرت خدا، نهايت كمالدەدر. يعنى علم خدا هربر شيى، جزئياتى كلياتى تماماً، احاطه ايدر. ارادۀ خداده تردد تحير انفساخ كبى شيلر اولماز؛ خلاف اراده هيچ برشى وجوده كلمز؛ مراد ارادەدن ابداً تخلف ايتمز. قدرت خدا قدرت قاهره دركه هربر شيه نفوذ وغلبه ايدر؛ احتمال عجز امكان نقصاندن بريدر.

هربرشى خدادن علميله ارادەسيله اختياريله صادر اولور. اراده اختيار ايله صادر اولمش شى هيچ بر وقت واجب اولماز. بوده بر مقدمۀ بديهيەدر.

خدايك افعالنده عبث، اقوالنده كذب اولماز. خداى هربرشيى اتقان ايتمشدر «صنع الله الذى اتقن كل شى.» (نمل ـ ٨٨) كه نظام

АВ фонд Российской национальной библиотеки

وجودده قصور، خلل اولماز. هربر شیئی خدای غایت کمالده خلق ایتمشدر. «الذی احسن کل شئ خلقه» (السجده—٨) که هیچ بر شی‌ده کمال ممکن مصلحهٔ ممکنه فائت اولماز.

خدایڭ جودنده فیضنده بخل، قدرتنك نقصان یوق. هربر شیئی خدای نهایت کمالده خلق ایدر. ممکن اولان کمال، ممکن اولان حکمت ومصلحت هر بری فعل خدایه البته بلا شبهه ترتب ایدر. یوقسه خدایك جودنده بخل، یاخود قدرتنده نقصان اولمق لازم اولور. «لیس فی الامکان ابدع مما کان. اذ لیس فی الجود بخل ولا فی القدرة نقصان.»

شو مقدمه‌لر هر بری بدیهی قطعی مقدمه‌لردر. بناءً علیه کتب کلامیه‌ده «هل یجب علی الله رعایة الاصلحة فی افعاله؟ — هل یجب علی الله اللطف وفعل الاصلح لعباده؟:» کبی مسئله‌لری ذکر ایدوب اختلاف نقل ایتمك غایت غریب غایت عجیب‌درکه یالگز شو اختلاف جهتندن اهل اسلامڭ باشنه نه‌قدر بلا یاغمورلری یاغمشدر.

امام معری حضرتلری «ان تنعم فذاك تفضل علی» قوایله اثابه واجب دیمش آدملری رد ایتمشدر.

بوندن صوڭ امام حضرتلری دیه‌جك:

(والخیر یفعله الکریم بطبعه واذا اللئیم سخافذاك تکلف)
(نرجو من الله الثواب مجازیا وله علینا من القدیم تسلف.)

یعنی خدای بزه مقدما غیر متناهی نعمتلری ویرمش ایکن بزده صوڭ درجه حماقتمزله غایت حقیر اعمالمزه وجوباً خدایدن ثواب طلب ایدرز!

سبحان الله! انسان نه قدر احمق اولا بیلور؟ بر پاره‌لك عمل ایدر، طاغلار کبی گناه ایدر، اوتانماز، صوڭره خداسنه

جسارت ایدوب، دلیل اقامت ایدر، کرهاً خداسنه «ثواب ویرمك»
جریمه‌سنی الزام ایدر!

(یقوم الفتی من قبره ان دعوته   وماجر مخطوط له فی الرواجب.)

یارب! سن دعوت ایدر ایسه‌ك هر بر آدم قبرندن قالقار.
دنیاده قیلمش اشلری اعضاسنده یازلمش اولور.

امام حضرتلری حسابك حقیقتینه کیفیتنه اشاره ایتمشدر. یعنی
هر بر اش انسانك بدننده اثر براقور.

(عصاً فی ید الاعمی یروم بها الهدی   ابر له من کل خدن وصاحب)

طوغری یورمك ضرردن صاقنمق ایچون صوقورك الـنـده
اولان طایاق هر دوستندن آرقادشندن خیرلیدر.

(فاوسع بنی حواء هجراً فانهم   یسیرون فی نهج من الغدر لاحب)

حوا بالالرینك هر برینی تماماً ترك ایت زیرا هر بری غدر
خیانت یولنده معامله ایدرلر.

یعنی خیانتلره خیانتله مقابله ایتمه. بلکه خائنلری ترك ایت.

(وان غیر الاثم الوجوه فماتری   لدی الحشر الا کل اسود شاحب)

گناه یوزلری اوزگرته‌جك ایسه، حشر وقتنك یوزی اوزگرمه‌مش
قارارمامش هیچ بر آدم کورمیه‌جکسن.

مریم سوره‌سنك (۷۱-۷۲) آیتلرینی آکلار ایسه‌ك، شو بیتله
آل عمران سوره‌سنك ۱۰۵ نچی آیتی آراسنك مخالفت یوقلغی ظاهر اولور.

یاخود «تدمر کل شیء بامر ربها» کبی آیتلری اوقوب، لفظ
عمومك وجوه استعمالیه‌سنی اوگره‌نور ایسه‌ك، کذلك هیچ بر مخالفت
یوقلغی معلوم اولور.

(اذا ما اشار العقل بالرشد جرهم   الی الغی طبع اخذه اخذ ساحب)

عقل طوغری یولی کوستر ور وقتك، طبیعتلری انسانلری گمراه ایدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

شو بيتی حجر سوره‌سنك (١٤-١٥) آيتلری تماما تصديق ايدر. فی‌الحقيقه، انسان جهل، عناد استكبار كبی شيلرك اجباريله غالباً خلاف حق اولان منكراته ارتكاب ايدر. لسان شريعتده «شيطان اغوا ايتدی» تعبيری غالباً شو معنادن تعبير اولور.

اخذ لسان شريعتده متعدد معنالرده وارد اولمشدر: ١) تناول. يعنی برشيی ال ايله آلمق: «خذ من اموالهم صدقة تطهرهم وتزكيهم بها» ٢) قهر وغلبه: «لاتأخذه سنة ولانوم. ٣) عقاب. «وكذلك اخذ ربك اذا اخذ القری وهی ظالمة... ٤) كيمك. «خذوا زينتكم عند كل مسجد. ٥) عمل. «خذ العفو وأمر بالعرف. خذوا من العمل ما تطيقون. بوراده «ان اخذه اخذ ساحب» ان قهره قهر ساحب معناسنده‌در.

(نهانی عقلی عن امور كثيرة   وطبعی اليها بالغريزة جاذبی.)

عقلم بنی چوق شيلردن منع ايتدی. لكن طبيعتم جبراً بنی او شيلره سوق ايدر.

(ومما ادام الرزء تكذيب صادق   علی خبرة منا وتصديق كاذب.)

بيله‌رك مجرد عناد ايله، سوزی طوغری آدمی تكذيب ايتمك، عن جهل تمام ذلتله كاذب آدمی تصديق ايتمك بزی دائماً بلا ومصيبت ايچنده براقدی.

(يقولون صنع من كواكب، سبعة   وماهو الامن زعيم الكواكب.)

«يدی كوكبك اثريدر.» ديرلر. (شبهه يوق خطا ايدرلر.) زيرا هرشی ملك‌الملوك اولان خدا اثريدر.

(اذا رفعت تلك المواكب قسطلا   فرافعه للعين مجری الكواكب.)

عسكر صوغش ميداننك توزانی هوايه كوتارور وقتده، فی‌الحقيقه

Из фондов Российской национальной библиотеки

توزانی هوایه رفع ایدن، صولاری یرده، یولدزلاری کوکده، عسکرلری میدانده اجرا ایدن خدادر.

کوکب لغت عربده متعدد معنالرده استعمال اولنور: یولدوز، رئیس، عسکر، منبع میاه.

یعنی عالم وجودده هر برشی، توزانك حرکتی کبی حقیر اولسون، یاخود اجرام سماویه حرکتی کبی بیوك اولسون، امور طبیعیه کبی برقانون عمومی‌یه تابع اولسون، یاخود بلا نظام من غیر اطراد وجوده کلور برشی اولسون، البته بلا شبهه همه‌سی یالـکز بر خدانك حکمیله اراده‌سیله „کن فیکون" قاعده قاهره سنه طوعاً اوکرهاً انقیاد ایدوب وجوده کلور.

شو حقیقتی قرآنده بر دگل، اون دگل بیگلرچه آیت تصدیق ایدر: «وهو بکل شئ علیم.» (بقره—۲۹) «وله ماسکن فی اللیل والنهار. وهو السمیع العلیم.» (الانعام—۱۳) «ویعلم ما فی البر والبحر وما تسقط من ورقة الا یعلمها ولاحبة فی ظلمات الارض ولارطب ولایابس الا فی کتاب مبین.» (الانعام—۵۹) «وما یعزب عن ربك من مثقال ذرة فی الارض ولا فی السماء ولا اصغر من ذلك ولا اکبر الا فی کتاب مبین.» (یونس—۶۱) «وماکنتم تستترون ان یشهد علیکم سمعکم ولا ابصارکم ولاجلودکم ولـکن ظننتم ان الله لایعلم کثیراً مما تعملون. ۲۲. وذلکم ظنکم الذی ظننتم بربکم. ارداکم. فاصبحتم من الخاسرین.» ۲۳. (فصلت.) «وما تخرج من ثمرة من اکمامها ولا تحمل من انثی ولاتضع الا بعلمه» (فصلت—۴۷) کبی آیتلر هر سوره‌ده واردر.

شو مسئله اویله قطعی یقینی، دین اسلامده ضروری بر مسئله‌درکه کلامیون بوراده خلافیاتی نقل ایتمشلر ایسه غایت چوق کاغد قارا ضائع ایتمشلردر.

امام ابی العلا حضرتلری بوندن صوك دیه‌جك:

(عَلِمِ الکائناتِ فی کل وجه اولٌ عنده السماك صبی.)

(خالق النیرات! ما یتغابی العبدلکنه ضعیف غبی.)

خدا، که آکا نسبتله اك قدیم ارده صبی‌در، هر بر واری همه جهتدن بیلور. ای همه یولدوزلاری خلق ایدن خدای! سنك عبدك تغابی ایتمز؛ بلکه اصل‌ده ضعیفدر غبیدر.

انسان فی الاصل غبی اولماسه ایدی، هر بر نفس‌ده بیك برهانی، هر بر خطوه‌ده بیك شاهدی وار حقائق قطعیه‌یی، کلامیون کبی، اوهام وخیالاتلره بنا ایدرمی ایدی؟ یاخود کون کبی روشن قطعیات وار ایکن اوبله بیهوده شیلرله سرگردان اولورمی ایدی؟!

(اَترجعُ نفسُ المیْت بعد رحیله فیجزْی قوماً بالدُموع السواکب.)

اولوم صوکنده جان قایتسه ایدی، انسان کندو قومنه آقار کوز یاشلریله مقابله ایدر ایدی.

یعنی جان قایتسه ایدی آغلایان آدملرك حالنه میت کندوسی آغلار ایدی. زیرا موت دارتعب اولان دنیا بلالرندن امان کبیدر.

(اَحبُّ الیه کونُه متوطئاً باقدامهم لا الحمل فوق المناکب.)

آیاقلار التنده ایزلمك اوموزلر اوزرنده اولمقدن دها خیرلیدر.

(هو الموت: مثر عنده مثل مقتر وقاصد نهج مثل آخر ناکب.)

حال شویله‌در که بای فقیر مهتدی گمراه اولوم قاشنده برابردر.

(ودرعُ الفتی فی حکمه درع غادة وابیات کسری من بیوت العناکب)

بهادرك کیومی، موت قاشنده، زینت کیومی کبیدر؛ پادشاهلر خانه‌سی‌ده اورمه‌کوچ خانه‌لری کبیدر.

(وما النعش الا کالسفینة رامیاً بغرْقاه فی موج الرَّدی المتراکب)

جنازه بر سفینه کبیدرکه آدملری بر طاقم هلاك دولقونلری آراسنه آتار.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(اجلّ هبات الدهر ترك المواهب يمدّ لما اعطاك راحة ناهب.)

زمان هبه‌لرینڭ اڭ بیوگی هبه ویرمه‌مسی‌در. زیرا سڭا ویرمش هبه‌سنه کندوسی دائما نهب الی اوزاتور.

(وافضل من عیش الغنی عیش فاقة ومن زی ملك رائق زی راهب.)

بایلق معیشتندن فقیرلك معیشتی، پادشاه هیئتندن ده راهبڭ هیئتی افضلدر.

(ولی مذهب فی هجری الانس نافع اذا القوم خاضوا فی اختیار المذاهب)

آدملر حیات امورنده مسلك آرایوب حیران اولورلر ایکن، بن، بڭا نافع اولان، عزلتی اختیار ایتمشم.

(ارانا علی الساعات فرسان غارة ومن بنا یجر بن جری السلاهب)

کندومزی ساعتلر اوزرینه بنمش عسکر کبی کورورم که دائماً تهلکه‌یه هجوم ایدر؛ ساعتارده قوتلی بیوك آتلار کبی بزی آلوب کیدر.

یعنی انسان حیاتنده بر دقیقه راحت کورمز؛ اجلی طرفنه دائما حرکت ایدوب بر نفس توقف ایتمز.

(وممایزید العیش اخلاق مابس تأسف نفس ام تطق رد ذاهب.)

حیاتڭ بیوك عیبلرندندرکه قایتمایه‌جق بر شیه انسان تأسف ایدر. الدن کتمش یاخود باشه کلمش شیلرده انسانڭ چاره‌سیله قدرتی اولماز. شو حالده تأسف ایتمك یالڭز انسانڭ وجودینه عقلنه ضرر ویرور؛ بر نقطه قدرده فائده ایتمز.

(اذا عبت عندی غیری الیوم ظالما فانت بظلم عند غیری عائبی.)

شو کون بنم قاشمده ظلماً بر آدمی عیب ایدر ایسه‌ڭ، البته یارین دیگر آدم قاشنده ظلماً بنی عیب ایدرسن.

(عَرَفتك. فاعلم، ان ذممت خلائقى   ورابَك بعضى، انَّ كلك رائبى.)

سنى طانيدم. بنم اخـلاقمى ذم ايدر ايسه‌ڭ، بن‌ده وار بعض شيلر سكا شبهه ويرور ايسه، اويله بيل كه سنده وار هر بر شى بكا شبهه ويرور.

(فاين الذى فى الترب يدفن شخصه   واسراره مدفونة فى الترائب.)

اويله آدم نره‌ده بولنوركه كندوسيله برابر اسرار يڭ قبرده دفن اولنور؟!

(وان بنى حواء زورعن الهدى   ولوضربوا بالسيف ضرب الغرائب.)

حوا باللارى هدايت يولندن ياز مشلاردركه قلج قوتيل‌ده هدايتى قبول ايتمزلر.

(ومن عب دنياهم رموا فى وغاهم   بغيض المنايا بالنفوس الحبائب.)

دنيـايه محبت ايدوب محاربه‌ده عزيز جانلرينى دشمنلرى اولان اولوم پنجه‌سنه طابشر ديلار.

(توخّ بهجر ام ليلى فانها   عجوز اضلّت حىّ طسم ومارب.)

خيرى قصد ايدر ايسه‌ڭ خمرى ترك ايت. زيرا خمر عاد هم يمن قبيله‌لرى كبى قوتلى، بيوك مدنيتلى ملتلرى تماماً خراب ايتدى. طسم قران‌ده متعدد سوره‌لرده قصه‌لرى بيان اولنمش عاد قومندن بر قبيله‌در. مأرب يمنده حضرموت طاغلاريننڭ نهايتنده واقع بر بلده‌در. قبائل يمنڭ الڭ بيوك پدرى سبا بن يشجب بنا ايتمش ايدى. قران‌ده سبا سوره‌سنده (١٥—٢٠) آيتلرده قصه‌سى مذكور «سيل العرم» حادثه‌سندن خراب اولمش بيوك سدى بنا ايدن‌ده او ايـدى. نمل سوره‌سنده (٢٢—٤٤) آيتلرده مذكور ملـكه‌نڭ مقر حكومتى‌ده شومارب ايدى. قران‌ده متعدد آيتلرڭ شهادتيله اوزمان لارده عاد قومنده يمن قبائلنده غايت بيوك مدنيت وار ايدى. مرور زمانله بونلار شهواته اسير اولمشلار. ترف ورفاهيت ايـله تربيه اولنه باشلاب تنبللـك

فراشنده اویومشلار. اوبیوك مدنیتك مبانیلری اسکیمش. طبیعتلرنك رفاهیت اثری اولان جبنلك ضعیفلك تماماً متمکن اولوب، بونلارك دولتلرنده انقلاب کلی پیدا اولارق عاقبت نابود اولمشلار.

لکن ملتده، بر انسان کبیدر، که باشنده عقلی وار ایکن کندوسنك زوالنه هیچ بر وقت راضی اولماز. فقط «شیطان» بونك چاره‌لرینی بولور: انسانك‌ده ملتك‌ده باشندن عقلینی کوتارمك ایچون اسباب حاضر ایدر. صوکره بوش باشلاری استه‌دیکی کبی اورایه‌ده بورایه‌ده طوعاً اوکرهاً سوق ایدر. انسان کندوسنك ضررینه دوست، فائده‌سنه دشمن اولور کیدر.

(دبیب نمال عن عقار تخالها ـ بجسمك شرمن دبیب العقارب.)

تنك‌ده خمرك آهسته آهسته سرایتی، که حس ایدرسن، چایان آغوسنك سرایتندن بتردر.

(ولوانها کالماء طلق لاوجبت ـ قلاها اصیلات النهی والتجارب.)

خمر شرعاً صوکبی حلال‌ده اولسه ایدی، سلیم عقللر درست تجربه‌لر حرام ایدرلر ایدی.

(تحیی وجوه الشرب فعل مسالم ـ یضاحکه والکید کید محارب.)

آچیق یوز ایله دوست کبی شاربلرینه تحیه اوقور. لکن جان دشمنی کبی ضرر ایدر.

یعنی خمر نه قدر لذیذ نافع کبی کورونور ایسه‌ده فی الحقیقه آدمك وجودینه عقلینه جاننه صوك درجه ضررلیدر.

(اذا قتلت خاف الرشاد جنایة ـ فکان من الفتیان اول هارب.)

خمر قتل اولنور ایسه، جنایتدن خوف ایده‌رك استقامت انساندن قاچار.

قتل خمرك شدتینی تعدیل ایچون، صو قوشمق معناسنده‌در. یعنی

خمر خفیف قونسز اولور ایسه‌ده انسانك استقامتینی عقلینی غائب ایدر.

(عدوة لبٍّ سلَّت السیف واعتلَتْ به‌القوم الا انها لم تضارب.)

عقلك دشمنیدر. سیفی الده ایدوب، انسانلره جنکسز غلبه ایدر؛ هیچ کیم مقابله ایده‌مز.

(فما ابعدت الا اجل مقارن ولا بلَّغت الا خسیس المآرب.)

الڭ عزیز دوستکی سن‌دن دور ایدر؛ الڭ دون مطلبلره نائل ایدر.

(تعری الفتی من ثوبه وهو غافل وتوقع حرب الدهر بین الاقارب.)

انسانك حیاسینی یوق ایدر. قارنداشلر آراسنده عمرلك عداوت پیدا ایدر.

شو بیتلری مائده سوره‌سنك (٩٠-٩١) آیتلری تماماً تصدیق ایدرلر.

(تألَّی الحجا واستشهد السکر انّها ذمیمة غبّ لا تحل لشارب.)

ایسرکلکی شاهد ایدوب، عقل قسم ایدرکه خمرك عاقبتی غایت وخیمدر؛ هیچ بر آدمه هیچ بر وقت حلال اولماز.

شریعت اسلامده خمر الڭ بیوك حراملرك بریدر. هر مسکر، سنت متواتره ایله، خمردر. مسکر؛ عنب رطب تین کبی ثماردن اولسون، حنطه شعیر ذره کبی حبوبدن اولسون، یاخود بال سوت کبی شیلردن اولسون؛ سنت قطعیه بیانیله خمر اولور. قران عظیمك حکمیله حرام اولور.

عسل‌دن شعیردن ذره‌دن اتخاذ اولنمش یمن شرابلری حقنده ابو موسی الاشعری روایتنده «کل مسکر حرام» حدیثی بخاری ایله مسلم‌ده وارد اولمشدر.

«قال رسول الله ان من الحنطة خمراً؛ ومن الشعیر خمرا؛ ومن الزبیب خمراً؛ ومن التمر خمراً؛ ومن العسل خمراً. وانا انهی عن کل مسکر.» حدیث شریفی نعمان بن بشیر حضرتلرندن ابو داود کبی امام‌لر روایت ایتمشلر.

«وعن ابن عمر ان النبی قال: کل مسکر خمر. وکل خمر حرام.» مسلم روایت ایتمش.

«ماأسکر کثیره فقلیله حرام.» همه اهل سنت روایت ایتمش؛ حفاظك همه‌سی تصحیح ایتمش.

لسان شریعت‌ده، شبهه یوق، خمر هر بر مسکره، نصل شیدن اتخاذ اولنمش ایسه‌ده، اطلاق اولنور. زیرا شراب عنبه خمر اطلاق اولنمش ایسه اسمیت یاخود علمیت طریقیله دگل بلکه وصفیت طریقیله‌در. بناءً علیه هر بر مسکرك حرمتی نص قرانله ثابت اولور. قیاس کبی درجهٔ ثالثه‌ده اولان دلیللره احتیاج قالماز. مسکراتك حرمتی حقنده قیاسه التجا ایدن فقهالر وار ایسه بلاضروره زحمتی التزام ایتمش اولورلر.

مسکرات حقنده قران‌ده دورت سوره‌ده آیتلر نازل اولمشدر:

١) نحل سوره‌سنده ٦٧ نجی آیت: «ومن ثمرات النخیل والاعناب تتخذون منه سکراً ورزقاً حسناً ان فی ذلك لآیة لقوم یعقلون.» ثمار ایله خدای بزلره امتنان ایتمشدر. همه ثمار کبی پاك نعمتدن ایکی نوع شی اتخاذمزی ذکر ایدوب یالکز برینی حسن دیمشدر. بونکله بالضروره سکرك غیر حسن اولاجغی بیان اولنوب مسکراتك حرمتنه بر اشاره جلیه نازل اولمشدر.

٢) بقره‌ده ٢١٩ آیت: «ویسألونك عن الخمر والمیسر. قل فیهما اثم کبیر ومنافع للناس. واثمهما اکبر من نفعهما.» شو آیتله ایکی طریق‌دن مسکراتك حرمتی کوستریلمشدر: بری اثم کبیری اشتمال؛ زیرا مفسده‌سی بیوك بر شیئك شرعاً حلیتی ممکن اولاماز. دیگری ابتدای اسلام‌دن بیرو حرمتی قطعاً ثابت میسر ایله حکمده جمع. زیرا بر حلال ایله بر حرام حکم‌ده تسویه اولنه ماز. یا هر بری حلال اولور؛ یا هر بری حرام اولور. لکن میسر ابتدای اسلام‌دن بیرو حرامدر؛ بناءً علیه مسکرات‌ده حرام اولور.

٣) نساده ٤٢نجی آیت: «یا ایها الذین آمنوا لاتقربوا الصلاة وانتم سکاری حتی تعلموا ماتقولون.» شو آیتده خمر ایله عقلڭ زوالی کوسترلمشدر. بونکله خمرڭ حرمتی برهان ایله بیان اولنمشدر: زیرا بدنڭ اطرافنه اعضاسنه جنایت قطعاً حرام ایکن، عقل کبی اڭ عزیز اڭ شریف اڭ رئیس بر جوهر انسانی‌یه جنایت البته حرام اولاجقدر.

٤) مائده سوره‌سنده (٩٠–٩١) آیتلر: «یا ایها الذین آمنوا انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشیطان. فاجتنبوه لعلکم تفلحون. انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر ویصدکم عن ذکر الله وعن الصلاة فهل انتم منتهون.»

شو ایکی آیت هجرتڭ ایکنجی سنه‌سنده نازل اولدی. «فاجتنبوه» «فهل انتم منتهون» خطاب جلیللریله مسکرات تمام وضوحله حرام اولدی.

بقره، نسا، مائده آیتلرنده حرمت مسکراتڭ حکمتی کوسترلمشدر:

١) اثم کبیر؛ یعنی انسانڭ کندوسنده هیئت اجتماعیه‌ده حاصل اولاجق مفاسد؛ ٢) زوال عقل، وحیا؛ یعنی انسانڭ لساننده اللنده جاری اولاجق جنایتلر. زیرا عقل حیا زائل اولور ایسه انسان هر بر قباحته ارتکاب ایدر. ٣) انحلال وحدت، زوال الفت، دوام عداوت: بر شاربڭ سیئه‌سیله نه‌قدر عائله‌لر پریشان اولور؛ نه‌قدر جانلر راحت‌سز اولور؛ انسانلر آراسنده نه‌قدر غوغا قتال پیدا اولور؛ ٤) فوات مصالح. انسان کندو مصلحتلرینه وقت بولاماز: نمازلرینی ادا ایده‌مز؛ ضروریات حیاتی کسب قیلاماز؛ بدنده قوت، روحده نشاط قالماز؛ عقلسزلقدن ماعدا هیچ بر شی‌دن لذت آلاماز. یالکز، خمر ایله باشدن عقلی ازاله ایدر؛ شو عالمدن غفلت ایدوب خیال عالمنده

کیف صفا ایدر عاقبت شاربڭ وجودی، روحی عقلی تماماً سست اولوب خراب اولور کیدر.

بزه قطعاً بلا شبهه معلومدرکه شریعت خمری حرام ایتمش ایکن البته خصوصیت عنبی اعتبار ایتمه‌مش‌در.

زیرا انسان وضع ایتمش قانونلر بیله اسما الوان خصوصیتلرینه مبتنی اولماز؛ بلکه هیئت اجتماعیه‌ده واقع اولا بیله‌جك مفاسد مصالح اعتبار اولنور. اویله ایسه اسلام کبی مقدس مؤبد عمومی بر شریعت الهیه قانونلری حیات‌ده بر پاره قدر اهمیتی یوق خصوصیتلره نصل مبتنی اولا بیلور؟ اولمامش؛ بر وقت اولماز. «شراب عنبی قران حرام ایتمش؛ اما مفسده‌سی شراب عنب‌دن یوز مرتبه زیاده اولان آراقی‌یی حرام ایتمه‌مش.» دیمك کبی بیهوده بر سوز دنیاده اولماز. بونی دعوی ایدن شریعتڭ علویتنه قرآنڭ قدسیتنه جنایت ایتمش اولور.

«قانون حکمیله برشی بر مفسده‌یه بناء حرام اولور ایسه، مفسده‌سی مساوی یاخود زیاده اولان دیگر شیلرڭ هر بری عین قانونڭ حکمیله حرام اولور.» بوده بر بینه‌درکه شریعت اسلامڭ تمامی کمالی بوڭا توقف ایدر.

بناءً علیه نص قران ایله مائع مسکرات بر مفسده‌یه بناءً حرام اولمش ایسه، مفسده‌سی مسکرات مفسده‌سندن زیاده افیون، بنگ، حشیشه کبی شیلر البته حکم قرانله قطعا حرام اولور.

فـائده: تناول اولنمش شی حسی غائب ایدر ایسه، مرقد اولور. حسی غائب ایتمه‌یوب، سرور نشاط ویرور ایسه مسکر اولور. نشاط ویرمز، حسی‌ده غائب ایتمز، فقط بدن‌ده تـأثیر ایدر ایسه مفسد اولور!

بونلارڭ هیچ برینی ضرورت یوق ایکن، تناول جائز اولماز.

اعمال جراحیه‌دن مرقدی مخدری استعمال ایتمك، دفع سم ایچون مفسدی تناول ایتمك جائز اولور ایسه‌ده، بـلاحاجه بونـلاری ییمك ایچمك شرعاً البته ممنوعدر.

مسکرات، مفسدات حقنده بزم دینمز اعتقادمز شودر. «قل هذه سبیلی. ادعو الی الله علی بصیرة انا ومن اتبعنی» (یوسف-۱۰۸)

مدنیت نقطه‌سندن نظر ایدر ایسه‌ك، «مسکرات هر بلانك هر سیئه‌نك آناسی‌در.» دیمك غایت صواب اولور. اهل سیاست «مسئله اجتمـاعیه» حلنده نه قـدر چاره آرارلار ایسه‌ده بولورلار ایسه‌ده مسکرات وار ایکن، هیچ بری کار ایتمز. شمدی، یعنی دنیاده مسکراته ابتلا وار ایکن انسانلره صلاحلرینی بولوب ویرمیه حاجت وار. اما مسکراته ابتلا اولماسه ایدی، انسانلر کندو صلاحلرینی کندولری بولورلار ایدی.

عالم اقتصادده یالـکز مسکراته ابتلا سببندن پیدا اولمش مفاسد ایجابیه، مصالح سلبیه عددینی یالـکز بر خدای بیلور!

نه قدر قوه عملیه بر بـاد اولمش: نه قـدر طبیعتك فیوضاتی خیراتی هوایه اوچمش! نه قدر ملیونلارك ثمرهٔ اعمالی کندولرینك ضررلارینه صرف اولنمش! نه‌قدر ملیون عائله‌لر پریشان اولمش! گناهسز کوزلردن نه قدر یاش آقمش! نه قـدر ناموسلر پایمال اولمش! نه‌قدر معصوم قانلار هدر کتمش! نه‌قدر جانسوز فاجعه‌لر، دلسوز بلیه‌لر انسانیتك یوزینی صارغایتمش! نه قدر! ونه قدر!!

او مدنیت؛ که سیاسیونلری کبیرلری تهنیه‌لرده احتفاللرده بوقال کوتارورلر، حکومتلری هر قریه‌ده هر شهرده هر گذرده خمرخانه‌لر تأسیس ایدوب، رسماً خمار اولورلر؛ ابداً انسانیتك سعادتنه سلامتنه خدمت ایده‌مز.

(تناهبت العیشَ النفوسُ بغرَّة   فان کنتَ تسطیع النهاب فناهبِ.)

انسانلر حیاتده بری بریله دائماً طالاشورلار. كوچك وار ایسه سن ده طالا.

عصرمز ادیبلری عرفنجه، «حیاتده مبارزه» مسئله‌سنی امام معری حضرتلری بیك سنه مقدم سویله‌مشدر. مقدماً بر حکیم اسلامی آغزنده سویلنمش بر حقیقت شمدی شو عصرده علمی صورتده اثبات اولنوب، «کشف» نامی ویرلدی.

(بقائی فی الدنیا علی رزیّة   وهل انا الا غابر مثل ذاهب.)

دنیاده حیاتم بکا بیوك بر مصیبتدر. شوقدر وار که بن شوکون قالمش ایسه‌م یارین کیده‌جگم.

(اذا خُلق الانسانُ ظلَّ حمامُه،   وان نال یُسْراً، من اجل المواهب.)

انسان دنیاده نه قدر غنایه نائل اولور ایسه‌ده، اولوم الڭ بیوك نعمتلردن حساب اولنور.

(تقادم عمر الدهر حتی کانما   نجوم اللیالی شیّبُ هذی الغیاهب.)

زمان غایت قارتایدی. گویا تون یولدوزلاری قارتلق آقلقلاریدر.

(یهودٌ باغی الحاج؛ واللیل مسلم   علی کفره؛ والارض فی زیّ راهب.)

تون، آدملری ظلمتنه القا ایدر ایکن؛ بر راهب لباسنده اولور ایکن؛ حاجت استه‌ینلر تأنیله حرکت ایدرلر.

حدیثده وارد اولمشدر. „المسلم اخو المسلم. لایظلمه ولا یسلمه.“ یعنی «مؤمن مؤمنڭ قارنداشیدرکه آڭا ظلم ایتمز. مهلکه‌یه القا ایتمز.»

شو بیتده „واللیل مسلم علی کفره“ «واللیل یلقی الناس علی ظلمته» معناسنده اولور ایسه، احتمال.

Из фондов Российской национальной библиотеки

یعنی حاجتلرینی استهینلر توپ اورتالارنده قاراڭاق یوللارده ثباتله تأنیله حرکت ایدرلر. "واتخذ اللیل جملا، تدرك به املا" معناسنده اولور. غفلت ده صرف اولنور دقیقهلری عاقل مقصدینه حرکت ده صرف ایدر.

شو بیتك معناسنه تماماً واقف اولامادم.

(تألف غی الناس شرقاً ومغرباً تکامل فیهم باختلاف المذاهب.)

یر یوزنده اولان همه آدملرك گمراهلگی، مذهبلر اختلافیله، کمالنه وارمشدر.

شو بیتی هر بر ملتك علی الخصوص اهل اسلامك حالنه نظر ایدن تصدیق ایدر:

جهل، حماقت، تعصب، عداوت، سفسطه اساسلرینه مبتنی اولان مذاهب کلامیه نهقدر ملیون بیچاره مسلمانلری وادی ضلالت ده پنجهٔ شیطانه تسلیم ایتدی؟! بیهوده، مفهوم دگل شیلر، اصلی یوق مسئلهلر اعتقادیات ده درج اولنوب نهقدر ملیون اهل ایمانك ایماننده حیرت تردد پیدا اولدی؟!

کلامیونك مرضی عدوی طریقیله بتون اهل اسلامه سرایت ایدوب؛ کتب کلامیه قضای خدای ایله بلای جراد کبی همه بلاد اسلامیهده منتشر اولوب؛ مدرسهلرده حتی مکتبلرده بیله کتب کلامیه مطالعهسندن ماعدایه وقت قالمایوب؛ بالضروره مدارس اسلامیه علوم ضروریه نافعه ایله اشتغال ایدهمیوب؛ علی التوالی قاچ عصرلار ملیون ملیون اسلام بالالارینك عزیز عمرلری تماماً بیهوده شیلرده ضائع اولوب، خدایك کتابی، رسولك سنتی، سلفك سیرتی تماماً خاطرلردن چیقوب، نادانلق قاراڭاقی عالمنه بیوهمش اهل اسلام هر یرده هر مملکتده تمام ذلتله دیگرلك النده اسیر کبی اولدی!!

Из фондов Российской национальной библиотеки

هر بلا اهل اسلامه اختلاف مذاهب جهتندن کلمشدر: دولت اسلامدن قوت وشوکت، وجه اسلامدن جمال ولطافت البته اختلاف مذاهب سببیله زائل اولمشدر.

امام ابی العلا حضرتلری بوندن صوڭ دیه‌جك

(کان نفوس الناس، والله شاهد نفوس فراش مالهن حلوم.)
(وقالوا فقیه والفقیه مموه وحلف جدال والکلام کلوم.)
(اتوك باصناف المحال وانما لهم غرض فی ان یقال علوم.)

(اخفت حلوم الناس ام کان من مضی من القوم جهالاً خفاف حلوم.)
(اناس متی تهرب الی القبر منهم فانت بعلم الله غیر ملوم.)

(وان قطوف الساع فیما علمته احث مروراً من وساع السلاهب.)

دقیقه وساعتلرڭ الڭ آقرین حرکتلری‌ده، بنم گمانمچه، تیز یورور آتلارڭ الڭ قوتلی حرکتلرندنده قوتلیدر.

(متی عدد الاقوام لباً وفطنة فلا تسالینی عنهما وسلی بی.)

آدملر عقللرینی ذکاوتلرینی صایوب افتخار ایدر وقتده سن بندن عقلی ذکاوتی صورما. زیرا بنده عقل ذکاوت بولنماز. سن بندن بنی صور.

"وسلی بی." = "وسلینی عنی" معناسنده‌در. لزومیات نسخه‌لرینڭ هر برنده، متصل اولارق «وسلیبی» صورتنده رسم اولنمشدر. شبهه یوق ناسخلر غلط ایتمشدر.

(اری عالمایرجون عفو ملیکهم بتقبیل رکن واتخاذ صلیب.)

اویله انسانلری کورورم که طاش اوبوب، صلیبه عبادت ایدوب، خدادن عفو طلب ایدرلر.

یعنی دینلرینی یالـگز رسوم ظاهره‌دن یاخود عبادت باطله‌دن عبارت بیلوب دینك روحندن فضائلندن قدسیتندن علویتندن غافل آدملری كورورم‌كه هرنوع قباحته وجنایتلره ارتـكاب ایدرلر. صوكره دینلرینك رسوم ظاهره‌لرینی ادالرینـه اعتماد ایدوب، اوتانمایه‌رق خدایدن عفو طلب ایتمیه جسارت ایدرلر. بویله دین بویله عبادت انسانك روحنه تأثیر ایتمز؛ یالـگز شهوت نفسیه‌سنی تقویـه ایدر. عبادتلرنده مساهله ایدن آدملر ارتـكاب ایتمیه‌جك گناهلره بویله «عابد»لر تمام جسارتله اقدام ایدرلر. زیرا عبادتلرینی قهر خدادن سپر اعتقاد ایدوب قلبلرنده هیبت خدا قالمامش اولور.

امام ابی‌العلا بوندن صوك دیه‌جك:

(واشرف من تری فی الارض قدرا   یعیش الدهر عبد فم وفرج.)

(متی كشفت اخـلاق البرایـا   تجد ما شئت من ظلم وحرج.)

یعنی «یریوزنده الك شریف آدم‌ده تمـام عمرنده آغزینك فرجینك عبدی اولور. آدملرك اخلاقلرینی تفتیش ایدر ایسه‌ك هرنوع قباحتی هر جنس جنایتی بولورسن.» ظاهراً دینلی اولوب‌ده، قلبلرنك روح دیانت فضائل دینیه یوق «شریف‌لر» البته بویله اولورلار.

(اُفارقهم ما العرضُ منّی عندهم   ذایباً وما عرضٌ لهم بثلیب.)

آنلاردن اوزاق كیدرم‌كه بنم ناموسمه طوقنماسونلار؛ بن‌ده آنلارك ناموسلرینه طوقنمایم.

(وهان علی سمعی اذا القبر ضمنی   هریر ضباع حوله وكلیب.)

موتم صوكنده قبرم اطرافنده صرتلانلارك اتلرك اورمه‌سی بنم عندم‌ده پك اهمیت‌سز قالور.

(عبیدك جمٌّ ربّنا والك الغنی   ولم تك معروفاً برق جلیب.)

بنده‌لرك حسابسزدر؛ غنی‌ده یارب سكا مخصوصدر. عفو ایتمكله معروف‌سن یارب!

(وجدتك اعطيت الشجاعة حقها   غداة لقيت الموت غير هيوب.)

اولومی قورقماینجه قارشو آلا بیلور ایسه‌ك، یقین ایدرم، شجاعتك حقینی ادا ایتمش اولورسن.

(اذا قرن الظن المصيب من الفتى   بتجربة جاء بعلم غيوب.)

انسان‌ده درست فکر ایله تجربه اجتماع ایدر ایسه، هر بر غیبی کشف ایدرلر.

(وانك ان اهديت لی عيب واحد   جدير الى غيری بنقل عيوبی.)

دیگرك بر عیبینی بگا سویلر ایسه‌ك، البته، بنم بیك عیبمی دیگرلره نقل ایدرسن.

(وان جيوب السرد من سبل الردى   اذا لم يكن من تحت نصح جيوب.)

کندوك‌ده امانت حقانیت اولمادقجه تیمور کیوملری‌ده سنی خلاص ایده‌مز.

(اذا سكت الانسان قلت خصومه   وان اضجعته الحادثات لجنبه.)

انسان سکوت ایدر ایسه، نه قدر بلالره اوغرار ایسه‌ده، دشمنلری آز اولور.

(حسا طامر فی صمته من دم الفتى   فصغر ذاك الصمت معظم ذنبه)

برچه طاوش‌سز انسانك قانندن ایچر: شو طاوش‌سزلق بیوك گناهینی صغیر ایدر.

(ولم يك فی حال البعوض اذا شدا   له نغم عال وانت اذى به.)

شو برچه سینك کبی اولمازکه بیوك نغمه‌سیله کویلب سگا اذی ویرور.

(وان سل سيفاً من كلام مسفه   عليك فقابله بصبرك تنبه.)

بر سفیه سوز قلچینی سنك اوزرك‌گه چیقارور ایسه، صبر ایت. قلچینی اوتمز ایتمش اولورسن.

(الدهر ينسخ اولاه اواخره فلا يطيلن بهذا اللوم انصابى.)

زمانك صوكلارى اوللرينى نسخ ايدر. لوم ايدوب بنم تعبلرمى زياده ايتمه‌سون.

(داء الحياة قديم لادواء له ام يخل بقراط من سقم واوصاب.)

حيات خسته‌لكى اسكيدر، دواسى بولنماز. بقراط كبى حكيم ده دائمى خسته‌لكدن خالى قالمادى.

(تلك اليهود فهل من هائد لهم والصابئون. وكل جاهل صابى.)

اشته شو يهوديلردن حقيقته رجوع ايدن، صابيلردن حقيقته ميل وارميدر؟ آدملرك هربرى جاهللر گمراهدر.

(والانس مابين اكثار الى عدم كالوحش مابين امحال واخصاب.)

بايلق فقيرلكده اولان انسانلر قحطلقده بوللقده اولان قر حيوانلرى كبيدر.

(لم يثبتوا بقياس اصل دينهم فيحكموا بين رفاض ونصاب.)

دينلرينك اصلينى عقل ايله اثبات ايده‌مديلر. «بوبرى رافضيدر» «اوبرى ناصبيدر» دعوالرى درست اولور ايدى.

(ماالركن فى قول ناس لست اذكرهم الا بقية اوثان وانصاب.)

اسملرى خاطرمده يوق جماعتك قولنه كوره، كعبه ركنى‌ده يالگز بتلر طاش معبودلر بقيه‌سيدر.

(لا استقيل زمانى عثرة ابداً ماشاء فليأت ان الشهد كالصاب.)

زمانه هيچ بر وقت «بلاكى بندن آل» ديمه‌م. نه استرسه قيلسون. زيرا زمانك طاتليسيله آجيسى برابردر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

حظوظ نفسانیه یی طلب یولنده اولا بیله جك بر ذلتدن، جزئی بر ذلتله تحصیل اولنه بیله‌جك بیكٔ بیوك نعمتدن تحذیردر.

حر آدم جان ویرور؛ اولومی قبول ایدر. لكن ذلتی عاری تحمل ایتمز. بزم كوزمزده غایت خفیف اولان منت احرار عندنده طاغلاردن آغیردر.

امام شافعی حضرتلری دیمش:

(رأیتك تكوینی بمیسم منةٍ كانك كنت الاصل فی یوم تكوینی)

(ارحنی من المن الوخیم. فلقمةٌ من العیش تكفینی الی یوم تكفینی)

كورورم كه منت اوتیله بدنمه طامغه اوروروسن. گویا تكوینم كوننده بنم وجودمه سبب اولمش سن كبی. بنی منتكٔدن خلاص ایت. زیرا بر لقمه ایكمك تكفینم كوننه قدر بكا كفایه ایدر.

شو كون «علما» حالنه نظر ایدن حیران اولور: بر پاره طمع یولنده بیكٔ ذلت تحمل ایدرلر. یوزلرنده بهای ایمان، هیئتلرنده هیبت، نفسلرنده همت عزت قالمامش كبی، معیشت امورنده الكٔ دون اولمشلار كبی.

(كلّمتُ باللحن اهل اللحن اُونسهم لان عیبی عند القوم اعرابی)

خطا سویلر آدملره خطا سویلرم كه آنلاره مونس اولایم.

زیرا درست سویلر ایسه‌م عیب ایدرلر.

(دنیای لاكنتِ من ام مخادعةٍ كم میسمٍ لك فی وجهی واقرابی.)

ای بنم دنیام! یوق اول! كه سن هر بر بالاكٔی آلدار آناسن.

بنم یوزمده هر بر اعضامده سن‌دن كلمش نه قدر اثر واردر!

(اشرب حبك لاینفیه من جسدی سوی ثری للماء الانس شراب.)

سنكٔ محبتكٔ بنم وجودمه سیكمش‌دركه آدمارك قانلرینی ایچر

Из фондов Российской Национальной библиотеки

تو پراق‌دن ماعدا هیچ بر شی وجودم‌دن او محبتی چیقاراماز.

(ترائبی وهی مغنی السر ما علمت به لدی؛ فهل نالته أترابی.)

سرلک محلی اولان اعضالارم ده بن‌ده وار سری بیلمزلر. اویله ایسه آرقاداشلرم بن‌ده وار اسراره مطلع اولا بیلورلرمی؟

(ما شد ربك ازراً بی فینقصنی من رتبة‌لی من بالقول ازری بی.)

ربك بنم رتبه‌می بیوك ایتمه‌مش. اویله ایسه سوزیله بنی عیب ایدن رتبه‌می ناقص ایده بیلورمی؟

یعنی بن فی الاصل دنی‌یم. بن‌ده هیچ بر رتبه بولنماز. «فلان بنی عیب ایتدی؛ رتبه‌مه تعدی ایتدی» دیمه‌م. یعنی سنی عیب ایدرلر ایسه سن غضب ایتمه.

ازر قوت یاخود آرقا معناسنده. «شد ازره» «جعله قویا» معناسنده اولور. بوراده «ماشد ربك ازراً بی» «ماجعلنی ربك ذارتب.» معناسنده‌در.

(الحمد لله ما فی الارض وادعة کل البریة فی هم وتعذیب.)

حمد اولسون‌که یرده راحت ایدن بولنماز. هر بر آدم قایغو ایله عذاب‌ده‌در.

(ولو علمتم بداء الذئب من سغب اذاً لسامحتم بالشاة للذیب.)

بوری‌ده وار آچلق خسته‌لگینی بیلسه‌گز ایدی، البته قویونی بوری‌یه ویرور ایدیکز.

یعنی ضرورت الجاسیله ارتکاب اولنمش گناه احیانا عفو اولنور.

(لا یحسب الجود من رب النخیل جداً حتی یجود علی السود الغرابیب.)

باغچه صاحبی‌نك سخاوتی سخاوت حساب اولنماز. باغچه‌یمشلرینی قارا قارغه‌لاره بذل ایتمه‌ینجه.

(يأتى الردى ويوارى اثلب جسداً   فافعل جميلاً وجانب كل ثلّاب.)

اولوم كلور؛ تنلرى توپراق اورتور. سن هر وقت ياخشى اشلرى قيل. عيب آرار آدملردن اوزاق كيت.

(فاسمع كلامى؛ وحاول ان تعيش به   فسوف أعوز بعد اليوم طلّابى.)

سوزمى ايشت. آنكله عمل ايت. زيرا بر كون اولور بكا محتاج اولانلار بنى بولامازلار.

(استغفر الله واترك ما حكى لهم   ابو الهذيل وما قال ابن كلاب.)

استغفار ايت. اهل كلام سوزينى، معتزله رئيسى اولسون ياخود اشاعره‌لرك شيخى اولسون، تماماً ترك ايت.

ابوالهذيل محمد العلاف اهل اعتزالك رئيسى، كبار علماى اسلام‌دن ايدى. ابن كلاب ابو محمد عبدالله بن سعيد اشاعره‌لرك الك برنجى شيخلريدر. اوصاف خدادن بحث ايتمك بليه‌سنى الك اول او احداث ايتدى. شو ايكى بيوك آدمك نفوذلرى قوه علميه‌لرى سايه‌سنده اهل اسلام آراسنده بيوك اختلاف پيدا اولدى. ايمان‌ده تحير اعتقاديات‌ده جدال، تعاليم قرآن‌دن اعراض كبى آفتلر يالكز شو ايكى آدمك آثارسيئه‌سندن كلدى. علم كلامك، اهل اسلامى علوم ضروريه‌دن، حاجت اولان شيله اشتغالدن منعنه ما عدا بر عيبى‌ده اولماسه ايدى بيله، يالكز شو بر عيب علم كلامى ذم ايتميه، حرام ديميه كفايه ايدر ايدى، اسلام كبى فطرى اولان بردينك تعاليم عاليه‌سنى اوهام يونانيه‌يه بنا ايتمك كبى بر قباحت بو جنايت اولا بيلورمى؟!

(فالدين قد خس حتى صار اشرفه   بازاً لبازين او كلباً لكلاب.)

دين غايت دون اولدى. حتى اشرف اديان اولان اسلام بيله، اغراض دنيه‌يه آلت اتخاذ اولنور اولدى.

---

٥ باز ياخود بازى آو قوشى جنسندن طوغان قوشيدر. بازين

بازی جمعیدر. بز و ماده‌سندن فاعلدر. صائل قاهر ظالم معناسنده‌در.

یعنی دین ظالم امیرلرك اغراض سیاسیه‌لرینه، مکار اولان اهل طمعك شهوات رذیله‌لرینه آلت اتخاذ اولندی. ظالم، رعیه‌لری ظلم ایتمك‌ده، اهل طمع شهوتلرینی آولامق‌ده دینی آلت اتخاذ ایدر اولدیلار.

(والظلم عندی قبیح لا أُجوِّزه ولو اُطِعتُ لما فاءوا بأجلاب.)

ظلم بنم اعتقادم‌ده قبیحدر. هیچ بر وقت تجویز ایتمه‌م. بڭا اطاعتلری اولسه ایدی، هیچ بر وقت غزالرده آدملری اسیر ایتمزلر ایدی.

(فدارِ خصمك ان حقَّ أنارله ولا تُنازِع بتمویه واجْلاب.)

نور حقیقت خصمك طرفنده ظاهر اولور ایسه قبول ایت. باطلی حق کوستروب، آواز کوتاروب نزاع ایتمه.

(وحب دنیاك طبع فی المقیم بها فقد مُنیتَ بقِرنٍ منه غلَّاب.)

دنیایی سومك هر بر آدم‌ده طبیعتدر. سن‌ده شو طبیعتله مبتلی‌سن.

(لما رأیت سجایا الدهر ترخصنی رددت قدری الی صبری فاغلی بی)

کوردم که زمانك احوالی بنی دوشکون ایدر. قدرمی صبرمه قایتاردم. صبرم بنی بیوك ایتدی.

(الحظ لی ولاهل الارض کلُّهم ان لا یرانی اُخری الدهر اصحابی.)

بڭاده هر بر آدمه‌ده فائده اودرکه بنی هیچ بر آدم هیچ بر وقت کورمه‌سون.

(وشقوة غَشیتْ وجهی بنضرته أَبرُّ بی من نعیم جرَّ اشْحابی.)

یوزم‌ده آبرویم قالمش ایکن بڭا کلمش بیك مشقت آبرویمی واق ایدر بر نعمت‌دن خیرلیدر.

يعنی سخاوتلرینی قربیلرینه حصر ایدنلر سخی اولمازلار.

(ماالْغَدْرَالانسَ! اکم خشف تر ببهم فغادروه اکیلاً بعد تربیب!)

انسان نه درجه خائندر! نه قدر آهو بالالری انسانلری رب اتخاذ ایتدیلر. انسانلرده اومسکینلری بر قدر مدت صوکره یيدیلر.

(یهاب الناس ایجاف المنایا وهل حاد القضاء عن الهیوب.)

انسانلر اولومدن قورقارلار. لکن قضا قورقار آدمی ترك می ایتمش؟

(اذا کَشَّفْتَ اجناس البرایا وجلْتَ العالمین ذوی عیوب.)

خلائقی تفتیش ایدر ایسه‌ك، همه عالمی عیوب صاحبی بولورسن.!

(ذیو لهم کثیرات المخازی لما فقدوه من نصح الجیوب.)

امانت یوقلقدن، ایته‌کلرنده قباحت غایت چوق اولور.

(تحدُّثك الظنون بما تُلاقی کَاَنَّ الظن علام الغیوب.)

کوره‌جك شیلرکدن گمان سکا خبر وایرور. گویا گمان غیبلری مقدما بیلور.

(اذا اصْفَرَّ الفتی لفراق روح فاهوَنْ بالتصعلك والشحوب.)

انسان اولوم صوکنده صارغایه‌جق ایسه، حیاتده فقیرلك خسته‌لك لاشی اولور.

یعنی اوله‌جگینی خاطرده طوتان انسان فقیرلك خسته‌لك کبی اوفاق شیلره صبر ایدر.

(اَحُوبَ صاحبی فَاُ عیرَ فضلاً عَلَیَّ، ام انتقصت لاجل حوبی.)

بنم برادرم، قدرك احسانیله‌می بندن افضل اولدی؟ یاخود بن، گناهلرم سببیله‌می، دون اولدم؟

یعنی انسانڭ کمالی فضلی قدرڭ احسانیله طبیعتڭ مساعدهسیلهمی؟ یاخود کندوسنڭ اجتهاد وغیرتیلهمی؟

«والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا. وان الله لمع المحسنین.» (عنکبوت-٦٩) یعنی جهد ایدن، هر بر اشلرینی اکمال واحسان ایدن مقصدینی بولور. «وما اصابك من سیئة فمن نفسك.» (نسا-٧٩) یعنی سنده وار قصور نقصان سندن کلور.

(جدثٌ اُریح واستریح بلحده   خیر من القصر الذی آذی به.)

قبر، که اوراده استراحت ایدرم، اذی ویرن سرایدن خیرلیدر.

(وصدقتُ هذا العیش فی حبّی له   واغترّنی بخداعه وکذابه.)

شو حیاته محبتمده صادق اولدم. فقط حیاتم بنی مکریله آلدادی.

(وجذبت من مرس الحیاة مغاره   فالان اخشی البتّ عندجذابه.)

حیات ایپلرینڭ اڭ نقلارینی طارتدم. شمدی ایسه طارتشو وقتنده اوزلمکدن خوف ایدر اولدم.

(ولاشربنّ من الحمام کؤوسه   ما بین جامده وبین مذابه.)

قسم ایدرم البته بن اولومڭ طوکمش اریمش جاملرینڭ هر برینی ایچهجکم.

(عذْب یعذبنی البقاءُ. وللّردی   یوم یخلّص من فنون عذابه.)

طاتلی اولوبده بڭا عذاب ویرن شی حیاتدر. اولومڭ بر کونی کلور، بنی حیاتڭ هر بر عذابندن خلاص ایدر.

(کم اُمّة لعبت بها جهالها   فتنطست من قبل فی تعذیبها.)

مقدماً نهقدر ملتلره جهلهسی فائدهسی یوق شیلر قیلوب آنلاری هر نوع عذاب ایله تعذیب ایتمکده مبالغه ایتدیلر!

یعنی عدالت نه‌در. نظام ومصلحت نه‌در سیاست نه‌در بیلمه‌ین حکومتلر، دولتی اداره اسمیله، فائده‌سز قانونلر ضررلی تدبیرلر وضع ایدوب، ملتی استراحت‌ده‌ایتمك بدلنه‌ملتی هر نوع عذاب‌ده‌ایتمشلردر.

(الخوف یلجئها الی تصدیقها   والعقل یحملها علی تکذیبها.)

قورقو او ملتلره جبراً تصدیقی الزام ایدر. عقل ایسه تکذیبله امر ایدر.

(وجبلة الناس الفساد. فضلَّ مَنْ   یسمو بحکمته الی تهذیبها.)

فساد انسانلره طبیعتدر. حکمتیله تهذیب قصد ایدن بیهوده زحمت چکمشدر.

یعنی دولتی افساد ایتمك حکومتلرده طبیعت اولمشدر. اهل علم قوانین علمیه‌لریله حکومتك فسادینی دفع ایده‌مز.

(یا ثلة فی غفلة واویسها القرنی مثل اویسها ای ذیبها.)

تعجب ایت او ملتك حالنه‌که کندولری غفلت‌ده اولورلار. الك بیوك‌لری‌ده بوری کبی هر شیی افساد ایدر.

اویس بن عامر القرنی‌الك بیوك تابعین‌دن‌در. قرن نامنده‌اولان اجدادینك برینه نسبتله القرنی دینلمشدر. بورا ده اویس القرنی‌دن مراد الك بیوك الك عادل‌در. یعنی او ملتك الك بیوگی‌ده بوری کبی فساد ایدر.

(قد قیل انّ الروح تأسف بعدما   تنأی عن الجسد الذی غنیت به.)

«جان، قراری اولان تندن فراق صوکنده، بیوك قایغویه دوچار اولور.» دیدیلر.

(ان کان یصحبها الحجی فلعلها   تدری وتأبه للزمان وعتبه.)

جان، اگر عقل‌ده برابر کیدر ایسه، احتمال او وقت زمانی هم زمانك بلیه‌لرینی آکلار.

Из фондов Российской национальной библиотеки

یعنی جان دنیادن سفرینه هیچ بر وقت تأسف ایتمز. بالعکس، عقلی قالور ایسه، بلایادن نجاتنه شاد اولور.

(اولا. فکم هذیان قوم غابر فی الکتب ضاع مداده فی کتبه.)

عقل مصاحبت ایتمز ایسه او قوللری‌ده بر باطـل لاف اولور. کچمش قوملردن کتابلارده نه قدر بیهوده شیلر قالمشدرکه کاغدلرده قارالارده ضائع اولمشدر.

(لا ریب ان الله حق. فلتعد باللوم انفسکم علی مرتابها.)

شبهه یوق، خدای وار. ارتیاب ایدن کندوسنه لوم ایتسون.

(وغدت عقولکم تعاتب انفساً لیست تریع لنصحها وعتابها.)

نصیحت وعتابی قبول ایتمز نفسلری عقللرکز عتاب ایدر اولدی.

(هلّا تتوب من الذنوب خواطیء قبل اعتراض الموت دون متابها.)

نیچون گناه ایدنلر، اولوم آرایه کیرمزدن، توبه ایتمزلر.

(بنت النصاری للمسیح کنائساً کادت تعیب الفعل من منتابها.)

عیسی ایچون خرستیانلار اویله کنیسه‌لر بنا ایتدیلرکه اورایه واروب نماز قیلانلاری اوکنیسه‌لر عیب ایدر اولدی.

(ومتی ذکرت محمداً وکتابه جاءت یهود بجحدها وکتابها.)

محمدی هم قرانی ذکر ایدر ایسه‌م، یهودلر انکار ایدرلر، کتابلارینی کوسترورلر. (اللهم صل علیه وعلی آله فی الاولین والاخرین)

(افملة الاسلام ینکر منکر وقضاء ربك صاغها وانی بها.)

دین اسلامی‌ده منکر انکار ایدرمی؟ که ربك علم کاملیله وضع ایتمش انزال ایتمش.

(این الهدی؟ فنرومه بمشقة فی البیدْ ساطیة علی مجتابها.)

یوقسه هدایت نره‌ده اولور؟ بیلور ایسه‌ك صحرالارده آغیر مشقتلر ایله ایسه‌ده آرایوب بولور ایدك.

(والعیسُ اَقْتابُ لها مستورة شکَتَ الذین سَرَوْا علی اقتابها.)

توه‌لرك باغرسق‌لاری (ایچکاری) قتبلر اوزرنده تونلرده سفر ایدن آدملردن شکایت ایدر.

قتب قافك کسری تانك سکونیله باغرسق‌لاره هم‌ده توه اوزرنده اولان ادواتلره اطلاق اولنور.

(لاتَلْبَسِ الدنیا. فان لباسها سقم. وعَرِّالجسم من اثوابها.)

شهوتلره اتباع ایتمه. زیرا اوبیوك خسته‌لکدر. تنگی شهوت کیوملرندن پاك ایت.

(فلتفعـل النفسُ الجمیـلَ لانه خیرواحسن لا لاجل ثوابها.)

انسان یاخشی اشی. ثوابنه کوره دگل، یاخشیلغنه کوره قیلسون.

شو بیت، عظام اورده علوهمتك، طاعات وعبادتده کمال اخلاصك روحیدر.

بر خیری یاخود بر عبادتی قیلوب‌ده ثواب امید ایدن آدمك همتی عالی، اخلاصی کامل اولماز. لازمدرکه انسان خیری خیریتنه، عبادتی‌ده امرخدای اولدیغنه کوره قیلسون. کندوسنه عائد اولاجق حظوظ وثوابی غایهٔ داعیه ایتمه‌سون.

امام حضرتلری شو بیتیله، مراتب امردن بحث ایدوب، عباداتی فرض، واجب، سنت کبی قسملره تقسیم ایدن فقهالری، منبرلرده فضائل اعمال وعباداتی سویله‌ین واعظلری ارشاد ایتمشدر.

عبادتك مرتبه‌لرینی ملاحظه ایدوب، هر عبادته رتبه‌سنه کوره

ثواب امید ایتمك، کونلك یاخود آیلق اجره ایله خدمت کبی اولاجغندن، عبدك شأننه هیچ بر وقت لائق اولماز.

«واجب دلیلنده شبهه، اداسنده ثواب وار، بر عملدر.» دیمش فقهالر «شو عملی قیلورایسه‌ك بوقدر ثواب، فلان عبادت‌ده دوام ایدر ایسه‌ك فلان قدر ثواب.» دیمك‌ده اولان واعظلر اوامر وعبادات دینیه تأثیرینك قلوب مسلمین‌دن زوالنه سبب اولمشلاردر.

«واجبك دلیلنده شبهه وار» سوزی فکرلرده اشتباه پیدا ایدر. اشتباه انسانك روحنده اضطرابی ایجاب ایدر. روحی مضطرب آدمك قلبنده عبادتك علویتی یر بولاماز. ثواب امیدیله عبادت ایدر آدمك کوکلنه جلال خدایك هیبتی استیلا ایده‌مز.

شو زمـانلرده انسانلرك قلبنده عبـادتك اهمیتی دینك قدر وقیمتی قالمامش ایسه، امام ابی العلا حضرتلرینك فلسفه‌سنجه، شوکبی شیلردن ناشی اولمشدر.

امام ابی العلا بوندن صوك دیه‌جك:

(والدین متجرٌ میتٌ فلذاك لا تافیه فی الاحیاء الا کاسداً)

یعنی: دینمزی اولوکار تجارتی ایتدیلر؛ شوکا کوره احیالر عندنده بازاری دوشکون اولدی.

روم سوره‌سنك (۳۸-۳۹) آیتلری بزم دعوایه شاهد اولا بیلور: زیرا یالکز خدای رضاسیچون قیلنمش زکاتك مقبولیتی، دیگر بر غرضله ویرلمش ربانك مردودیتی کلام معجزله سویلنمشدر.

«کل شی هالك الاوجهه»-«ویبقی وجه ربك» آیتلری‌ده شو دعوایه شاهددر. زیرا «کل شی من اعمال العباد ضائع الا عملا ارید به الله„ معناسنده‌در. اهل علم شو تفسیری اولی دیمشلردر.

(فی بیته الحَکَم الذی هو صادق فأْتُوا بیوتَ القوم من ابوابها.)

عادل حاکم خانه‌سنده اولور. خانه‌لره قاپولارندن کلکز. یعنی

غرضی دگل حقانیتی آرار حاکم عادل اولور. هر نرسه‌یی یولیله طلب قیلکز.

(وتخالفُ الرؤساء یشهدُ مقسماً ان المعاشرما اهتدت لصوابها.)

بیوکلرك اختلافی قسمله شهادت ایدرکه انسانلر حقیقتی بولامامشلر.

قران‌ده متعدد آیتلرك ارشادینه کوره «حقیقت‌ده اختلاف اولاماز» اختلاف یالکز اهوادن ناشی اولور. انسانلرك مطلبی بر حقیقت اولسه ایدی، انسانلر اختلاف ایتمزلر ایدی. فقط انسانلر دائماً بعضاً غرضلرینی بعضاً هوالرینی مقدم اعتبار ایدوب، یا عن‌علم حقیقتی انکار ایدر؛ یاخود عن جهل حقیقت‌دن اوزاق کیدر.

(واذا لصوص الارض اعیت والیاً القی السوال بها علی توّابها.)

والی اوغریلاری کندوسی بولاماز ایسه، توبه ایدن اوغریلاری مسئول ایدر.

(جیبت فلاة للغنی فاصابها نفرٌ؛ وصین الغیب عن جوّابها.)

زنگینلك ایچون صحرالارده حرکت ایتدیلر. لکن خزائن غیب حرکت ایدنلردن مستور قالوب، قدرك حکمیله بعض آدملره اصابت ایتدی.

(آوی بها الله الانام فما اوی لمحالفی ددها ولا اوّابها.)

خدای دار دنیایه انسانلری انزال ایتدی. لکن لهولعب اهللرینی‌ده عبادت اهلرینی‌ده دنیا مشقتلرندن قورتارمادی.

آوی=انزل معناسنده؛ اوی=رحم معناسنده‌در. دد ایکی دال ایله اویون کبی بیهوده شیلره اطلاق اولنور. حدیث شریف‌ده وارد اولمشدر: «ما انا من دد؛ ولا الدد منی.» یعنی «بن اهل لهودن دگلم؛ لهوده بنم فعلم اولاماز.»، „من حسن اسلام المرء ترکه مالایعنیه.“ معناسنده اولور. فائده‌سی یوق شیلرله اشتغال ایتمه‌مك، هر کس

Из фондов Российской национальной библиотеки

حیاتنده کندوسنه مناسب بر مفید مسلك اتخاذ ایتمك حسن اسلامك برنجی شرطلرندن اولدیغی ارشاد بیورلمشدر.

(اهلاً بغائلة الردی و ایابها   کیما تسترنی بفضل ثیابها.)

اولومی خوش کوکل ایله قبول ایدرم. که بنی هر نوع بلادن حفظ ایدر.

(دنیاك دار ان یکن شهادها   عقلاء لایبکوا علی غیابها.)

دنیا اویله بر داردرکه حاضر اولانلرك عقلی اولسه ایدی، غائب اولانلره آغلامازلار ایدی.

(قد اظهرت نوباً تزید علی الحصا   عدداً؛ وکم فی ضبنها وعیابها.)

صانده اوفاق طاشلاردن زیاده بلالری کوستردی. قولتوغنده جامه داننده (چوماداننده) دها نه قدر قالدی!

(تفریهم بسیوفها وتکبهم   برماحها وتنالهم بصیابها.)

قلجلاریله انسانلری کیسر؛ سونکولریله آنلاری یوزتوبن ایدر؛ سهولتی یوق آغر بلالرله انسانلری عذاب ایدر.

(ما الظافرون بعزها ویسارها   الاقربو الحال من خیابها.)

دنیا عزتنه زنکینلکنه نائل اولانلار، بختسز سفیللر ایله کویا تماماً برابرلردر.

(ان المنیة لم تهب متهیباً   فالعجز والتفریط فی هیابها.)

اولوم عظمت اظهار ایدن آدمدنده، قورقاق آدمدنده، آرسلاندنده قورقماز. اویله ایسه اولومدن قورقمق فائده ویرمز.

(ومن العجائب ان کلاً راغب   فی ام دفر؛ وهو من عیابها.)

عجیب بر حالدرکه هرکس، دنیانی عیب ایدر ایسه‌ده، دنیایه تماماً رغبت ایدر.

(فاتفلْ على التُرْب الفصاحة انَّها تقضى لناعيها على زريا بها.)

فصاحتی توکوروب، آغزكدن توپراق اوزرینه آت. زیرا فصاحتك اولوم خبرلرینی انسانلر عیبلرینی نشر ایدن آدماره آلتون ویردرمكدن ما عدا فائده‌سی اولماز.

(خبر الحیاة شرورها وسرورها من عاش عدة اول المتقارب.)

بحر متقارب حرفلرینك عددی قدر عمر ایدن آدم حیاتك شرورینه‌ده سرورینه‌ده البته تماماً واقف اولور.

بحر متقارب سکز مرتبه فعولن تکرارندن عبارتدرکه تمامی قرق حرف اولور.

انسانك شرعاً‌ده طباً‌ده کمالی قرق‌ده اولور. طبیعی حیوانی قوه‌لر کندو وظیفه‌لرینی نهایتنه کمالنه ایصال ایدوب، انسانك قوای عقلیه‌سی نفسانیه‌سی ازدیاده باشلار.

قرق سنه امتدادنده انسانك باشنه هر برحال کلور. انسان قاچ دفعه مدرسهٔ طبیعت‌ده امتحان اولنوب، قرق سنه تمامنده الله مدرسهٔ طبیعت‌دن بر شهادت آلمش اولور. طبیعتك شهادتی، بزم مدرسه‌لر مکتبلر باکالوریاسی کبی، پاره یاخاطر رعایه‌سی اساسنه مبنی اولماز. بلا جزاف بلا ظلم انسانك قوه علمیه عقلیه‌سنی ناصیه‌سنده یازار.

(وافیٰ بذلك اربعین فما لهٗ عذر اذا امسی قلیلَ تجارب.)

انسان بونکله قرق سنه‌یی تکمیل ایتمش اولور. تجربه حاصل ایتمه‌مش ایسه معذور اولاماز.

قرآن‌ده «حتی اذا بلغ اشده، وبلغ اربعین سنة قال رب اوزعنی ان اشکر نعمتك.» (الاحقاف-١٥)

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو آیتله قرق سنه تمامنده انسانڭ سن نمایی‌ده سن کمال وشبابی‌ده تکمیل ایتدیگی بیان اولنمشدر.

«اولم نعمرکم ما یتذکر فیه من تذکر.» (ملائکه-۳۸) «ومن نعمره ننکسه فی الخلق. افلا یعقلون.» (یس-۶۸) کبی آیتلر ایله قرق سنه تمامندن صوڭ انسانڭ عذری قالمیه‌جغی فرمان بیورلمشدر.

شو قدر سنه‌لر امتدادنده تجربه حاصل ایتمه‌مش ایسه، یاخود کندوسنه واجب اولان شیلری تحصیل‌ده قصور ایتمش ایسه، شبهه یوق قباحت انسانڭ کندوسنده اولور.

(یا ضاربَ العودْ البطیئ وظهرهُ لاوزرَ یحمله کوزر الضارب.)

ای، آرقاسنده سنڭ آرقاڭده اولان گناهلر کبی گناهی یوق حیوانی صوغار، انسان!

(ارفق به. فشهدت انك ظالم فی ظالمین اباعد واقارب.)

حیوانگی تعذیب ایتمه. یمین ایدرم‌که سن بعید وقریب ظالملر آراسنده ظالم سن.

حیوانی سوکمك هم صوقمق شرعاً حرامدر؛ دوامنه طاقتی یوق یوگی بر دقیقه اولسه‌ده حیوانه حمل ایتمك شرعاً ممنوعدر. بر یوگی حیوان اون میله قدر آلوب واراماز ایسه، اویوگی اوحیوان اوزرنه اون ذراع قدر بر مسافه‌ده حمل ایتمك ظلمدر. «نفقة المملوك» بابنه فقهالار شو مسئله‌یی بیان ایتمشلردر.

شریعت عندنده روحڭ احترامی واردر. اعتدا حرمتنه دلالت ایدن متعدد آیتلر تعذیب حیوان حرمتنه دلالت ایدرلر. ظلم، انسانه اولسون، حیوانه اولسون، قطعاً حرامدر.

قرآن‌ده زخرف سوره‌سنده: «والذی خلق الازواج کلها. وجعل

لكم من الفلك والانعام ما تركبون. ١٢. لتستووا على ظهوره ثم تذكروا نعمة ربكم اذا استويتم عليه، وتقولوا سبحان الذى سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين. ١٣. وانا الى ربنا لمنقلبون. ١٤.“

شو آيتلر انسانلره حيواناتدن انتفاع ادبلرينى تعليم ايتمشلردر. سوكمك، صوقمق، طاقت خارجنده يوك يوكلهمك كبى هر بر شيئك حرام اولديغنه صريحاً دلالت ايدرلر.

„ما كان الرفق فى شئ الازانه؛ ولا كان العنف فى شئ الاشانه“ حديث شريفىده حيواناتدن انتفاع خصوصنده وارد اولمشدر.

(قل للمُدامَة وهى ضد للنُّهى   تَنْضولها ابداً سيوفَ محارب.)

عقللرك، قلجله دائماً محاربه ايدر، دشمنى خمره سويله.

(لوكان لم يحظُرك غير اَذية   شئ لَبَتّ مباحةً للشارب.)

الك آز ضرردن ماعدا هيچ بر شى سنى حرام ايتمهسه ايدى، احتمال سن ايچنلره مباح اولور ايدك.

اذيه جزئى برضرره، مكروه يسيره اطلاق اولنور. يعنى جزئى ضررى محقق اولان شى حرام اولور. اويله ايسه خمر كبى ضررلرى معدود دگل شيلر البته بلاشبهه حرام اولورلار.

(لكن حماكِ العقلُ وهو مؤمر   فانْأَىْ وراءكَ فى التراب التارب)

امير اولان عقل سنى حرام ايتمشدر. بورادن كيت؛ بر آستنه غائب اول.

(البـابلية بابُ كلّ بليةٍ   فتوقين هجوم ذاك الباب.)

خمر همه بليهنك قاپوسيدر. صاقلان اوقـاپويه هجوم ايتمه.

(جَرَّتْ مُلاحاةَ الصديق وهَجْرَهُ   وأذى النديم وفُرقةَ الاحباب.)

دوستايله منازعهيى، جليسه اذايى، احبابدن افتراقى ايجاب ايدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(اُمُّ الْحَبابِ وان اُميتَ لَهيبها بمزاجها وَاَفتْ كام حُباب.)

خمر، صو ايله شدتی كسر اولنور ايسه‌ده، ييلان زهری كبی قالور.

حباب، فتحه ايله، صو اوزرنده اولان قبرجقلاره، ضمه ايله ييلانه اطلاق اولنور.

(هَتَكْتَ حجاب الْمُحْصَنات: وَجَشَّمْتَ مَهَنَ العبيد تَهَضُّمَ الارباب.)

عفيف خاتونلرك حجاب عفتلرينی ييرتار؛ مال صاحبلرينك مالليرينی عبدلردن غصب ايتديرور.

تجشيم آغر خدمتی تكليف ايتمك؛ تهضم ظالامق غصب ايتمك معناسنده‌در.

(واذا تَاَمَّلْتَ الحوادث اَلْفَيْتَ صُهبَ الدنان اعادیَ الاَلْبابِ.)

خمردن حاصل اولان حادثه‌لری بليه‌لری اعتبار ايدر ايسه‌ك، خمرلری عقللرك دشمنی بولورسن.

صهب ضمه سكون ايله؛ صهبا جمعيدر؛ خمر معناسنده‌در. دنان دالك كسريله دن جمعيدر؛ بيوك كوپلر ديمكدر.

امام ابی العلا حضرتلری لزوميات‌ده متعدد اورونلرده خمرك ضررلرينی كوسترمشدر. لزومياتی مطالعه ايدن خمرك اصل مفاسد ام خبائث اولديغنی تصديق ايدر.

(مأوية المرأة لاتصحب السماوية المرآة من عُجْبها.)

(لعلمها ان الذی صاغها آثرها بالحسن فی حجبها.)

(لو كانت الدنيا لها منزلاً ما قلت عن معرفةٍ عجُبها.)

(سير بنا؛ فانظر الی رفقةٍ لا تضع الاكوار عن نجبها.)

مأويه=مفعله وزنده رقت ترحم معناسنده؛ ماويه يانك تشديديله

فعلیه وزننده؛ موه ماده‌سندن؛ کوزگویه اطلاق اولنور؛ فارسیده آبگینه دیدکلری کبی عربلرده کوزگویه ماویه اطلاق ایدرلر.

مفردلرینک معنالری بکا معلوم کبی اولسه‌ده، شو دورت بیتک معناسی بکا معلوم اولمادی.

(کم غادة مثل الثریا فی العلا والحسن قداضحی الثری من حجبها.)

بیوکلکده کورکاملکده ثریا کبی نه قدر محبوبه‌لر توپراق التنده محجوب اولدیلار.

(ولعجبها ما قربت مرآتها نزهت خلی عن مقالی عج بها.)

حسنینه مغرور اولوب النه کوزگو آلماز ایدی. بن دوستمنی «اویله محبوب‌لره میل ایت» سوزمدن تنزیه ایدم.

اویله، دلبر خاتونلر اولورکه طبیعی جمالیله زیور وزینتلردن مستغنی اولور؛ کوزگویه قاراب یوزینی تزیین ایتمیه محتاج اولماز. بویله دلبرلره عربلر غانیه دیرلر.

امام ابی‌العلا حضرتلری شو بیتلریله جاهلی شاعرلره تعریض ایتمشدرکه دلبر خاتونلرک جماللرینی وصف ایدوب، آدملری شهوتلره اماله ایدرلر ایدی.

(خف دنیا کما تخاف شریفا صال لیث الثری بظفر وناب.)

حقیردن خوف ایت بیوکدن خوفک کبی. زیرا بیوک آرسلان تشیله طرناغیله حمله ایدر.

(والصلال التی یخاف رداها شرها فی الرؤس والاذناب.)

اوفاق یلانلار، که زهرلرینه دوا بولنماز، باشلاری قویروقلاریله ضرر ایدرلر.

(هل جناب نعله غیر دنیـا نـا؛ فانا منها بشر جناب.)

شو دنیامزه باشقه بزم ایچون بر دار اولورمی؟ زیرا دنیا بزلره الك شر منزلدر.

قیامتی انـکار ایدر آدملری رد مقامنده شو کبی بیتلری امام معری لزومیات‌ده متعدد اورون‌لارده سویلەمشدر.

فی‌الواقع، کمال‌انسانك نهایه‌سی توپراق‌ده غائب اولوب کتمك اولسه ایدی، انسان صوك درجه هدر برشی اولور ایدی.

(وان مضت فی الهواء الرحب هالـکة هلاك جسمی فی تربی فوا شجبا.)

انسانك کمالنه علویتنه اویله مناسبدرکه انسان فناسی زوالی یوق خالص کمالات جسمیه وعقلیه‌یه نائل اولوب ابداً حیات طیبه‌ده اولسون.

(لا تدرع من القضاء فما سیـف المنایا عن الدروع بناب.)

قضادن صاقلانمق خیالیله تیمور کیوملری کیمه. زیرا اولوم قلجی تیمور کیوملرنی‌ده کیسر.

(کلّ علم الطبیب عن مرض المو ت؛ وقد ناب فیه کلّ مناب.)

طبیبك علمی، نه‌قدر اجتهاد ایتمش ایسه‌ده، اولوم خسته‌لـکندن عاجز اولدی.

(نطقت السن الحمام وبـالای جـاز جاءت وکثرة الا طناب.)

اولومك همه لسانلری سویله‌دی. موجز هم غایت مفصل طریق ایله انسانلره عبرتلر کوستردی.

(اسطرلاب حولهـن جهـول فهو یرجو هدیا باسطرلاب)

سطرلار؛ اطرافنده جاهل حرکت ایدر؛ النه اسطرلابی آلوب اهتدا استر.

یعنی صف صف منتظم عالمی انسان کوزیله فکریله تماشا ایدر؛ آلات فلکیه‌ایله سماواتی قیاس ایدر؛ لکن عالم‌اویله واسعدرکه

بزم الك زبردست منجملرمز، نه قدر اجتهاد ايدرلر ايسه‌ده، همان مبتدی بالا کبی جهول قالورلر.

اسطرلاب، دائره شکلنده یاصالمش، بر آلت فلکیه‌در؛ اعمال فلکیه‌ده راصدلره فائده‌سی الك بیوك بر شیدر: کواکبك ابعادلرینی ارتفاعلرینی اخذ ایتمك ایچون اسکی یونانلار وضع ایتمشلر ایدی. غایت مبارك بر آلتدر؛ اعمال رصدیه‌ده استعمال اولندیغی کبی اعمال مساحیه‌ده هم استعمال اولنور: طاغلارك بولوطلارك ارتفاعی، بر یردن دیگر بر یره صو نقل ایتمك ایچون وزن اراضی کبی شیلر اسطرلاب ایله استخراج اولنه بیلور.

علم نجوم فضای غیر متناهی‌ده سابح اجرامك حرکتلرینی تقدیر ایدر؛ بری برینه نسبتله اولان اوضاعلرینی تعیین ایدر؛ بو گون کوزمزه کورنمز ایسه‌ده یارین ظاهر اولا بیله‌جك آیات خدایی تفتیش ایدوب کشف ایدر بر شریف هم فوق‌الغایه عالی بر علمدرکه مطلع اولان انسان قبلهٔ عظمت‌ده قدرت قاهره‌یه طوعاً عن رغبة مؤبد صورتده سجده ایدر؛ طبیعتك عظمتندن دهشتده قالور؛ نظامك عجائبندن حیرت‌ده اولور؛ فضای غیر متناهی‌ده انسان کندوسنك بر ذره غیر محسوسه اولدیغینی کوروب، دائماً خداسنه خضوع ایدر؛ قلبنده استکبار عناد اثری قالماز؛ بالضروره انسانك قلبنده ایمان من غیر تقلید او وقت حاصل اولور.

بعض جاهل منجملر کوکبلرك قرانلارینه، حرکتلرندن حاصل اولاجق اوضاعلرینه بعض حوادثلری اسناد ایدرلر: «فلان وقت‌ده فلان کوکبلر فلان درجه‌ده اجتماع ایدرلر؛ بونك اثری اولارق فلان واقعه پیدا اولاجق» دیرلر.

بلا شبهه معلومدرکه کواکبك قرانلرینه اجتماعلرینه حوادثی اسناد ایتمك دلیلسز بر خیالدر.

امام ابی‌العلا حضرتلری بویله دعوی‌ایدن منجملری رد ایدوب، بوندن صوڭ دیه‌جك:

(کان منجم الا قوام اعمی لدیه الصحف یقرأها بلمس.)
(لقد طال العناء فکم یعانی سطوراً عاد کاتبها بطمس.)

یعنی حوادثی کواکبڭ اجتماعلرینه اسنادایدن منجم بر صوقور کبیدرکه قارشوسنده اولان کتابلاری پارمقلاریله اوقور. فقط بیچاره مسکین بیهوده زحمت ایدر؛ زیرا اوسطورلاری کاتبی بر زمان مقدم نابود ایتمشدرکه اوقومق ممکن اولماز. یعنی اجتماع ایله حوادث آراسنده ارتباط یوق ایکن بریله دیگرینه استدلال ایتمك بیهوده زحمتدر.

(لاتَقْسنی علی الذی شاع عَنّی انَّ دنیاك مَعْدن للخلاب.)

بنی بنم حقده سویلنمش خبرلر ایله قیاس ایتمه. زیرا سنڭ دنیاڭ آلدامق هم آلداشمق معدنیدر.

(قد یُسمی الفتی الجبانَ ابوه اسدا وهو من خساس الکلاب.)

کورمزمی‌سن الڭ قورقاق الڭ دون کوپك کبی بر آدمه پدری آرسلان اسمینی ویرور.

(والبرایا لفظ الزمان ولابُدّله من تغیر وانقلاب.)

انسانلر زمانڭ سوزلری کبیدرکه دئما متغیر منقلب اولورلار.

(عجب اللیلُ من سروك فیه وانی العین ثاکلاً فی سِلاب.)

قایغو کیوملریله سکا کلوب مصیبت خبرلرینی ویرور ایکن، سنڭ شادلغڭدن تون تعجب ایدر.

(اذا ابنا اب واحد الفيا   جواداً وعيراً فلا تعجب.)

بر پدرڭ ایکی اوغلی، بری نجیب بری خسیس اولور ایسه تعجب ایتمه.

(فان الطویل نجیب القریض؛   اخوه المدید؛ ولم ینجب.)

زیرا بحر طویل بحورڭ الڭ نجیبیدر؛ لکن برادری بحر مدید هیچ بر وقت نجیب اولمامشدر.

اشعار عربیه‌یی وزن وضبط ایتمك ایچون اعلم الامه امام الایمه خلیل بن احمد حضرتلری عجب صورتده بش دائره اختراع ایتمشدر. غریب بر طریق ایله شو بش دائره‌دن یکرمی ایکی بحر استخراج اولنور. شو یکرمی ایکی بحردن اون آلطی بحر مستعمل بولنوب، قالان بحرلر مهمل بولنمشلاردر.

بحر طویل ایله بحر مدید هر ایکی‌سی دائرة المختلف‌دن استخراج اولنورلار. شو دائره دورتی خماسی دورتی سباعی اولارق سکز جزدن مرکبدر، که قرق سکز حرفدن عبارت اولور. لکن بحر مدید دائما ناقص استعمال اولنوب، یالکز آلطی جزدن، اوچ مرتبه "فاعلاتن فاعلن" دن عبارت اولور. هیچ بر وقت بحر مدیدڭ حرفلری اوتوز آلطی‌دن زیاده اولماز. اما بحر طویل دائما سکز جزدن، دورت مرتبه „فعولن مفاعیلن" دن عبارت اولور؛ ابداً ناقص مستعمل اولماز. حرفلری دائماً قرق‌دن زیاده اولوب، احیانا قرق سکزه‌ده بالغ اولور. عربی بیتڭ حرفلری بوندن زیاده اولاماز بناء علیه امام خلیل حضرتلری شو بحری طویل دیمشدر.

امام ابی العلا حضرتلری احیاناً امور طبیعیه‌یه شواهد ادبیه، امور واقعیه‌یه ده نظائر ادبیه ایراد ایدر. بن آتادن بری نجیب بری لئیم ایکی بالا کله بیله‌جگینی دعوی ایدوب، بر دائره‌دن اولوب ده بری کامل وافی بری ناقص اولان ایکی بحری شاهد ایتمشدر.

بوندن صوڭ امام ابی العلا حضرتلری دیه‌جك:

(مفعول خیرك فی الافعال مفتقد كما تعذر فی الاسماء فعلول.)

یعنی سنڭ اشلرڭده خیر بولنماز؛ عربی اسملرده صعفوق كبی اسم بولنمادغی كبی.

بعضا امام ابی العلا حضرتلری شویله شواهد ادبیه‌لر ایله غایت بیوك مسائل علمیه‌لری حل ایدر؛ باقڭ نه دیمش بزم فیلسوف؛

(اكذّب القوم بالمیزان ان سمعوا ان القیامة فیها عادل یزن.)

(وقد وجدنا مقال الناس ذا زنة فكیف ینكر انّ الفعل یتزن.)

یعنی جاهل آدملر میزانی‌می تكذیب ایدرلر؟! انسانلرڭ سوزلری موزون ایكن عمللری نصل موزون اولماسون؟!

شو بیوك سوزیله بزم فیلسوف، كتب كلامیه‌ده كوكلره قدر حماقت لوالرینی رفع ایدوب، میزانڭ حقیقتنه امتناعنه استدلال ایتمش، اهل كلامی تجهیل ایده‌رك ایكی آراده اولان نزاعلره خاتمه چكمشدر.

وزن اعمال تقدیر اثقال ایله اولمیه‌جغینی كوسترمشدر. هر شیڭ كندوسنه مخصوص وزنی اولور: كمیاتڭ كندوسنه كیفیاتڭ كندوسنه، حركاتڭ كندوسنه، اثقالڭ كندوسنه، امتدادلرڭ كندولرینه مخصوص مقیاسلری اولور.

مثلا حرارتی اثقال ایله وزن ایتمك ممكن اولماز؛ لكن حرارت میزان الحراره ایله وزن اولنور. حركتی ذراعلر ایله وزن ایتمك ممكن اولماز؛ لكن حركت مسافه هم زمان ایله وزن اولنور. انسانڭ سوزی اثقال ایله‌ده كیل ایله‌ده وزن اولنماز؛ لكن شعر اولور ایسه بحور ایله وزن اولنور.

قیامت‌ده بزم اعماللرمزی وزن ایده‌جك عادلڭده بونڭ كبی عمللره مخصوص وزنی اولور. بونی انكار ایتمك «وزن یالڭز اثقاله مخصوصدر» خیالندن ناشی اولور.

(ویشجب کل امرئ فی الزمان؛ من آل عدنان او یشجب.)

دنیاده هر بر آدم دائما حسرتده اولور؛ کرك حجازی کرك یمنی اولسون.

عدنان حجاز عربلرینك، یشجب یمن عربلرینك اك بیوك پدرلریدر.

(تحل، اذا استربت بك، اهتضامی   وانت فعلت افعال المریب)

سن‌ده سوء ظنی ایجاب ایدر اشلری کوروب، شبهه ایدر ایسه‌م سن بکا ظلم ایدرسن.

(ضریبك فی بنی الدنیا کثیر   وعز الله ربك عن ضریب.)

دنیاده سنك امثالك چوق اولور؛ یالکز بر خدایك مثلی اولماز.

(وما العلماء والجهال الا   قریب حین تنظر من قریب.)

یاقین‌دن دقتله قارار ایسه‌ك، دنیاده عالملر ایله جاهللر آراسنده تفاوت غایت ازدر.

دنیاده اك بیوك عالم، عالم وجوده نسبتله ذرهٔ غیر محسوسه کبی اولان، یرده وار شیلرك ملیوندن برینی بیلمز. انسان بر شیی بیلور ایسه‌ده یالکز ظاهرلرینی بیلور. هیچ بر شیك حقیقتینی انسان بیلمز: انسان دماغی کورور بیلور؛ جملهٔ عصبیه‌نك مرکزی اولدیغینی آکلار؛ فقط او عجیب فعللر غریب حسلر دماغ‌دن اعصاب‌دن نصل صادر اولور بیلمز. انسان کوزی کورور، تشریح ایدر؛ طبقه‌لرینی تفصیل ایدر؛ فقط شو کوز نصل کورور؟ او عجیب غریب صورتده اولان انعکاس دماغه نصل انتقال ایدر؟ انسان بونی بیلمز، حیرت‌ده قالور. انسان بیوك بر قوهٔ طبیعیه‌یی کشف ایدر؛ ضعیف ایکن تسخیر خدا ایله او بیوك قوه‌یی هر شی‌ده استخدام ایدر؛ فقط او قوه، الکتریق کبی، نه‌در بیلمز.

из фондов российской государственной библиотеки

الکتریغك غایت غریب خاصیتلرینی کورور، فقط تحقیق ایده‌مز. انسان غایت بیوك بر قانونی کشف ایدر؛ فضای غیر متناهی‌ده مبثوث اجرام غیر محصوره قانون تجاذب ایله بری برینه مربوطدر دیر. لکن سر تجاذبی سر تدافعی بیله‌مز. انسانك علمی هر شی‌ده اویله‌در.

„وخلق الانسان ضعیفاً" (نسا—٢٧)

„وما اوتیتم من العلم الاقلیلا" (بنی اسرائیل—٨٥)

„انه کان ظلوماً جهولا" (الاحزاب—٧٢)

„لیس کمثله شی. وهو السمیع البصیر" (الشوری—١١)

(متی ما یأتنی اجلی بارضی   فناد علی الجنازة للغریب.)

اجلم وطنم‌ده کلور ایسه‌ده „بر غریبك جنازه‌سنه" نداسیله اهالی‌یی دعوت قیلگز.

(اکاثر من لقیت علی حذار   ولیس علی اعتقادی من عریب.)

کیمی کورور ایسه‌م‌ده احتیاطاً تبسمله استقبال ایدرم؛ هیچ بر آدمه اعتقادمله دگل.

(یا ایها المغرور لَبَّ من الحجی   واذا دعاك الی التّقی داع فلبِّ.)

ای عقلیله غرورده اقامت ایدر آدم! سنی تقایه دعوت ایدن بولنور ایسه، اجابت ایت.

عرب لغتنده صلاح، فلاح، عافیت، سماح، عدالت احسان برکت کبی کلمات جامعه‌لر واردر که خصال خیرك همه‌سنی جمع ایدرلر. تقی تقوی کلمه‌لری‌ده خصال خیرك هر برینی تماما جمع ایدر مبارك کلمه‌لردر: گناهلردن، عندالناس عیب عد اولنور شیلردن رذالت وسفالتدن، شبهه وتهمتی ایجاب ایدر اشلردن، ضرر ویرور امرلردن، انسانك انسانیتنه کمالنه عزتنه ناموسنه رتبه‌سنه مناسب

دگل حرکتلردن، بالجمله شرعاً یا عقلا یا عرفاً ممنوع هر بر شیدن صاقنمق معناسنده اولورلار.

لاجل ذلك تقوی، اتقـا کلمه‌لری قرآن‌ده متعدد آیتلرده وارد اولمشدر: «وتزودوا فان خیر الزاد التقوی. واتقون یا اولی الالباب.» (بقره-۱۹۷) یعنی «حاجت اولاجق هر بر شیی حاضر ایدیگز. زیرا زادڭ الڭ خیری سزی ذلتدن سوالدن دیگرلره احتیاجدن صاقلایه‌جق قدر حاضرلـکدر؛ ای انسانلر بنمله بنم جلالمه الوهیتمه مناسب طرزده معامله قیلـگز.»

شو آیتی تلاوت ایدر ایسه‌م، خطاب الوهیتڭ هیبتی، آیتڭ معجز بلاغتی بنم وجودمده کوکلمده بر اهتزاز پیدا ایدر.

حیات انسانیه ایچون نه قدر بیوك بر قانون‌در! انسانلر حیاتلرنده شو قانونله حرکت ایتسه‌لر ایدی هیـچ بر انسان ذلت کورمز ایدی؛ هیچ بر انسانڭ ناموسی حیاسی عزتی پایمال اولماز ایدی.

(اِنَّ الشرور لکالسَّحابة اِثجمتْ   لاكِ السرور كانَّه برقٌ خلَبْ.)

یمین ایدرم دنیاده شرور دائماً یاغوب طورور بولوطلار کبیدر؛ لـکن سرور کورونوب دفعة غائب اولور یاشن کبیدر.

(وابر من شرب المدامة صفنت   فی عسجد شرب الرثیئة فی العلب.)

آلتون بوقاللرده صالنمش خمری ایچمكدن آغاچ چناقلرده کولـکلرده اولور رثیئه‌یی ایچمك خیرلیدر.

صفنت=جمعت وملئت معناسنده‌در. رثیئه فارسی‌ده کوره‌ماست دینور؛ ترکلر تحریف ایدوب کوره‌مز دیرلر اسکی سوتله یگی سوتی قوشوب قاتیق کبی قویی قیلوب ایچرلر.

(والعقل انفس ما حبیت؛ وان یُضع   یوماً یضع. فغوی الشراب وما حلب.)

سکا ویرلمش نعمتلرڭ الڭ نفیسی عقلدر؛ بر کون ضائع ایدر

ایسه‌ڭ، دون وحقیر اولور. شرابی حاضر ایدن ذات شرابله برابر گمراه اولمشدر.

(والنفس تعلم أنّها مطلوبةٌ بالحادثات؛ فما تُراعُ من الطلب.)

انسان بلالرڭ کله‌جگینی قطعاً بیلور. شوڭا کوره طلب ایتمکدن خوف ایتمز.

(والدهر أرقم بالصباح وبالدُّجی کالصل یفتك باللدیغ اذا انقلب.)

کونی تونیله ایکی توسلی اولان زمان، انسانی هلاك ایدر یيلان کبیدر.

(وأری الملوك ذوی المراتب غالبوا أیامهم؛ فانظر بعینك من غلب.)

بیوك شوکتلی پادشاهلری کورورم که زمانلرینه مغالبه ایتدیلر. اعتبار کوزیله کور: کم غلبه ایتدی؟

(سیّان عندی مادح متخرص فی قوله واخو الهجاء اذا ثلب.)

بنم عندمده سوزنده کاذب مافتاوچی ایله سوزی درست سوگوچی برابردر.

(کأنّ حواء التی زوجها آدم لم تلقح بشخص أریب.)

گویا، آدمڭ خاتونی حوا هیچ بر عاقل انسان حمل ایتمه‌مش.

(قد کثرت فی الارض جهّالنا والعاقل الحازم فینا غریب.)

دنیاده جاهللر غایت چوق اولدی. لکن بصیرتله هر اشی اتقان ایدر عاقللر بزده بولنماز.

(وان یکن فی موتنا راحةٌ فالفرجُ الوارد منا قریب.)

موتمز صوڭنده راحت اولاجق ایسه، بلالردن خلاص اولور کونمز غایت یاقین اولور.

باب التاء

(ثلاثةُ ایامٍ لاهل تنافرٍ ولٰكنّ قولَ المسلمین هو الثّبْتُ)

بری برینه دشمن اوچ ملتڭ اوچ کونی واردر. لکن هر حالده شو مسئلهده اهل اسلامڭ سوزی حقدر.

شرعاً ایام آراسنده فی ذاتها تفاضل تفاوت اولماز. لکن هر یدی کونده بر کون عملی ترك ایدوب، استراحت ایتمك، لسان شریعت عرفنجه، عبادت خدایه متفرغ اولمق انسانلره حاجت طبیعی اولدیغنه کوره، هر هفتهده بر کون عید ایتمك ملل سماویه شریعتلرینڭ هر برنده ثابت اولمشدر.

ملت مؤسسی اولان بیوك ذاتڭ سنت وعادتلرینی احتراماً رعایه ایتمك بیوك بر „سنت اجتماعیه“ اولدیغنه کوره، موسس اسلام ابراهیم علیه السلامڭ سنت ملیهسنه تبعاً شریعت اسلامیه هفته کونلری آراسنده „جمعه“یی عید اعتبار ایتمشدر.

شو سنت ملیهیی احیا قاعدهسنه بناءً موسی علیهالسلام یهودیلره ابتدا جمعهیی تکلیف ایتمشدر. (النحل-١٢٤) عیسی علیه السلام نصرانیلره. (بقره ٢١٣). لکن یهودیلرده نصرانیلرده شارعلرینڭ تکلیفلرینی قبول ایتمهمشلر. بلکه شارعلریله اختلاف ایدهرك یوم سبتی یوم احدی کندولرینه عید اتخاذ ایتمشلر.

روایتلرده وارد اولمشدر: خدای عالملری آلطی کونده خلق ایتدی. یوم احدده ابتدا ایدوب، جمعه کون تمام ایتدی. اوچ ملت سماویه بوڭا اتفاق ایتمشلر.

یهودیلر دیرلر: خدای خلق عالمدن شنبه کون فارغ اولدی. بزده خدایه موافقت ایدهرك شنبه کون عمللرمزدن فارغ اولورز.

نصرانیلر دیرلر: خدای خالق عالمی یکشنبه کون ابتدا ایتدی.
بزده مبدأ خلقت اولان او بیوك کونی عید ایده‌رز.

اهل اسلام دیر: خلقت جمعه کون تمام اولدی؛ هر شی جمعه
کون کمالنه واصل اولدی. کمال فرح وسروری ایجاب ایدر؛
بزده شکراً لله جمعه کونی عید ایدرز.

شو وجه اوّلـگی ایکی وجهدن اولی‌در. امام ابی‌العلا „ولکن
قول‌المسلمین هوالثبت" قولیله بوڭا اشاره ایتمشدر.

(یری الاحدَ النصریُّ عیداً لاهله   وجمعتنا عید لنا والك‌السبت.)

نصرانی یوم احدی عید اعتقاد ایدر؛ جمعه‌مز بزه عیددر؛
سکا سبت کونی.

سیدالوجود حضرتلرندن ابوهریره روایت ایتمش: „ان الله
کتب یوم الجمعة علی من کان قبلنا. فاختلفوا فیه. وهدانا الله له.
فالناس لنا فیه تبع، الیهود غداً؛ والنصاری بعد غد...

(اذا افتکر الانسان فی امر دینه   بدا نبأ یشنی الحجا وبه کبت.)

انسان دین امرنده فکر ایدر ایسه، عقلی حیرتده براقور
شیلری کورور.

(فهل خبر عن انفُسٍ بانَ وفدُها   الی الله معمور باجسامها الخبتُ.)

او ارواحدن، که وفودلری خدایه سفر ایتدی، جسملری یری
معمور ایتدی، بر خبر وارمی؟!

(مسیحیةٌ من قبلـها موسویةٌ   حکتْ لك اخباراً بعیداً ثبوتُها.)

نصرانیلر، آنـلاردن قبل یهودیلر ثبوتی بعید شیلری سکا
حکایت ایتدیلر.

(وفارسُ قد شبت لها النار، وادعت   لنیرانها ان لا یجوز خبوتُها.)

Из фондов Российской Национальной библиотеки

فارسیلر کندولرینه آتش یاقدیلار . آتشلرینك ابـداً سونمیه‌جگینی دعوی ایتدیلر.

(فما هذه الایام الا نظائر تساوت بها آحادها وسبوتها .)

شو کونلرده هیچ اختلاف اولماز. یکشنبه‌لری شنبه‌لری هب برابر اولور.

(رایت جماعاتٍ من الناس اُولعت باثبات اشیاء استحال ثبوتها .)

چوق جماعتلری کورورم‌که ثبوتی محال شیلری دعوایه حریص اولورلار.

(فقد اخبرت عن غیها سنواتها کما اخبرت آحادها وسبوتها ،)

او جماعتلرك گمراهلغندن سنه‌لری کونلری خبر ویردی .

(کانَّ قلوب القوم مناچنادل فلیس لها عند الامور حصاة .)

بزم انسانلرك کوكللری گویا طاش کبیدرکه بیوك امورلر عندنده عقللری بولنماز.

(اذاما ادعوا لله خوفاً وطاعةً فلا ریبَ اِنَّ المدعین عصاة .)

خدادن خوفی، خدایه طاعتی دعوی ایدرلر ایسه، شبهه یوق، دعوالرنده کاذب اولوب، عاصی اولورلار.

(واوصاهمُ اهل الامانة والتقی فما حُفِظَتْ بعد المغیب وصاة .)

اهل امانت بونلاره امانت وتقوایی وصیت ایتدی. لکن وصیتله عمل ایدوب، وصیتی حفظ ایدن بولنمادی.

(لاخیر فی المال اُعطاه واجمعه اذا عَریتُ، فمما حزتُ عرِّیتُ.)

او مالده، که بکا ویریلور بن‌ده جمـع ایدرم، خیر یوق،

زیرا لباس حیاتدن عاری اولمدیغم کبی الم‌ده وار شیلردن‌ده عاری قیلنورم.

(برئت للامر لم اعرف حقائقه   فلیتنی من حساب الله بریت.)

حقیقتلری معلوم دگل شی ایچون خلق اولندم. خدایك عذابندن آزاد قیلنسه‌م یارار ایدی.

(کاننا فی قفار ضلّ سالکها   نهج الطریق؛ وما فی القوم خرّیت.)

بزلر، گویا، چولمرده یز، که بولجیلاری طوغری یولدن یازارلار. آرالارنده یول بیلور بر آدم بولنماز.

(ناس اذا نسکوا عدّوا ملائکةً   وان طغوا فهم جن عفاریت.)

اویله انسانلردرکه عبادت ایدرلر ایسه ملك حساب اولنورلار؛ گناه ایدرلر ایسه عفریت کبی اولورلار.

(لا تطرینّی فلی نفس مجربة   تُسر وجداً اذا بالمین اطریت.)

بنی مدحده مبالغه ایتمه؛ زیرا بنم اویله تجربه‌لی نفسم واردرکه یالغان شیلرله مدح اولنور ایسه‌م غضب ایدر.

(وان مدحت بخیر لیس من شیمی   حسبتنی بقبیح الذم قرّیت.)

بن‌ده یوق بر خیر ایله مدح اولنور ایسه‌م، کندومی الك قبیح بر ذم ایله ذبح اولنمش خیال ایدرم.

(اری الاشیاء لیس لها ثبات   ومثلها اجسادنا الا نبات.)

(باذن الله تفترق البرایا   لطیتها وتجتمع الثبات.)

امر خدا ایله انسانلر مقصدلرینه هوالرینه کوره افتراق هم اجتماع ایدرلر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(اَجَلَّتْ سَبْتَها اشياعُ موسى   اَسَبْتُ القطع ذاكَ اَم السُباتُ.)

يهوديلر يوم سبتى تعظيم ايتديلر. شو سبت قطع معناسنكمى؟ ياخود استراحت معناسندهمى؟

سبت اصلده قطع معناسندهدر، سبت السير=قطعه؛ سبت شعره=حلقه. اعمالدن انقطاع ملاحظهسيله راحت وسكونه سبت اطلاق اولنور. حسدن حركتدن انقطاع اعتباريله اويقويه سبات دينور.

قرانده سبت استراحت معناسنده وارد اولمشدر: „اذ تاتيهم حتانهم يوم سبتهم شرعاً. ويوم لايسبتون لاتأتيهم„ (الاعراف–١٦٤) يعنى „يوم استراحتهم شرعاً. ويوم لايستريحون لاتأتيهم."

هفتهده يدنجى كونى سبت تسميهسنك سببنك اهل اخبار غريب سوزلر سويلهمشلر: ديمشلركه „خداى خلق عالمى يكشنبه كون ابتدا ايتدى. آلطى كون امتدادنك خلق عالم ايله مشغول اولوب جمعه كون تمام ايتدى. شنبه كون عمللرينى قطع ايتدى" لاجل ذلك يوم السبت تسميه اولندى. „ياخود استراحت ايتدى" على قول يوم السبت تسميهسى بوندن ناشى اولدى.

فقط، شو سوزلر عقل هم ايمان ميزاننده غايت قيمتسز سوزلردر؛ زيرا قيوم عوالم اولان خدايه هيچ بر دقيقه عطالت كلمز „لاتأخذه سنة ولا نوم" قدرت قاهره آثارينه هيچ بر وقت انقطاع طارى اولاماز. قدرت قاهرهيى بر شى ديگر شيدن شاغل اولماز. تعب، استراحت كبى شيلردن خالق عالم تماماً منزهدر. „اولم يروا ان الله الذى خلق السماوات والارض ولم يعى بخلقهن بقادر على ان يحيى الموتى." (الاحقاف–٣٣). „افعيينا بالخلق الاول" (ق–١٥) „ولقد خلقنا السماوات والارض وما بينهما فى ستة ايام. وما مسنامن لغوب" (ق–٣٨)

Из фондов Российской национальной библиотеки

امام ابی العلا حضرتلری «اسبب القطع ذاك، ام السبات.»
قولیله اهل اخبارك شو سوزلرینی انكار ایدوب، رد ایتمشدر.

(وهل ارواح هذا الخلق الا عواری المقادر لا الهبات)

شو انسانلرك روحلری هبه دگل، یالکز قدر خدا ایله ویرلمش عاریتلردر.

(ومایدری الفتی؟ والظن جهل. واقضیة الملیك مغیبات.)

(لعل بنات نعش والثریا وشرقة للردی متأهبات.)

انسان بیلمز؛ ظن ایسه علم ایمس. خدانك حكملری‌ده هر كیمدن مستوردر. احتمال بر كون كلور، شو كوزمزه كورونور یولدوزلار كونلر هر بری خراب اولور.

یعنی قیام ساعتك امتناعنه اهل علم النده هیچ بر دلیل بولنماز. انكار ایدنلر یالکز گمان ایله انكار ایدرلر. گمان ایسه نادانلقدر. میزان عقل‌ده هیچ براهمیتی حائز دگلدر.

امام ابی العلا حضرتلری لزومیات‌ده قیام ساعت مسئله‌سنه عائد متعدد بیتلر سویله‌مشدر. شو كوزمزه كورونور عالمك نصل‌خراب اولا بیله‌جگینی تصویر یولنده غایت بیوك بر فكر علمی بیان ایدوب باب الكاف‌ده باقك نه دیمشدر:

(یجوز ان تطفأ الشمس التی وقدت من عهد عاد واذكی نارها الملك.)

(فان خبت فی طوال الدهر حمرتها فلا محالة من ان ینقض الفلك.)

شو سوزیله امام حضرتلری شمسك بركرهٔ ناریه اولدیغینی، حرارت شمسك فضای غیر متناهی‌ده صرف اولنوب دائماً انتقاص‌ده ایدیگینی، شوانتقاص دوام ایده‌جك‌ایسه قاچ بیك عصرلار صوكنده كرهٔ ناریه‌دن عبارت شمسك سونه‌جگینی، اوتقدیرده اجرام سابحه‌یی برینی

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیگر ینه ربط ایدن قوه‌ قالمیه‌جغندن شو جملهٔ شمسیه‌نك منحل اولاجغینی، مادهٔ حیات اولان حرارتك انطفاسندن ناشی، روی ارض‌ده حیاتدن اثر قالمیه‌جغینی بیان ایدوب قیام ساعته بر تخمین علمی کوسترمشدر.

(سحائب مُبْرقاتٌ مرْعِداتٌ لمُهْجِة كلّ حيٍّ موعِداتُ.)

یاشین آثار گورلتی ایدر بولوطلار، هر بر انسانه شروری وعد ایدرلر.

(وكيف يقام في امرٍ مهمٍّ ليفعلَ والمقادر مقعِداتُ.)

بیوك بر اشی قیلمیه نصل اقدام قیلنسون، قدرلر او اشی منع ایدر ایکن.

(وانفس هذه الاجسام طير بزاةُ حِمامِها متصيِّداتُ.)

شو تنلرك جانلری قوشلار کبیدرکه اولوم بازیلری آنلری دائما صید ایدرلر.

(لقد عابتْ احاديث البرايا شُكولٌ في الزمان مولَّداتُ.)

هر زمان‌ده حادث اولوب طورور مختلف مشکل امورلر انسانلرك اشلرینی‌ده سوزلرینی‌ده عیب ایدر.

شکل شینك فتحیله، انسانك طبع وهواسنه، مذهب وروشنه، هر بر شیئك هیئت وصورتنه، مشکل امورلره اطلاق اولنور.

(اتعبدُ مِنْ آثام تتقيه ظوالمُ بللاذي متعبِّداتُ.)

اذابی عبادت خیال ایدوب، دیگرلره ظلم ایدر انسانلر عجبا بر کون ندامت ایدوب توبه ایدرلرمی؟

(تربق بذاك في قتل دماءً رؤوس في الحجيج ملبَّداتُ.)

باشلرینه ساچلرینی اویوشدروب محرم اولمش حاجیلر عبادت نیتیله قانلر توگرلر.

«لن ينال الله لحومها ولا دماؤها. ولـكن يناله التقوى منكم» (حج-٣٧) معناسنده اولوب، اصل عبادتك روحى حيوان ذبح ايتمك قان آقتمق اولماديغينى بيان ايتمشدر.

حكم طبيعتله همه حيوانات همه اشيا انسانه مسخردر. انسان هر بر حاجتلرينى عالم طبيعتده اولان هر بروار دن حكم تسخيرله استيفا ايدر. معادنى نباتاتى انسان، بلا معارض، كندو منافعنده استعمال ايدر. حيواناتى ده هر بر حاجتنده كيف مايشا استخدام ايدر.

طبيعت هر برشيى انسان خاطرينه فدا ايتمشدر: همه فيوضاتينى انسان حاجتنده استهلاك ايدر.

انسانلرك حاجات ضروريه لرينى منافع عظيمه لرينى حاضر ايتمك ايچون حيوانلرك وجودلرينه جانلرينه كله بيله جك آلام جزئيه يى روا كورمشدر: آغير يوكلرى حيوانلرك آرقاسنده نقل ايدر؛ ايتلرينى انسانلره غدا ايدر.

لاجل ذلك قانون طبيعتك حكمنه وفاقا، شرائع سماويه اتفاقاً برى بحرى حيوانلرك هر برينى انسانلره حلال ايتمشدر.

النحل سورهسى ابتداسنده اون ايكى آيتده (٥-١٦) عالمك عموماً انسانلره مسخرلگينى بيان اثناسنده برى بحرى حيواناتك انسانلره حلاللگى بيان اولنمشدر مؤمن ده (٧٩-٨٠).

«اولم يروا انا خلقنا لهم مما عملت ايدينا انعاما فهم لها مالكون. ٧١ وذللناها لهم فمنها ركوبهم. ومنها يأكلون. ٧٢. ولهم فيها منافع ومشارب افلا يشكرون. ٧٣. (يس).

طبيعت حيوانلرى انسان خاطرينه فدا ايتمش؛ شريعت سماويه حيوان ايتلرينى انسانلره حلال ايتمش. بوراده بر ظلم وارايسه، طبيعته اسناد اولنه جقدر، شريعته دگل. لكن طبيعت شو مسئله ده ظلم ايتمه مشدر؛ بلكه طريق عدالتده حركت ايتمشدر: زيرا حيوانلرى

قدورده انسانلره غدا ایتمش طبیعت، انسانلری قبورده دیدانلره غدا ایدر.

حیوانلردن استفاده ایتمك انسانلره ممنوع اولسه ایدی، نظام عالم‌ده غایت بیوك اختلال، حیات بنی آدم‌ده غایت بیوك مصاعب پیدا اولور ایدی.

استفاده استخدام جائز اولوب، سنه‌لرجه آغیر یوکلر آستنده حیوانی تعذیب ایتمك ضروری طبیعی ایسه، شرعی صورتده نیم دقیقه امتدادنده ذبح ایدوب، حیوانی آغیر زحمتلردن اراحه ایتمك بالطبع جائز اولاچقدر.

امـام احمد، امـام نسائی، امام ابن ماجه شداد بن اوس حضرتلرندن روایت ایدرلر: „ان الله کتب الاحسان علی کل شی. فاذا قتلتم فاحسنوا القتلة؛ واذا ذبحتـم فاحسنوا الذبحة. ولیحد احدکم شفرته؛ ولیرح ذبیحته.“

لیکن بزم، اشتباه اسیرلری اختـلاف عاشقلری، اهل کلام „ایلام الحیوانات قبیح؛ لایباح فی الشرع.“ شبهه سیله حیرت‌ده قالوب جواب اولارق بیهوده فکرلری کتابلارده یازمشلاردر. شبهه‌یی ایراد صوکنده بیهوده فکرلر دلیلسز جوابلر ایله مقابله ایتمك شریعت علیهنده شبهه‌یی تصدیق دیمکدر.

(ومن ظن ان یمحو جلی جفائه ضعیف اعتذار فهو فی اعظم الغلط.)

(تعالی الله لم تَصُف السجایا فافعال المعاشر مُؤْیدات.)

خدای ایـله قسم ایدرم انسانلرك طبیعتلرنده صفا بولنماز؛ فعللری‌ده طبیعتلرنده وار فسادی تأیید ایدر.

„قـل کل یعمل علی شاکلته“ (بنی اسرائیل-۸۴). „اعملوا وسددوا، وقاربوا. فکل میسر لما خلق له“ حدیث شریف.

مؤیدات مومنات وزننده؛ قوت معناسنده اولان „اید“ ماده

سندن؛ اهل لغت بياننه كوره، تفعيل يامفاعله بابندن اسم فاعلدر.
گويا تصغيرندن فرق فكريله تخفيف اولنمشدر.

لكن اهل لغتڭ شو سوزى „ايد" ماده‌سندن افعال بابى‌نڭ عدم ورودينه مبنيدر. لغت عربده اويله كلمه‌لره تصادف اولنوركه صرفيون او كلمه‌لرڭ وزنلرينى تعيين ايده‌مزلر: آجر، آلف، آيد كبيلر. شو كلمه‌لر باب افعالدن افعل وزننده‌مى؟ ياخود باب مفاعله‌دن فاعل وزننده‌مى؟ صرفيون بوراده اختلاف ايدرلر.

لغت عربڭ اتساعنه اعتماد ايدوب، „لايلاف قريش ايلافهم رحلة الشتاء والصيف" قراءت متواتره‌سينى شاهد ايدر ايسه‌ك، البته بويله كلمه‌لرڭ افعال هم مفاعله بابلرندن ورودينى جزماً دعوى ايده بيلورز.

(اذا ما قيل حق فى اناس فاوجههم له متربدات.)

انسانلرڭ كندولرى حقندن بر درست سوز سويلنور ايسه رنكلرى بوزولور.

(مخازيهم اوابد فى الليالى فلا تهج الاسى متأبدات،)

انسانلرڭ تونلرده قباحتلرى دائميدر. دائمى اولور قباحتلر سنڭ غمكى تحريك ايتمه‌سون.

يعنى زوالى ممكن دگل عيبلرڭ دوالرينى آراما.

(واطهر من ضوارب فى نعيم نعام بالفلا متهبدات.)

راحت ونعمت‌ده „حركت ايدر خاتونلاردن چوللرده آجى چكردكلر ييوب يورور تو قوشلارى پاكدر.

(تقيد لفظها عن كل بر مواش بالحلى مقيدات.)

تورلى زينتلر ايله مقيد اولارق يورور خاتونلر سوزلرينى هر بر خيردن مجرد ايدرلر.

(تخالفت الغرائز والمعانی فکیف توافق المتجسّدات.)

طبیعتلر اوصافلر متخالف ایکن تنلر نصل متوافق اولور؟

(فما بین المقابر نادبات وما بین الشروب مغرّدات.)

قبرستانلرده مرثیه اوقوب آغلار خاتونلر؛ شراب مجلسلرنده خوش آواز ایله نغمه ایدر مغنیه‌لر.

(تحیرت العقول؛ وما اساءت دوائب فی التقی متهجّدات.)

عقللر حیران اولدی. تون کون عبادت ایدر نفسلر اساءت ایتمه‌دی.

(وفی مهج الانیس مثلّثات علی علاتها وموحّدات.)

انسانلردن تثلیث اعتقاد ایدنلرده توحید ایدنلرده وار.

(فما عذری وعند الله علمی اذا کذبت قوائل مسندات.)

اسناد ایله سویله‌ینلر کذب ایدرلر ایسه، بن نه چاره بولورم.

(فهل علمت بغیب من امورٍ نجوم للمغیب معرّدات.)

وسط سمادن زوال غروبه میل ایدن نجوملر عجبا غیب اولان شیلری بیلورلرمی؟

(ولیست بالقدائم فی ضمیر لعمرك بل حوادث موجدات.)

نجملر بنم اعتقادم‌ده قدیم دگلدر؛ بلکه خدانك ایجادیله خلق اولنمشلردر.

یعنی من حیث الایمان اعتقادی واجب حدوث، مخلوقیت معناسنده اولان حدوثدر. شو سوزیله حدوث عالم مسئله‌سنده جداللری اوزامش اهل کلامی فیلسوف حضرتلری ارشاد ایدر.

(فلو امر الذی خلق البرایا تهاوت للدجی متسرّدات.)

همه عالملری خلق ایدن خدای امر ایدر ایسه، کوکبلر بری دیگری آرقاسندن علی التتابع دوشرلر.

«اذا السماء انفطرت. ١. واذا الکواکب انتثرت ٢. (الانفطار)

(وقد زعموا بان لها عقولاً وافضية الملك مؤكدات.)

(وَاَنَّ لبعضها لفظاً وفيها قواسدُ مثلنا ومحسدات.)

دعوى ايدرلرکه کواکبك عقلی کلامی حسد کبی اوصافلری اولور.

اسکی یونان فلسفه‌سی فلکلره بزم حاسه‌لرمز مثابه‌سنده نفوس منطبعه، بزم قوه عقلیه‌مز مثابه‌سنده نفوس کلیه، بزم نفس انسانیه‌مز مثابه‌سنده بر عقل کلی اثبات ایدر. فلکلرك حرکتی انسانلرك حرکتی کبی ارادی‌در دیرلر. فلکلر، گویا تحاسد تسابق اساسنه مبنی، دائماً صوب مطلب‌ده بلا فتور حرکت ایدرلر. تعادی بلیه‌سندن ناشی، جهت حرکت‌ده اختلاف ایدرلر دیرلر.

اساطیر یونانیه ایسه هر کوکبی تماماً بر انسان کبی تصویر ایدر. انسان‌ده وار هر برشی کوکب‌ده اولور. زواج ایدرلر؛ بالاکلور. آراده عداوت واقع اولور، محاربه ایدرلر. بری دیگرینه غلبه ایدر؛ مغلوب ولایتدن طرد اولنور.

فقط، اسکی فلسفه نظام عوالم‌ده عقلك تحیرینی دفع ایتمك مقصدیله کبار فلاسفه طرفندن وضع اولنمش بر چاره ایدی. اساطیر ایسه، انسانلری تمدین ایتمك، انسانلره استقلال، حریت، حکمت، عفت شجاعت کبی فضائل انسانیه‌یی مجسم صورتده تعلیم ایتمك فکرینه مبنی خرافات‌دن عبارت ایدی.

شمدی ایسه، علم هیئت قوزموغرافیا قطعیت درجه‌سنه واردی. کواکب، شو بزم یرمز کبی فضای عالم‌ده سباحت ایدر، کره‌لر اولدیغی ثابت اولدی. قران هم بونی تأیید ایدر. زیرا یس‌ده سکز آیت‌ده (٣٣—٤٠) دائماً حرکت ایدر اوچ شی ذکر اولنوب، «وکل

فی فلك یسبحون» قولیله هر برینڭ فضای عالمده سباحتلری تصریح اولنمشدر.

فضای عالمده دائماً حرکت ایدر او بیوك کرەلره عقل اراده ادراك کبی اوصاف انسانیەیی اثبات ایتمك نصوص الهیەیه احادیث نبویەیه اصلا مخالف اولمیەجقدر: تسبح له السماوات السبع والارض ومن فیهن. وان من شئ الا یسبح بحمده؛ ولکن لاتفقهون تسبیحهم. (بنی اسرائیل-٤٤) شو آیت هر بر شیده بر نوع ادراك وارلغینی بزلره تعلیم ایتمشدر. «وما من دابة فی الارض ولا طائر یطیر بجناحیه الا امم امثالکم. مافرطنا فی الکتاب من شی. (الانعام-٣٨). شو آیتده هر بر بیوك اوفاق، حیوانڭ انسان کبی اولدیغی، تاویل قابل اولماز درجەده، وضوح ایله بیان اولنمشدر.

نمل سورسنده اون اوچ آیتده (١٦-٢٨) قوشلارده عقل فکر وارلغی، نمللرڭ، حکومتی منتظم، بر دولت اولدیغی، هدهدڭده سیاستدن علوم الهیەدن خبردار بر قوش ایدیگی حکایت قیلنمشدر.

نحل سورەسنده ایکی آیتده (٦٨-٦٩) بال قورتلارینڭ خطاب آگلار، انتظاماً معیشت ایدر بر امت اولدیغی خطاب امتنان ایله بیان اولنمشدر.

الاحزاب سورەسنده (٧٢) فصلت سورەسنده (١١) آیتلرده سماواتڭ یرڭ عقلی ادراکی، انسانلردن زیاده دوراندیشلگی خطاب عظمتله فرمان اولنمشدر.

بر آرا علومی یالگز یونانڭ فلسفەسندن عبارت بیلن، اهل کلام شو کبی آیتلری تأویل ایدرلر ایدی. قرانڭ علوم واسعەلرینی جهل دائرەلریله تحدید ایتمك کبی بیوك بر جنایته «نصوص شرعیەیی علوم عقلیەیه تطبیق» اسمی ویروب، جدیتله اخلاصله تأویل میداننده مسابقه ایدرلر ایدی.

شکر خدایه‌که اوتاویللر اهللری کبی بر باد اولدی. آیات قرانیه تمام وضوحله راه علومی تنویر ایتمکده دوام ایتدی. اهل کلامڭ کوزی کور ایسه‌ده علمڭ کوزی کور اولمادی.

(فقل للعیون الرمد للشمس اعین سواك تراها فی مغیب ومطلع.)

(وسامح نفوساً بالقشور قد ارتضت ولیس لها للّبِّ من متطلّع.)

قرانڭ آیتلری علومه دگل، علومڭ مسائلی آیاتلره تطبیق اولنمیه باشلادی. قدری قیمتی دیگر بر مقیاسله تقدیر اولنمق نقیصه‌سندن آیتلرعالی قالوب دیگرلره اصول هم منبع هم مقیاس اولمق شرفنه یکی‌دن حلول ایتدی. «سنریهم آیاتنا فی الآفاق وفی انفسهم، حتی یتبین لهم انه الحق.» (فصلت-۵۳)

بزم فیلسوفڭ هیئت عالم حقنده اولان افکار عالیه‌سی کله‌جك بیتلرنده تماماً بیان اولنور. ان‌شاء الله.

(اتحملنی الی الغفران عیسٌ علی نص الوجیف مُؤَجّداتُ.)

قوتلی تو‌ه‌لر غایت تیز حرکتله بنی مغفرت درگاهنه آلوب وارا بیلورلرمی؟

(ولا تخش الخطوب مسبحات بعزة ربهن ممجدات.)

„لا غالب الا الله“ کلمهٔ مبارکه‌سنی تسبیح ایدوب، یالکز خدایی تعظیم ایدن نفوس خطردن هلاکدن قورقماسون.

(اری حسن الشمائل منك حثّت علیه الأیمن المتوسدات.)

کورورم‌که اخلاق حسنه‌یه سنی، حقیقتده مستند، اوڭ اللر ارشاد ایدرلر.

(فان الطبع یطمح بالمعالی وانّ کلاب شرك موسدات.)

زیرا طبیعتڭ امور عالیه‌یی دفع ایدر؛ سنڭ شرڭ کلبلری‌ده

آرقاسندن كيدر ايساد صيدك آرقاسندن كابلرك سرعتيله حركت ايتمەسيدر.

(على الكذب اتفقنا؛ فاختلفنا ومن اسنى خلائقك الصموت.)

فقط يالان سويلەمكدە اتفاق ايدوب، ديگر هر بر شيدە اختلاف ايتدك. يالان سوزدن لسانى صاقلامق ايسه الك عالى اخلاقلاردندر.

(وقد كذب الذى سمى وليداً يعيش وبر من سمى يموت.)

بالاسنه „طورسون" اسمى ويرن يالان سويلەمش؛ „طورماز" اسمى ويرن اصابت ايتمش.

يعنى يالان سويلەمك جزئى بر شيله حاصل اولور؛ تفاؤلا بالاسنه „طورسون" اسمى ويرور ايسه يالان سويلەمش اولور.

(اَمّا المكانُ فثابت لاينطوى لٰكنْ زمانكَ ذاهب لايثبت.)

مكان ثابتدر، حركت ايتمز؛ لكن زمانك كيدر، قرار ايتمز.

(قال الغوى لقد كَبَتُّ معاندى خُسرتْ يداه باى امر يكبتُ.)

گمراه آدم „دشمنمى الزام ايتدم" دير. حير يوزى گورمەسون، نصل شيله الزام ايدە بيلور؟!

(والمرء مثل النار: شبّتْ وانتهت فخبت وافلح فى الحياة المخبتُ.)

انسان آتش كبيدر: يانار، صوكره سونەر؛ يالكز خداسنه خشوع ايدن دنيادە فلاح بولور.

(وحوادث الايام مثل نباتها ترْعى ويأمرها المليك فتنبت.)

دنيا حادثەلرى اوت كبيدر: بوگون حيوانلار اوتلار، يوق اولور؛ يارين خدای امر ايدر، دها پيدا اولور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(واذا الفتى كان التراب مآله فعلى م تسهر أمه وتربت.)

انسانك صوڭى توپراق اولاجق ایسه، آناسی نیچون یوقلامازدن بالایی تربیه ایدر.

(انْ كانت الاحبار تعظم سبتها فاخو البصيرة كل يوم مسبت.)

یهود عالملری شنبه‌يی تعظیم ایدرلر ایسه، عاقللر هر کونی تعظیم ایدرلر.

(قد اَصْبحت ونعاتها نعاتها وكذلك الدنيا تخيب سعاتها.)

دنیا اویله بر حاله کلدی‌که مدحیه اوقور آدملر مرثیه اوقور اولدیلار. دنیا شویله‌در؛ طالبلری هر وقت امیدسز قالورلار.

(كرارة احزانها! ضرارة سكانها؛ مرارة ساعاتها.)

غملری هجوم ایدر؛ آدملری ضرر ایدر؛ ساعتلری طورماز کیدر.

(نامت دعاة الدولتين فضاعتا وهى المنية لاتخيب دعاتها.)

ایکی دولتڭ داعیلری فراش غفلت‌ده اویودیلار؛ هر ایکی‌سی ضائع اولدی. لکن حال شویله‌در‌که موتڭ داعیلری هیچ بر دقیقه اش‌سز قالمازلار.

(ذرها؛ وتلك نصيحة معروفة عظمت منافعها؛ وقلّ وعاتها.)

براق اونی! شو سوز خیرلی بر نصیحت‌در؛ فائده‌لری چوقدر؛ فقط، آڭلایان آدملری یوقدر.

(لا تتبعنَّ الغانيات مماشياً ان الغوانى جمة تبعاتها.)

دلبر خاتونلارڭ آرقاسندن گزمه. زیرا آنلارڭ سڭا الزام ایدر ضررلاری چوق اولور.

(وَاحْذَرْ مقالَالناس انك بينها   سرحان ضَأنٍ حين غاب رُعاتُها)

صاقلان، آدملر سڭا "كوتوچيلرى يوق قويونلار آراسنده يورور بورى‌در." ديمه‌سونلر.

(ودعِالقراءَةَ اِنْ ظَنَنْتَ جهيرها   ذَكَرَتْ بهِالحاجاتِ مُسْتمعاتُها.)

قرآنى اويله يرلرده تلاوت ايتمه‌كه آوازڭنى ايشيدن آدملر سنى "طمع ايدر بر محتاج مسكين" خيال ايدرلر.

(جُمعتْ جسوم من غرائز اَربع   وتفرقت من بعد مجتمعاتُها.)

تنلر دورت مختلف اصللردن تأليف اولنمشلار؛ بر مدت صوڭ اجتماع ايدن عنصرلار متفرق اولورلار.

(وهىالنفوس اذا تميّز بينها   فاعزّها فىالعيش مقتنعاتُها.)

حال شويله‌در: آدملرى رتبه‌لرينه كوره تمييز ايدر ايسه‌ڭ، قناعت ايدنلرى اڭ عزيزلرى اولور.

(ومتى طردتْ امورها بقياسها   فاحقها بمذلة طمعاتها.)

انسانلرڭ اشلرينى حكم قياسله كلى اعتبار ايدر ايسه‌ڭ، طمع ايدن هر بر انسان دنياده اڭ حقير اولور.

(وكَانَّ آمالَالفتى وحتوفه   فئتان تهزأ منه مصطرعاتُها.)

انسانڭ امللريله اولوملرى، گويا، انسانى استهزا ايده‌رك محاربه ايدر ايكى جماعت كبيدر.

يعنى اولوم امللرڭ اڭ بيوكلرينى اوفاق بر شى كبى نابود ايدر. امل نه قدر بيوك ايسه‌ده اولومه ابداً مقابله ايده‌مز. انسان امللريله، گويا، اولومه مقابله ايدر. فى‌الحقيقة شو مقابله، انسانى استهزا ايتمك غرضيله، اولوم ايله امل آراسنده جارى بر اويون كبى اولور.

(اوقاتُ عاجلة كَاَنَّ مُضِيَّها ومَضَ البروق خواطفاً لمعاتُها .)

شو دنیا ساعتلرینڭ مروری، کوزلری قاماشدروب بردن غائب اولور، یاشینلرڭ نوری کبیدر.

(ویُخالفُ الایامَ حکمٌ واقعٌ فیها ومثلُ سبوتها جمعاتُها .)

ایام بری دیگری کبی ایسه‌ده، واقع اولان حکملر ایله اختلاف پیدا ایدر.

(فمتی ینبّه من رُقادٍ مُهلكٍ مَنْ قد اَضرّ بعینه هجعاتُها .)

کوزلری کثرت نومدن ضررلانمش آدملر عجبانه وقت او خراب ایدر خواب غفلتدن اویانورلار.

(من یغتبط بمعیشة فامامه نُوَبٌ تُطیلُ عناءه فَجَعاتُها.)

بر آدم حیاتی آرزو ایدر ایسه، اویله بلالری کورورکه المری او آدمڭ مشقتلرینی دائمی ایدر.

(واذا رَجَعْتَ الی النُّهی فذواهبُ الـایام غیر مؤمل رجعاتهـا)

غفلتڭدن اویانور ایسه‌ڭ، کچمش ایامڭ رجوعی ممکن دگل، آڭلارسن.

(تهوی السلامة والقبور مضاجع سلبت عن الیقظات مضطجعاتها.)

قبر دائمی محلڭ اولاجق ایکن، سلامتلگی آرزو ایدرسن.

بوراده مصراع ثانیده قلب واردر: اصلده «سلبت الیقظات عن مضطجعاتها.» یعنی قبرده قرار ایدن آدمدن اویانمق سلب اولنمشدر.

(دنیاكِ مُشبهةُ السراب فلا تَزَلْ برزبن حلمك موشكاً خدعاتُها.)

سنڭ دنیاڭ سرابه بڭزر؛ آغیر عقلڭی آلداولاریله ازاله ایتمه‌سون.

(رُقشاء فیهـا لیلُها ونهارُهـا تلك الضئیلة شأنُها لسعاتُها.)

دنیا، کونی تونی ایله، بر آلا یلان کبیدر. شو اوق یلانی صوقمقدن چاقمقدن ما عدا بر شی بیلمز.

(وترث اغراض الشباب وينطوى ابّانها؛ فتنيب مرتدعاتها.)

یاشلك تازەلگی اسکی اولور؛ تازەلك زمانی کچر؛ او وقت گناهی ترك ایدنلر توبه وانابت دعوی ایتمیه باشلارلر.

بیتك معناسی بکا تماماً معلوم اولمادی؛ یالکز گمانله شو ترجمەیی یازدم.

(وتقارعت شوس الخطوب فكشّفت عن مهلك الحيوان مقترعاتها.)

غایت دهشتلی بلیەلر محاربه ایتدیلر؛ میداندە هلاك اولان انسانلر قالدی.

(تستعذب المهجات وردبقائها فتلذه وتغصها جرعاتها.)

جانلر حیاتی لذتلی بولوب، آرزو ایدرلر؛ لکن حیاتك بلیەلری انسانی بوغار.

(نظمت قصائد من اذى مثلاتها امثالها؛ فاتتك منتزعاتها.)

بلیەلردن شروردن قصیدەلر نظم اولنمشدر. همه عالمه عبرت اولور درجەدە بیوك اولان بلیەلر او قصیدەنك امثالی یعنی الك بلیغ بیتلری حکمنده اولورکه مثل سائر کبی هر برآدمی سیر ایدر.

(فاخفض حديثك للمحدث جاهداً فذميمة الاصوات مرتفعاتها.)

سوز سویلەینه سوزکی آقرین سویله. زیرا بیوك آواز الك مذموم آوازدر.

(وترى الصلاة على الغوى ثقيلة مثل الهضاب تؤده ركعاتها.)

کورورسن نماز فاسقلره غایت آغیر اولور؛ رکعتلری گویا طاغلار کبی کلور.

(وتضلُّ افعالُ الشرور جناتها وتفوز بالخيرات مصطنعاتها.)

جنايتلر جانيلری گمراه ايدر؛ خيرات اربابی هر بر خيره نائل اولور.

(بنتُ عن الدنيا ولا بنتَ لی فيها ولا عرسٌ ولا اُختُ.)

دنيادن كيدرم نه قزم، نه خاتونم، ونه‌ده قارنداشم وار.

(وقد تحملتُ من الوزر ما تعجز أن تحمله البخت.)

او قدر گناهلر آلوب كيدرم‌كه الڭ قوتلی حيوانلر حمل ايتمكدن عاجز قالورلر.

(ان مدحونی ساءنی مدحهم وخلتُ انی فی الثری سخت)

بنی مدح ايدرلر ايسه مدحلری بڭا قايغو ويرور؛ بره كرور حاله كلورم.

(جسمی انجاس فما سرنی انی، بمسك القول ضمخت.)

وجودم تماماً نجس‌در؛ سوز مسكيله سورتنمك بنی شاد ايتمز.

(من وسخ صاغ الفتی ربه فلا يقولن توسخت.)

خدای انسانی وسخدن خلق ايتمش؛ اويله ايسه انسان وسخلندم ديمه‌سون.

(والبخت فی الاولی انال العلا وليس فی الآخرة بخت.)

بخت انسانلری دنياده بيوك درجه‌لره نائل ايدر؛ لكن آخرت‌ده بخت اولماز. (يعنی هر شی آخرتده انسانڭ كندو عمليله اولور.)

بخت، سبب ظاهرله ياخود انسانڭ سعييله دگل، بلكه تصادفا ياخود قدرڭ وهبيله حاصل اولان فائده، مال، رتبه، سعادت كبی شيلره اطلاق اولنور. شبهه يوق، عالمده هر شی بر سبب ايله وجوده

کلور؛ شو عالم عالم اسبابدر، هیچ بر شی بلاسبب وجوده کلمز. لاجل ذلك اهل علم «عالمده صدفه بخت اولماز» دیمشلر. شو قدر واردرکه بعض شیلرك سببی ظاهر اولماز؛ «بلا سبب وجوده کلدی» خیال اولنور؛ اویله شیلره عرف لغتده بخت، طالع اطلاق قیلنور.

حدیث شریفده وارد اولمشدر: «ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات. الا فتعرضوا لها.» شبهه یوق، شو نفحات رحمت، اسباب ظاهره ایله حاصل اولور شیلردن خارجدر. قدرك وهبیله ایسه‌ده ظاهراً بلا سبب حاصل اولدی کبی کورونور. عرفا بخت تعبیر اولنور شیلرك شرعاً اصلی شودر.

(کذاك قالوا؛ واحادیثهم   یبین فیها الجزل والشخت.)

شویله دیدیلر؛ فقط، سوزلرینك صحیحی‌ده سقیمی‌ده اولور.

(لوجاء من اهل البلی مخبر   سألت عن قوم وارخت.)

اموات‌دن بری قایتسه ایدی بعضلرك حالندن صورار، هم تاریخلرینی یازار ایدم.

(هل فاز بالجنة عمالها   وهل ثوی فی النار نوبخت.)

عمل ایدنلر جنته نائل اولدیلرمی؟ بزم فکرمزده کافر اولان‌لار جهنمده قرار ایتدیلرمی؟

(والظلم ان تلزم ماقد جنی   علیك بهرام وبیدخت.)

دیگرلرك سکا اولان جنایتلریله سنی مواخذه ایدرلر ایسه، البته ظلم اولور.

لغت عربده مریخ نامنده اولان کوکبه فارسیده بهرام دینور؛ زهره نامنده اولان کوکبه ناهید یاخود بیدخت اطلاق اولنور.

برطاقم انسانلر کواکبی، اثری اعتباریله کوکب نحس کوکب سعد اسملریله، ایکی‌یه تقسیم ایدرلر. عالمده خیر صادر اولور ایسه

Из фондов Российской национальной библиотеки

کوکب سعده؛ شر صادر اولور ایسه کوکب نحسه اسناد ایدرلر. انسانلرك سعادتلرینی شقاوتلرینی طالعنه نسبت ایدوب «کوکب سعدك شرفنده تحت سلطاننده دنیایه کلور ایسه، سعید اولور؛ کوکب نحسك تحت قهرنده دنیایه کلور ایسه، شقی سفیل اولور.» دیرلر.

شو دعوی‌لر بازار علومده غایت کاسد دعوالردر اهل تقویم عندنده بهالرینی رفع ایدر بر دلیل بولامازلار. امام ابی العلا حضرتلری متعدد اورونلارده „کوکبلره تأثیر اثبات" خیاللرینی تجهیل ایتمشدر.

اویله ایسه، „بهرام جنایتیله شقی اولمش انسانی جهنمده عذاب ایتمك ظلم اولور" دعواسی اوز اوزینه ساقط اولور. ردیله اوغراشمیه حاجت قالماز

„ثواب ویرمك عذاب ایتمك" مسئله‌سنده سوز سویله‌مك قاهر مطلق اولان خدانك فعللرینی حکملرینی تنقید مواخذه ایتمك صورتنده اولماسه ایدی؛ „عذاب ابدی" یه عائد مسئله‌لری محاکمه ایتمك کثیف حجابلر وراسنده مستور اولان شیلردن رجماً بالغیب خبر ویرمك کبی بر حماقت اولماسه ایدی، „عاصیلری تعذیب کافرلری تخلید ظلم اولور یا یوق؟" مسئله‌سنه عائد هر بر سوزی نقل ایدر ایدم.

شو قدر دیمك لازمدرکه: بز اصلی یوق اوهام فلسفیه‌یه اعتماد ایدوب، انسانكده نهایتی یوق جهلندن غفلت ایدوب، قرآنمزده وارد نصوص قطعیه‌یی تأویل ایتمك فکرنده دگلز: حشر جسمانی اولور؛ اشجاری انهاری حورلاری قصورلاری وار جنات عالیه اولور؛ درکات جحیم کذلك اولوب، عدل خدا او کون تماماً ظاهر اولور.

تأويلى كلمه‌مش يعنى عاقبتى معلوم اولمامش بر حقيقتى انكار ايتمك عاقلك شأنى دگلدر. «بل كذبوا بمالم يحيطوا بعلمه ولما يأتهم تاويله» (يونس-٣٩).

(وبعض ذا العالم من بعضه لولا اياةٌ لم يكن فحت.)

شو عالمك هر بر شيى برى ديگرندن حاصل اولور؛ شمسك ضياسى اولماسه ايدى قمرده نورى اولماز ايدى.

(وارحمتا للانام كلهم فانهم من هوى الحياة اُتوا.)

هيچ بر انسانه رحمت يوقلغندن تاسف ايدرم: زيرا هر برى دنيايه محبت يوزندن هر بر بلايه اوغراديلر.

لغت عربده ندا دورت نوع اولور: ١) نداى اقبال؛ ٢) نداى استغاثه؛ ٣) نداى تعجب؛ ٤) نداى ندب. «يا» كلمه‌سى شودورت نوعك هربرنده استعمال اولنوب؛ «وا» كلمه‌سى يالگز نداى ندبده استعمال اولنور.

نداى ندب، سببى اعتباريله ايكى نوع اولور: ١) عدمى لازم ايكن، باشه كلمش مصيبتك وجودينه تاسف ايتمك: «ياحسرة على العباد» «ياحسرتا على ما فرطت فى جنب‌الله.» ٢) وجودى لازم ايكن، الدن كتمش شيك عدمنه تحسر ايتمك: «ياليتنى اتخذت مع الرسول سبيلا.» «قال ياليت قومى يعلمون.»

(اُفٍ لهم ما اقلَّ فطنتهم لذّوا اكيلاً وانما سئِموا.)

قباحت اولسون آنلاره! نه قدر كوردل آدملردر. هر شى آنلارى بوغار؛ اويله ايسه‌ده طعامى لذتله ييه‌رلر.

(غنّوا من الجهل فی محـا فلهم ولو دروا ما تحملوا ناٴتوا.)

نادانلقلریله مجلسلرنده غنا ایدرلر؛ آرقالرنده اولان گناهلرینی بیلسه‌لر ایدی دائما آغلارلر ایدی.

(اترغب فی‌الصیت بین‌الانام وکم خمل النابه الصیت.)

انسانلر آراسنده اشتهاره رغبت‌می ایدرسن؟! بیلورمی‌سن نه‌قدر عاقل مشهور آدملر عاقبت صان‌سز اعتبارسز قالدیلار.

یالـڭز افتخار هواسیله مجرد اختیال خلیاسیله اشتهاره میل ایتمك، ریاسمعه طریقیله اعمالك ظهورینه، بین‌الناس انتشارینه محبت ایتمك شرعاً قطعی صورتده حرام ایسه‌ده، حیات ابـدی‌دن عبارت اولان بقای ذکر جمیله اجتهاد ورغبت ایتمك شرعاً الڭ بیوك نعمتلردن حساب اولنمشدر.

همه انسانلرڭ ثنالرینی ایجاب ایـدر درجه‌ده بیوك اولان اعمال نافعه‌یه رغبت ایتمه‌مك همتڭ دوناـگندن ناشیدر؛ عمومه فائده ایدر، تاریخلرده ثنای جمیلی ترك ایدر درجه‌ده بیوك اشلره اقدام ایتمك علوهمتڭ اقتضاسیدر.

شعرا سوره‌سنده، ٨٤ آیت‌ده ابراهیم علیه‌السلامڭ „واجعل‌لی لسان صدق فی‌الآخرین.“ دعاسی مذکوردر. یاسین سوره‌سنده، „قیل ادخل الجنة. قال یالیت قومی یعلمون. (٢٦) بما غفرلی ربی وجعلنی من المکرمین. (٢٧). شو آیتلرله ذکر جمیله رغبت ایتمك جوازی ثابت اولمشدر.

والصافات سوره‌سنده متعدد اورونلارده „وترکنا علیه‌فی‌الآخرین“ آیت جلیله‌سی ذکر جمیلك الڭ بیوك بر نعمت اولدیغینی کوسترمشدر.

سورة‌البلدده سکز آیت‌ده، (١١ -- ١٨) „فلااقتحم العقبة. وما

ادراك ماالعقبه. .»، امور عاليه‌یه اقدام ایتمه‌مك ذم اولنمشدر.

آ
ص سوره‌سنده «وهب‌لی ملكاً لا ینبغی لاحد من بعدی. انك انت‌الوهاب.» (٣٤) شو آیتك دلالتیله، هر بر انسان، اقراننه فائق اولور درجه‌ده، بر امتیاز كسب ایتمك شرفنه تحریض اولنمشدر.

(وحسبُ الْفَتى انه مائت وهل یعرف الشَّرَفَ الْمَیِّتُ)

انسان، البته، اوله‌جكدر؛ اولمش آدم‌ده شرفی بیلورمی؟!

(یُؤَمِّلُ كل ان یعیش؛ وانما تُمارِسُ اهوال‌الزمان اذا عِشْتا.)

هر كس حیاتی آرزو ایدر؛ فقط، غفلت ایتمه، سن معیشت ایدر ایسه‌ڭ دنیانڭ بلالرندن ماعدا هیچ بر شیی كورمزسن.

(اذا افتَرَقَتْ اجزاء جسمی لم اُبَلْ حُلولَ الرَّزایافی مَصیفٍ ولامَشْتا.)

تنم اجزالری طارالور ایسه، بلالرڭ یازده قیش‌ده نزولنه اصلا غم یمه‌م.

(فَرِشْ مُعْدِما اِنْ كان یمكن رِیْشه ولا تفخَرَنْ بینَ‌الانام بما رِشْتا.)

بر فقیرڭ حالینی مال، اعانه، منفعت، سوز ایله اصلاح ممكن ایسه، اصلاح ایت. فقط، اوفقیرلرڭ ایله آدملره افتخار ایتمه.

(وانْ فضَتَ للاقوام بالمال والغنی فیا بحرَ ایْقِنْ بالنضوب وان جِشْتا.)

زنگینلك‌ده همه‌یه غالب كلور ایسه‌ڭده كبر ایتمه. زیرا صو نه قدر طاشار ایسه‌ده بر مدت صوڭ سیكوب یوق اولور.

(اَكْرِمْ ضَعیفَكَ والآفاق مُجْدِبَةٌ ولا تُهِنْهُ ولَوْ اَعْطَیْتَهُ القوتا.)

نفقه‌سی سنڭ ذمه‌ڭده اولان ضعیفی، اطرافڭ قحطلق‌ده ایكن، اكرام ایت، نه قدر نفقه ویرسه‌ڭده اهانت ایتمه.

(وجانبِ النّاسَ تأمن سوءَ فعلِهِم وان تكون لدى الجلاّسِ ممقوتا.)

آدملردن بر طرف اول؛ ضررلارندن امين اولورسن؛ مجلس اربابی عندنده منفور اولمازسن.

(لا بُدّ من ان يذموا كُلَّ من صحبوا ولو اراهم حصا المعزاء ياقوتا.)

زیرا کیمله صحبت ایدرلر، لا بد، اوآدمی ذم ایدرلر؛ هر بر اوفاق طاشی یاقوت کبی کوسترمیه مقتدر ایسه‌ده.

(وقَضّ وقتك بالتقوی تجوّزه حتی تصادفَ یوما فیه موقوتاً،)

اجلك ساعتنه قدر تمام عمرکده هر بر شردن ضرردن عبث‌دن صاقلان.

(انْ شِئت انْ ترزقَ الدنیا ونعمتَها فخل دنیاك تظْفر بالذی شیتا.)

دنیایی نعمتلرینی استر ایسه‌ك، دنیاکی ترك ایت؛ مطلبکی بولورسن.

(انشأتَ تطلب منها غیر مسعفةٍ وما لها ایها الانسان انْشیتا.)

سنك حاجتکی ویرمز ایکن، سن‌ده دنیادن طلب ایدر اولدك؛ لکن سن دنیا ایچون خلق اولنمادك.

یعنی انسان طلب مال ایچون دگل کسب کمال ایچون خلق اولنمشدر. کمال کسب ایدن آدم غالباً حاجات دنیویه‌سنده غنی اولور؛ علم‌دن کمال‌دن عاری آدم، نه قدر زنکین اولور ایسه‌ده، فی الحقیقه فقیر مسکین اولور.

(فاخش الملیكَ ولاتوجدعلی رهبٍ انِ انت بالجن فی الظلماء خُشّیتا.)

یالکز بر خدایی تعظیم ایت؛ قرانکلقده جنلر ایله سنی قورقودرلر ایسه، هیچ بر وقت خوف ایتمه.

(فــانمــا تلك اخبار ملفّقةٌ لخدعة الغافل الحشوی، حُوشیتا.)

زیرا „جن انسانه ضرر ایدر"؛ کبی خبرلر یالکز ظاهری آکلار غافللری آلدامق ایچون وضع اولنمشدر؛ سن‌ده آنلاردن مستثنی اول.

Из фондов Российской национальной библиотеки

"حوشیت" "حاشاك" مجهولیدر؛ بر جمله استثنائیه‌در.

جن، انسان کبی، عقلی ادراکی کلامی وار ارواح مجرده‌دن عبارتدر. اسکی فلسفه، ارواحی، علویه سفلیه یاخود طیبه خبیثه نامله‌ریله، ایکی نوع اعتبار ایدر ایدی. "ارواح خبیثه عالمده شری نشر ایدر؛ انسانك عقلنه بدننه قصداً ضرر ایراث ایدر." اعتقادنده ایدی.

اسلام، متعدد آیتلرده احادیث صحیحه‌ده، جنلری اثبات ایتمش ایسه‌ده، انسانلرك جاننه عقلنه مالنه ضرر ایراث ایتمك اقتدارینی جنلره اثبات ایتمه‌مشدر. روح انسان جنلردن قوتلیدر. اصل طبیعتنده باقی ایکن انسانه جن استیلا ایده‌مز.

لکن احیاناً انسانه جنون، صرع کبی علتلر عارض اولور. اوعلت، سببی اعتباریله، ایکی نوع اولور: ۱) انسانك روحنه بر مرض الهی طاری اولور؛ روح انسان ضعیف قالور. خدانك قضاسیله او انسانه بر روح خبیث استیلا ایدر. انسانه، اطبا النده دواسی بولنماز، بر جنون عارض اولور. ۲) انسانك دماغنه یا اعصابنه اخلاط ردیه استیلا ایدر. دماغ وظیفه‌سینی کلا یا بعضاً اجرا ایده‌مز اولور. انسانك عقلنده یا اعضالرنده بر خلل پیدا اولور. بویله مرضلاری طب دفع ایدر.

بعض انسانلر جنونك قسم اولینی انکار ایدرلر؛ «جنون یالکز اخلاط ردیه استیلاسندن کلور» دیرلر. خرافیاتدن خلاص اولمق، غفلتدن اویغانمق داعیه‌سیله لذت علومی بر آز ذوق ایتمش انسانلر بویله انکارلره البته عجله ایدرلر.

لکن بز احاطه‌مز دائره‌سنه داخل اولمایان هر بر حقیقتی انکار ایده ویرسه‌ك عالم وجودی غایت تنگ بر قاب دروننه وضع ایتمك لازم کلور. عالم وجود میدان طلبدر. بلا فتور طلب ایتمك عقلك وظیفه‌سیدر. بزه معلوم دگل شیلری انکار ایتمك عالمك اتساعنه عقلك وظیفه‌سنه مناسب دگلدر. صبر ایده‌لم! علوم بزه نه قدر شیلری کشف ایدر کوره‌لم!

(اَیُّ صَفاةٍ لا یُرِی دَهرُهـا یُجیبُ فی مُدَّتِـه نَحتَهـا.)

اویله طاشلری، که زمان مهارتله آنلاری یونمش اولماسون، کورمشمی سن؟!

(كانوا زمانا فوق غبرائهم ثـم استحالوا فغدوا تحتها.)

بر مدت یر اوزرنده قالدیلر؛ صوگره حالدن حاله دوندیلر؛ یر التنه ایندیلر.

(أو دعهم ربهم سرها من بعد ما اطعمهم سحتها.)

همه عمرلرنده حرامی ییدیلر؛ صوگره خدای آنلاری یر ایچنه صاقلادی.

(اصمت الشهور فهلا صمت ولا صوم حتی تطیل الصموتا.)

قاچ آیلر روزه طوتدك؛ نیچون لسانكی قباحت سوزلردن صاقلامادك؟ هر برقباحت، بیهوده شیلردن لسانكی صاقلاماز ایسهك روزهك روزه اولماز.

امام بخاری حضرتلری ابی هریره حضرتلرندن روایت ایتمشدر: "من لم یدع قول الزور والعمل به فلیس لله من حاجة فی ان یدع طعامه وشرابه"

(یلاقی الفتی عیشه بالضلال ویبقی علیه الی ان یموتا.)

انسان عمرینی ضلال ایله ابتدا ایدر؛ اجلنه قدر اویله قالور.

(كادت سنی اذا نطقت تقیم لی شخصاً یعارض بالعظات مبكتا.)

سویلر ایسهم عمرم سنه‌لری، گویا، بنم مقابلمده بر آدم اقامت ایدر، كه عبرتلریله بكا معارضه ایدوب بنی الزام ایدر.

(ویقول: «من بعث اللسان بغیرما ارضی فحق ان یهان ویسكتا.»)

هم بكا دیر: «بنم رضام خلافنه بر آدم برحرف سویلر ایسه، البته اهانت واسكات اولنور.»

(عيدانُ قينَتِنا من تحت ارجلها وعُودُ قينتكم فى حجرها باتا.)

بزم نغمه خوانلرك سازى آياقلارنده، سزك نغمه خوانلرك سازى ايتهك‌لرنده اولور. (يعنى بز آغاج اوزرنده اولان قوشلار آوازيله؛ سز اللرنده ساز ايله غنا ايدر جاريه‌لر آوازيله لذت آلورسز.)

(وما حَكَّين النصّارى فى لباسِهِم ولا بغين كاهل السبت اسباتا.)

نصارى كبى دينلرى لباسلرنده اولماز؛ يهوديلر كبى عبادت خياليله معطل قالمازلار.

(لكنّهن حنيفات بزعمنا ذكَّرنَنا الله تمجيداً واخباتا.)

بزمكيلر حق دين‌ده ثابت اولورلار. دائماً اخلاص ايله تقديس تعظيم ايدوب، خدايى بزه تذكير ايدرلر.

(يثبتن ربنا قديراً لاكفاءله وما عمدن لغير الله اثباتاً.)

شريكى يوق، هر بر شيه قادر خدايى اثبات ايدرلر. هيچ بر وقت شرك ايتمزلر.

(عذيرى من الدنيا؛ عرتنى بظلمها فتمنحنى قوتى لتاخذ قوّتى.)

دنيادن بنى حمايه ايدن بولنورمى؛ بكا دائما ظلميله هجوم ايدر. كوچمى آلمق ايچون طعام ويرور.

(وجدت بها دينى دنيّا فضرنى واضللت منها فى مروت مروّتى.)

دينمى دنياده دون بولدم؛ دون دينم بكا ضرر ايتدى. مروتمى دنيا چوللرنده غائب ايتدم.

(اخُوت كما خاتت عقاب لوائنى فقدرت على امر؛ فعد اخُوتى.)

جزئى بر قوتم اولور ايسه، بن‌ده قاره قوش كبى هجوم ايدوب هر شيى ييرتارم. بنم قارندشلغم‌دن‌ده واز كچ.

(واصبحت فی تیه الحیاة منادیاً بارفع صوتی این اطلب صوّتی؟)

حیات صحرالارنده الك بیوك آوازمله «طریق حق علامتلرینی نره‌ده آرایم؟!» دیه‌رك ندا ایدر اولدم.

(نوائب ان جلّت تجلّت سریعة واما توالت فی الزمان تولّت.)

بلیه‌لر اگر بیوك اولورلار ایسه تیز زائل اولورلار؛ اگر طوتاش کلورلر ایسه بر کون منقطع اولورلار.

(ودنیاك ان قلّت اقلّت وان قلت فمن قلّت فی الدین نجّت وعلّت.)

دنیاك آز اولور ایسه سنی حمل ایدر؛ غضب ایدر ایسه دین‌ده هلاكدن سنی قورتاروب بلند ایدر.

(غلّت، واغالت ثم غالت واوحشت وحشّت وحاشت واستمالت وملّت.)

غلو ایدر؛ پاك دگل شیلرله سنی تربیه ایدر؛ صوگره هلاك ایدر؛ بر کون اولور سنی ترك ایدر؛ بر کون اولور حالگی اصلاح؛ ایدر؛ بر کون اولور سنی بلالر طوزاغنه سوق ایدر؛ بر کون اولور قلبگی کندوسنه جلب ایدر؛ بر کون اولور ملال ویروب قلبگی کسر ایدر.

(وصلّت بنیران، وصلّت سیوفها وسلّت حساماً من اذاة وسلّت.)

بر کون اولور سنی آتشلره القا ایدر؛ بر کون باشك اوزرنده قلجلاری سس ویرور؛ بر کون اولور بلیه قلجلاریله سگا حمله ایدر؛ بر کون اولور سنی تسلیه ایدر.

(ازالت وزلّت بالفتی عن مقامه وحلّت فلما احکم العقل حلّت.)

بر کون اولور سنی رتبه‌ك‌دن عزل ایدر؛ بر کون اولور سنی آیاقدن ییغار؛ بر کون همه بلیه‌لریله سگا نزول ایدوب، الگی

آیاقلارکَی باغلار. شو باغلامق تمام محکم اولدقدن صوکره، گویا سکا شفقت ایتمك غرضیله الکی آیاقلارکَی بو شاتور.

شو بش بیتده ٢٥ مؤنث غائبه ذکر اولنمشدر؛ اکثرنده اشتراك اشتباه واردر. لاجل ذلك ترجمه‌ده خطا وقوعی قریبدر.

(اذا لم یکن خلفی کبیر یضیعه حمامی ولا طفل ففیم حیاتی؟)

موتمم صوکنده ضائع اولاجق بیوك کوچك بالام یوق ایسه، حیاتم نیچون؟

(وماالعیش الاعلةبرؤهاالردی فخلّی سبیلی انصرف لطیاتی.)

حیات بر مرضدر؛ شفاسی موتدر. یولمی بو شات؛ اوز هواملہ اولایم. (طیه=بر آدمك اعتقادینه، افکارینه، مطلبنه اطلاق اولنور.)

(عمدتم لرای المثنویة بعدما جرت لذّةالتوحید فی اللّهوات.)

لذت توحیدی ذوقکز بعدنك، خالقی ایکی دیمیه میل ایتدیکز.

(تهاونتم بالذکر لما اتاکم ولم تحفلوا بالصوم والصلوات.)

سزه نازل اولمش قرآنی احترام، صوم صلات کبی عبادتلری رعایه ایتمه‌دیکز.

(کذاك بنو حوّاء برّ وفاجر ولا بد للایام من هنوات.)

حال شویله‌در: انسانلرك یاخشی‌سی هم یامانی اولور؛ زمانكده بلیه‌لری داهیه‌لری انسانلره دائماً کلوب طورور.

(الحمد لله: قد اصبحت فی دعة ارضی القلیل؛ ولا اهتمّ بالقوت.)

خدایه شکر: راحتده قالدم؛ ازه قناعت ایدرم؛ رزقم حقنده غم ییمه‌م.

(وشاهدُ خالقی اَنَّ الصَّلاةَ له اَجَلُّ عندی من دری ویاقوتی.)

خدایم شاهدرکه بنم عندمده بر نماز الك قیمتلی شیلردنك بیوکدر.

(ولا اُعاشرُ اَهْلَ العصر انّهمُ انْ عوشروا بین محبوب وممقوت.)

زمانم اهلینه اختلاط ایتمم. زیرا محبوبلری ده مکروهلرینك اولور.

(یَسیرُ بی وبغیری الوقتُ مُبْتَدِراً الی محَلٍّ من الآجال موقوتٍ.)

وقت، سرعتله، همه‌مزی معین اجل ساعتلرینه آلوب کیدر!

(راعَتْكَ دنیاكَ مِن ریعِ الفُواد؛ وما راعَتْكَ فی العیش من حُسْنِ الْمُراعاة.)

لغت عربده ایکنجی حرفی الف اولان صیغهٔ غائبه کلیاً علی الاطراد ایکی ماده‌دن اولمق اعتباریله ایکی بابدن ایکی معناده اولا بیلور: راعَتْ، غالَتْ، رامَتْ، خافَتْ، قالَتْ عادَتْ، دانَتْ، هادَتْ کبیلر؛ معتل العین ایسه‌لر فَعَلَتْ وزننده اولوب باب فعلدن؛ معتل اللام اولورا یسه‌لر فاعت وزننك اولوب باب مفاعله‌دن اولورلار.

شو بیتمزده راعتك جمله‌سی «روع» یا «ریع» ماده‌سندن اولوب، "افزعتك" معناسنده اولور؛ "وما راعتك" جمله‌سی "رعی" ماده‌سندن اولوب، "ما احسنت فی رعایة حقوقك" معناسنده اولور.

یعنی: دنیاك هر بر بلیه‌سیله سنك قلبکی قورقتدی؛ لکن حسن معامله‌سیله حقکی رعایه قیلمادی.

(کَاَنَّما الیومُ عبدٌ طالبٌ امةً من لیلةٍ؛ قد اَجَدَّا فی المساعاة.)

کون ایله تون، گویا، بری دیگرندن دائماً گناه اشی طلب ایدر طورور قل ایله امه کبیدر.

(وأمُّكَ السوءُ لم تحفظك فی سببٍ   لا. بل اضاعَتكَ اصنافَ الاضاعات.)

دنیا هیچ بر وقت سنك حفظكی صافلامادی. بلكه انواع ضررلری ایراث ایتدی.

(تبنِی المنازلَ اعمار مهدّمة   من الزمان بانفاسٍ وساعات.)

هر نفس‌ده هر ساعت‌ده منهدم اولان عمرلر منزل بنا ایدرلر!

(اِنْ شئت ابْلیسَ ان تلْقاه منصلِتا   بالسیف یضربُ، فاعمد للجماعات.)

النده قلچیله ضرب ایدر حال‌ده ابلیسی كورمك استرسه‌ك، آدملرك جمعیتلرینه وار.

(تجِدهُم فی اقاویلِ مخالفةٍ   وجهَ الصواب واسرارٍ مذاعاتِ.)

صوابه خلاف سوزلری فاش قیلنمش سرلری آنلارده بولورسن.

(یُبادِرُونَ بالبابِ، وانِ خلصت،   معصیةٍ وباهواءٍ مُطاعاتِ.)

عقول خالصه‌یه عصیانی، وهم هوایه اطاعتی آنلارده كوررسن.

(قالوا وقلنا: دعاوٍ ما تفیدلنا   الاالاذی واغتصاماً فی المُداعاة.)

سویله‌دیلر؛ بز هم سویله‌دك لكن سوزلر، معناسی آكلانماز شیلرده سوگشمك‌دن طالاشمق‌دن عبارت، دعوالر ایدی.

(تكسّبَ النّاس بالاجسام فامتهنوا   ارواحهم بالرزایا فی الصناعات.)

انسانلر تنلریله كسب ایتدیلر؛ صناعت رزیه‌لریله روحلرینی مبذول ایتدیلر.

(وحاولوا الرزقَ بالافواه؛ فاجتهدوا   فی جذب نفعٍ بنظم اوسجاعات.)

آغزلاریله‌ده رزق طلب ایتدیلر؛ نظم یا سجع ایله بر منفعت جذب ایتمیه اجتهاد ایتدیلر.

یعنی انسانلرك غمی هم همی یالکز دنیادر. تنلریله جانلریله آغزلاریله همه قدرتلریله فقط دنیایی طلب ایدوب، حقی یاخود حقیقتی آرامازلار.

(مَرَّ الزّمانُ، فاضحی فی الثری جسد فهل تَمَلَّى رجال بالملاوات.)

زمان اوتەجك؛ تنلر توپراق آلتنه اینەجك. بر قاچ عصرلار عمر ایدن آدملر وارمیدر؟

(والروح ارضیة فی رأی طائفة وعند قوم ترَقَّى فی السماوات)

بعض جماعتك رأینه کوره روح ارضیەدر. یعنی ماده ایله برابر هلاك اولور کیدر؛ دیگر بر قومك اعتقادینه کوره، روح بر جوهر سماویدرکه موت صوڭنده سماواتلره ارتقا ایدر.

روح بر سرالهیدر. „قل الروح من امر ربی." علم بشر روحك کنهنه واصل اولمق دگل روحك وجودی حقنده بر علم ثابت پیدا ایدەمەمشدر. جهل نادانلق انسانه عیب دگل؛ زیرا انسانك علمی غایت محدوددر. لکن علمی احاطه ایتمەین شیلری انسان احیاناً انکار ایدر. بو بر غایت بیوك عیبدر؛ علومك عظمتی عندنده انسانك حیاسزلگی جسارتیدر.

روح، روح حیوانی روح انسانی اسمیله، اهل علم قاشنده ایکی‌یه تقسیم اولنور، „الله یتوفی الانفس حین موتها؛ والتی لم تمت فی منامها. فیمسك التی قضی علیها الموت؛ ویرسل الاخری الی اجل مسمی." (زمر–٤٢) آیت کریمەسی‌ده بونی تأیید ایدر.

روح انسانی تعالیم اسلامیه‌یه کوره، بر جوهر مجرد قدسی‌دن یاخود بر جسم نورانی سماوی‌دن عبارتدر که‌بدن‌ده استعداد تمامی صوڭنده بدنه تعلق یا نفوذ ایدر. روح انسانی بدن‌دن مستقل بر

جوهر قائم بالذاتدر؛ „والبعث بعدالموت“ اعتقادىده بوڭا مبنيدر. روى ارضده ميتلرى روحنه صدقه ويرور قبرلرينى زيارت ايدر انسانلر هند، روم، عرب، عجم، يهود، نصارى، اسلام، مجوس، بودا يونان اجماعاً شو اعتقاده بناء صدقه ويرورلر زيارته كيدرلر.

حيات بشرده جميع قوانين مدنيه سياسيه، معاملات بشرده جميع قوانين اجتماعيه ادبيه عموماً روحڭ وجودينه مبنيدر.

قرآنده متعدد آيتلر روحڭ بر جوهر مستقل قائم بالذات اولديغنه شهادت ايدر: „ويسألونك عن الروح. قل الروح من امر ربى.“ يعنى روح سزڭ كوزڭزه كورنور بدنه، مزاجنه، ملكه‌سنه قوه‌سنه بسبتون باشقه بر شى اولوب „امر رب“دن يعنى بر سر الهيدن عبارتدر. „ونفس وما سواها فالهمها فجورها وتقواها...
„ولا تحسبن الذين قتلوا فى سبيل الله امواتاً. بل احياء عند ربهم يرزقون.“
كبى آيتلر. ارواحڭ اجساده تعلقندن قبل هم بعد اولان حاللرينى بيان يولنده غير محصور احاديث صحيحه وارد اولمشدر؛ بونلارده روحڭ بر جوهر مستقل اولديغنه دلالت ايدرلر.

جزئى بر مناسبتله ذكرى فائده‌دن خالى دگل بر اشاره: تفسير كبيرده امام رازى حضرتلرى روحڭ بدندن مستقل بر جوهر اولديغنه استدلال يولنده اهل كلامدن نقلا الانعام سوره‌سنڭ ٩٣ نچى „والملائكة باسطوا ايديهم اخرجوا انفسكم“ آيت كريمه‌سنى ذكر ايتمشدر؛ عادتنچه شو آيته بش تأويل بيان ايدوب، اوچ تأويل تقديرنده آيتڭ دلالتنى قبول ايتمشدر.

فقط، قواعد نحويه‌يه بر قدر آشنا آدم شو استدلالڭ غايت ساقط بر شى ايديگينى كوروب اهل كلامڭ استدلاللرينه تعجب ايدر؛ استدلاللرى لسان عربدن غفلت اساسنه مبنى اولمش اهل كلامڭ

Из фондов Российской государственной библиотеки

هر بر سوزینی رد ایتمیه میل ایدر؛ بالضروره ابی‌العلا حضرتلرینك
(وكم من فقيه خابط فی ضلالة وحجته فيها الكتاب المنزل.)
سوزیله تمثل ایدر.

کلام عربده افعال قلوبدن اولمایان بر فعلده بری مرفوع بری منصوب ایکی ضمیر خطاب یاخود ایکی ضمیر تکلم متصل اولماز؛ آرایه بر «نفس» کلمه‌سی زیاده اولنور: «اکرمتموکم» دینلمز؛ «اکرمتم انفسکم» دینور. «تکرمونکم» دینلمز «تکرمون انفسکم» دینور. «اخرجوکم» دینلمز؛ «اخرجوا انفسکم» دینور. بویله ترکیبلرده «نفس» کلمه‌سنی زیاده ایتمك بر ضرورت لغویه‌در. ضرورت اقتضاسیله کلامده کلمش کلماتلره مسائل علمیه مبنی اولاماز. اگر بویله ترکیبلر ایله استدلال ایتمك روا ایسه «تعلم ما فی نفسی ولا اعلم ما فی نفسك» (المائده–۱۱٦) کبی آیتلر ایله بیلمم نه قدر بیهوده شیلره استدلال ایتمك جائز اولور؛ «فاقتلوا انفسکم» (بقره–٥٤) «ولا تخرجون انفسکم من دیارکم» (بقره–٨٤) «ثم انتم هؤلاء تقتلون انفسکم» (بقره–٨٥) آیتلریله بدنك بدنه مغایرتنه استدلال درست اولور. اهل کلامك لسان عربدن دور عقلدن بعید استدلاللری غایت چوقدر؛ کتب کلامیه‌یی تفسیر کبیری مطالعه ایدنلر بیلور.

(تمضی علی هیئة الشخص الذی سكنت فيه الی دار نعمی او شقاوات.)

دنیاده قرارگاهی اولان بدنك حالنه کوره، یا دار نعیم اولان جنته، یاخود دار عذاب اولان جهنمه کیدر.

(وكونها فی طريح الجسم احوجها الی ملابس عنتها واقوات.)

روحك بدنده قراری روحی کیوملره طعاملره محتاج ایتدی. یعنی روح، اوقومك رأینه کوره، بر جوهر مجرددر، کیوملره طعاملره محتاج اولماز. لکن بدنده حلول ضرورتیله لباس کیمك طعام ییمك بلیه‌لرینه دوچار اولمشدر.

(وقدرة الله حق ليس يعجزها حشر لخلق ولابعث لاموات.)

خدايڭ هر بر شيه غالب قدرتی حقدر. عرصات قيامتده خلقی جمع ايتمك، قبوردن امواتی بعث ايتمك قدرت خدايی عاجز ايده‌مز.

(فاعجب لعلوية الاجرام صامتة فيمايقال ومنها ذات اصوات.)

اجرام سماويه‌لرڭ، كه بعض قيالمره كوره ناطقلری هم غير ناطقلری اولور، عجائبلرينی سير ايت.

روم سوره‌سنده «فانظر الى آثار رحمةالله كيف يحيى الارض بعد موتها ان ذلك لمحيى الموتى. وهو على كل شى قدير.» (۵۰) معناسنده اولوب، شويله نظام بديع ترتيب غريب اوزرنده اجرام علويه‌يی خلق ايدن خدای بلا شبهه بعث امواتدن عاجز قالمايه‌جغنه بر برهان قطعيدر.

خدای قرانده محصور دگل آيتلرده حشر جسمانی‌يی براهين قطعيه ايله عبادينه بيان ايتمشدر: «ما خلقكم ولابعثكم الاكنفس واحدة ان الله سميع بصير» (لقمان-۲۸). «ومن آيته انك ترى الارض خاشعة. فاذا انزلنا عليها الماء اهتزت وربت. ان الذى احياها لمحيى الموتى انه على كل شى قدير.» (فصلت-۳۹)

„ومن آيته خلق السماوات والارض وما بث فيهما من دابة. وهو على جمعهم اذا يشاء قدير؛» (شورى-۲۹). „والذى نزل من السماء ماء بقدر فانشر نابه بلدة ميتاً. كذلك تخرجون“ (زخرف-۱۱)

“وهوالذى يرسل الرياح بشراً بين يدى رحمته. حتى اذا اقلت سحاباً ثقالاً سقناه لبلدميت فانزلنا به الماء فاخرجنابه من كل الثمرات. كذلك نخرج الموتى. لعلكم تذكرون„ (الاعراف-۵۷)

بقره‌ده (۲۵۹-۲۶۰)؛ رعدده (۱-۵)؛ حجرده (۱۶-۲۸)؛ انبياده (۳۰-۴۰)؛ حجده (۱-۷)؛ يس‌ده (۷۷-۸۳)؛ قاف‌ده (۱-۱۵)؛

واقعه سوره‌سی تماماً. شو آیتلرده قیام ساعت برهانیله برابر ذکر اولنمشدر. قران‌ده تلاوت اولنور اوقدر براهین قطعیه‌لرك مقصود بالذات یالـگز ایکی نتیجه‌سی اولور: بری خدایك برلـگی؛ دیگری، قیامتك حقلغی. بزم شریعت اسلامیه‌ده ایکی ضرور اعتقـادك بری قیام ساعتدر.

"کما بدأنا اول خلق نعیده„ (انبیا—۱۰٤)؛ «وهو الذی یبدأ الخلق ثم یعیده، وهو اهون علیه.» (روم—۲۷)؛ «ولـقد علمتـم النشأة الاولی، فلولا تذکرون.» (واقعه—٦۳). شو کبی آیتلر، آیات قرآنیه اولمق جهتیله دگل، بلکه براهین عقلیه اولمق جهتیله منکرلری تجهیل تبکیت ایتمیه کفایه ایدر.

منکرلر عاقبتی معلوم اولمامش، تأویلی کلمه‌مش، امکانی قطعی دلیللر ایله ثابت اولمش، امتناعنه جزئی بر دلیل قائم اولمامش حقیقتی نصل شیه استناداً انکار ایدرلر؟! امام ابی‌العلا حضرتلری منکرلوی دائرهٔ انصافه دعوت ایدوب، باقك نه دیمش:

قال المنجم والطبیب کلاهما لا تحشر الاجساد قلت الیکما!
ان صح قولـکما فلست بخاسر اوصح قولی فالخسار علیکما.

یعنی انسان انصافنه وجداننه مراجعت ایدر ایسـه خطرسز طریقی التزام ایدر: قیامت کلمیه‌جك اولوب‌ده، بز اعتقـاد ایدر ایسه‌ك ضرر یوق؛ لـکن کله‌جك اولوب‌ده انـکار ایـدر ایسه‌ك ابدی خسران بزه لازم اولاجق. فمن شاء فلیؤمن. ومن شاء فلیکفر.

(ولا تُطیعنّ قوماً مادیانتهم الا احتیال علی اخذ الاتاوات.)

دینلرینی دنیالرینه وسیله ایدن آدملره اطاعت ایتمه. (اتاوه همزه کسره‌سیله رشوت بولنده ویریلور شیه اطلاق اولنور.)

(وانما حمّلَ التوراةَ قارئها کسبُ الفوائد لاحبُ التلاوات.)

تلاوته محبت دگل، یالـگز فائده‌لره رغبت توراتی قاریلری النده حمل ایتدردی.

اویله انسانلرکه عبادتی خالصاً لوجه‌الله اقامت ایدرلر غایت نادردر. عمارت مساجد، رباط فی سبیل‌الله، نشر العلوم بین خلق‌الله، تلاوت ذکرالله کبی عبادتلری اوللرده بعض انسانلر احتسابا علی‌الله ادا ایدر اولمشلار. صوڭره‌لارده بویله شیلرڭ هر بری، برر صناعت اعتبار اولنمیه باشلادی؛ کتب الهیه‌حب تلاوات یولنده دگل کسب الاتاوات یولنده روحانیلرڭ الندە اوقونور اولدی. او زماندن شو زمانه قدر مراتب دینیه عبادات دینیه هپ شو حالده قالدی. کوڭللرده دین قالمادی؛ دین کوزه کورنور لباسلرده، قولاقلاره واصل اولور آوازلارده یالڭز رِيادن یاخود اکتساب معاشدن عبارت اولدی.

(انّ الشرائع الْقَتْ بيننا احناً واودعتنا افانين العداوات.)

شریعتلر بزم آرایه کینه‌لری انواع عداوتلری براقدی.

(وهل ابيحت نساء القوم عن عرض للْعرب الاباحكام النبوات.)

کورمزمی‌سن، بر قومڭ خاتونلارینی مال حکمنده ملك یمین طریقیله دیگرلره حلال ایتمك یالڭز احکام نبویه ایله ثابت اولدی. „والمحصنات من النساء الاماملکت ایمانکم. کتاب‌الله علیکم“ (النساء ٢٣)

خدای انسانلری انبیا واسطه‌سیله طریق هدایته بر حق یوله دعوت ایتمشدر. همه انبیا لساننده نازل اولان دین بر دیندر: „ان‌الدين عندالله الاسلام. (آل‌عمران–١٨). (شرع لکم من الدين ما وصی به نوحاً والذی اوحينا اليك وما وصينا به ابراهيم وموسی وعيسی: ان اقيموا الدين ولاتتفرقوا فيه. (الشوری–١٣). „ام‌تقولون ان ابراهيم واسماعيل واسحاق ويعقوب والاسباط كانوا هوداً اونصاری. (بقره–١٤٠). „آمن الرسول بما انزل اليه من ربه والمؤمنون. كل آمن بالله وملائكته وكتبه ورسله. لانفرق بين احد من رسله. (بقره–٢٨٥).

„دین سماوی بر؛ نبیلر دیننده اختلاف یوق.“ شو اعتقاد اصول

ایمانمزك الك اساسیدر. „ان الدین عندالله الاسلام“ معناسی‌ده „لا نفرق بین احد من رسله“ معناسی‌ده شودر.

لکن اختلاف انسانلرده طبیعت‌در. — „ولایزالون مختلفین.١١٨. الامن رحم ربك ولذلك خلقهم. ١١٩. (هود)

لاجل ذلك، کتب الهیه امتلر النده تحریف اولنمش. تأویلات، اختلافات سببیله بر دین „ادیان“ اولمش. اویله دینلرك، هر بری دین سماوی‌دن غایت دور اولوب، ادیان‌ده تناقض تعادی بلیه‌لری صوکره‌دن پیدا اولمش. ادیانك عبادات قسمی ابتداعیات‌دن، اعتقاد قسمی باطل نقلیات‌دن عبارت قالمش.

دین یالکز „جهل اساسنده علی العمیا تقلیددن، یقینیات‌ده ترددن، حقائقی انکاردن، عقلی تحقیردن“ عبارت اولمش. دین مسئله‌سنده غافللر حیرته، عاقللر تعجبه دوچار اولمشلار. هر بر شیی میزان عقل ایله وزن ایدر فیلسوفلر تعالیم دینیه‌یه طعن ایتمکدن باشقه برچاره بولمامشلار. حتی امام ابی العلا کبی الك خالص مؤمن بر آدم

(اثنان اهل الارض: ذو عقل بلا دین، وآخر دینٌ لا عقل له.)

سوزیله روی ارض‌ده اولان همه آدملرك „ادیان متعادیه“یه نسبتله حاللرینی بیان ایتمشدر:

(ومتی رکبت الی الدیانة غالها فکرٍ علی حسنِ الضمیر دسائس.)

(والعقل یعجبُ؛ والشرائع کلُّها خبرٌ یقلّدُ لم یقِسْه قائس.)

(متمجسون ومسلمون ومعشر متنصرون وهائدون رسائس.)

(وبیوت نیرانٍ تزار تعبداً ومساجد معمورة وکنائس.)

(فالصابئون یعظمون کواکباً وطباع کلٍّ فی الشرور حبائس.)

انّی ینال اخو الدیانة سودداً ومآرب الرّجل الشریف خسائس.)

(واذا الریاسة لم تعن بسیاسةٍ عقلیةٍ خطیء الصوابَ السائس.)

يعنى: „حسن الضمير“دن اعتقـاد خالص‌دن عبـارت ديـن سماوى‌يى امت طرفندن الحاق اولنمش دسائس، اعتقادات باطله خراب ايتدى. انسان تعجب ايدر: امتلرڭ النده اولان شريعتلر ميزان عقل ايله وزن اولنمامش اخبار تقليديه‌دن عبارتدر. امتلر، تعادى، اختلاف اساسنه مبنى، دورت بش „دين“ اختراع ايتمشلر: معبدلرده نه قدر عبـادت ايدرلر ايسه‌ده، همه‌لرينڭ طبيعتلرى شرور النده محبوس قالمشدر. اويله ديـانت ايله انسان سيادته نصل نائل اولا بيلور كه الڭ متدينلرينڭ الڭ شريفلرينڭ مطلبلرى غايت خسيس‌در. رؤساى دين، رياست روحانيه‌يى سياست عقليه ايله اداره ايتمزلر ايسه، شبهه يوق، دين حق‌دن اوزاق كيدرلر.“

فى‌الواقع اش شويله‌در: شريعت سماويه‌ده تعـادى اختـلاف اولماز؛ دين سماوى بردر؛ نبيلرڭ همـه‌سى بر دينى انسانلره تعليم ايتمشلر. دين‌ده تعادى اسبابى انسانلرڭ كندولرى طرفندن وضع اولنمش‌در. دين‌ده باطل اعتقـادلر يا دسيسه اولارق درج اولنمش: ياخود عن جهـل سوء فهم‌دن ناشى اولمشدر؛ ياخود „طلب علوم‌ده يول‌سز حركـت ايتمك‌دن، خـانه‌لره آرقاسندن كلمك‌دن“ وجود بولمشدر: اعتقـاده‌ده باطل شيلر قصداً دسيسه اولارق درج اولنمش؛ فروع كلاميـه‌ده مذاهب نقهيه‌ده اختـلاف غالباً سوء فهم‌دن كلمش؛ علم هيئت‌ده اشياى طبيعيه‌ده زعوم باطله محسوسات‌دن اقتباسى لازم علوم كونيه‌يى موضوعات‌دن نقل ايتمك بليه‌سندن كلمشدر.

„اسلام“ عقل مستقيم‌دن قلب سليم‌دن عبارتدر. „اسلام“ عدالت اساسنك همه انسانلرله على الصلح والسلام حياتدن عبارتدر. „ان الدين عندالله الاسلام“ معناسى‌ده شودر. „يا ايها الذين آمنوا ادخلوا فى السلم كافة. ولا تتبعوا خطوات الشيطان (بقره—٢٠٨). معناسى‌ده شودر.

„الاسلام دين الصلح والسلام". اسلام هر بر ملتله عدالت اساسنده معاملەیی امر ایدر: „ولا یجرمنکم شنآن قوم ان صدوکم عن المسجد الحرام ان تعتدوا، وتعاونوا علی البر والتقوی؛ ولا تعاونوا علی الاثم والعدوان." (المائدة–٢)

„یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین لله، شهداء بالقسط؛ ولا یجرمنکم شنآن قوم علی ان لا تعدلوا. اعدلوا. هو اقرب للتقوی." (المائدة–٨)

„لا ینهاکم الله عن الذین لم یقاتلوکم فی الدین ولم یخرجوکم من دیارکم ان تبروهم وتقسطوا الیهم. ان الله یحب المقسطین. ٨. انما ینهاکم الله عن الذین قاتلوکم فی الدین واخرجوکم من دیارکم وظاهروا علی اخراجکم ان تولوهم. ومن یتولهم فاولئك هم الظالمون. ٩ (الممتحنه).

„فلذلك فادع واستقم کما امرت. ولا تتبع اهواءهم. وقل آمنت بما انزل الله من کتاب. وامرت لاعدل بینکم. الله ربنا وربکم لنا اعمالنا؛ ولکم اعمالکم. لا حجة بیننا وبینکم. الله یجمع بیننا. والیه المصیر." (الشوری–١٥).

بویله آیات محکمەلردن ظاهر اولورکه: ١) اسلام هر بر ملتله صلح سلام اساسنك معاملەیی امر ایدر. ٢) خصومتدن، عداوتدن جدالدن، اعتدادن منع ایدر. ٣) ارشاد یولیله حقیقته دعوت ایدر ایسەده، اکراه اصولیله هیچ بر شیئی الزام ایتمز. ٤) دفع فساد، رفع شرور ضرورتیله قوته التجا ایدر ایسەده، نشر دعوت داعیەسیله سیفی استخدام ایتمز.

هر دین سماوی اسلام دینیله شو خصوصلارده متفقدر. هر بر دین سماوی عالمی اصلاح ایتمك عباد خدایی ارشاد ایتمك ایچون کلمشدر. هیچ بر دین سماوی عباد خدای آراسنك عداوتی نشر ایتمز. ملتلر آراسنده تعادی وهمدن، هوادن، ظنون کاذبەدن

کلور؛ سلفلرینك آثار باطلەلرینه تعصب‌دن تقلیددن، اکثریاً کندولرینك اغراض شخصیه‌لرینی تقدیم‌دن ناشی اولور.

بویله شیلرله، انبیا واسطه‌سیله نازل اولان „دین سماوی“یه انواع تحریفات طاری اولدی. بر دین سماوی‌یه بدل، انسانلر النده „شرائع متعادیه“ حاصل اولدی. ملتلر آراسنده تعادی تقاتل وجوب مرتبه‌سنه کلوب، روی ارض تماماً بر „محاربهٔ دینیه“ میدانی اولدی‌ده قالدی.

امام ابی العلا حضرتلری شو „محاربات دینیه“ تیاترنده جاری اولان او احوال مدهشه‌یی

(ان الشرائع الْقَتْ بیننا احناً واودعتنا افانین العداوات.)

سوزیله شمدی بزه تمثیل وتصویر ایدر.

بر آدمك تحت عقدنده اولان خاتونلارك، اسیر قیلنورلار ایسه، دیگرلره ملك یمین اولوب حلیتلری مسئله‌سنه کلنجه: شو مسئله من وجه «استرقاق» مسئله‌سنه ومن وجوه «اختلاف‌دار سببیله انقطاع نکاح» مسئله‌سنه تعلقلیدر.

١) استرقاق بلیه‌سی دنیاده غایت قدیمدر. استرقاق عالم مدنیت‌ده حکم شریعتله دگل، حکم قوّتله حاصل اولمشدر. اهل علمك بیاننه کوره، استرقاق محاربه‌ده مغلوبیت نتیجه‌سیدر. ابتدای خلقت‌دن بیرو عالم انسانیت‌ده محاربه واردر. بالضروره استرقاق بلیه‌سی‌ده اولور. «استرقاق حکم شریعتله حاصل اولدی.» اعتقادی خطادر.

استرقاق بلیه‌سنك عالم مدنیت‌ده ضررلاری‌ده فائده‌لاری‌ده واردر.

ضررلای: برطاقم بزم کبی انسانلری مال حکمنده ملك ایدوب، حیوانات درجه‌سنه تنزیل ایتمك؛ حقوق انسانیه‌دن حریت‌دن اهلیت‌دن محروم ایتمك.

فائده‌لری: مدنی انسانلره حاجت بیتیه‌ده بیوك کوچك اعمال

مدنیه‌ده اعانه ایدر اللر حاضر ایتمك. بونکله خانه درونده عالم مدنیت‌ده خاتونلارك قدری حرمتی عزتی زیاده اولور؛ دیگر اعمال ضروریه اداسنه خاتونلارك وقتلری خالی قالور؛ بالا تربیه‌سنه حصر همت ایتمیه آنالار واسع وقت بولا بیلورلر. عالم اقتصادده خدمت ایدر اللر، ثمره ویرور عمللر آرتار؛ منافع طبیعت‌دن انسانلر دها زیاده استفاده ایتمیه مقتدر اولورلار.

اوزمانلارده، که انسانلر صو هوا نار بخار الکتریق کبی قوتلردن محروم ایدی، خدمت‌ده قوللانمق ضرورتیله انسانلر کندولری کبی انسانلری استرقاق ایتمیه طبعاً محتاج ایدیلر. بناءً علیه عالم‌ده استرقاق بلیه‌سی غایت کهنه «برسنت اجتماعیه» اولمشدر. قرون اولی‌ده عبدلری حیوان‌دن ذلیل بر مخلوق حساب ایدر اولمشلار: خدمت‌ده عبدلری استخدام ایدرلر؛ علاوه‌سنه تحقیر تعذیب ایدر ایمشلر. اسلام ظهورینه قدر شو حال شویله دوام ایتمش.

اسلام ظاهر اولدی؛ عبدلری‌ده انسانیت پایه‌سنه رفع ایتدی. رقیقلری حرلره کوچك قارندش ایتدی، مرحمت شفقت شکر نعمت اساسنده معامله‌یی سیدلره واجب ایتدی. دملرینی حرلر دمینه، ذمه‌لرینی حرلر ذمه‌سنه مساوی ایتدی. «المسلمون تتکافأ دماؤهم؛ ویسعی بذمتهم ادناهم. وهم ید علی من سواهم.» بونکله استرقاق مسئله‌سندن حاصل اولور ضررلاری تعدیل ایتدی.

استرقاق مسئله‌سندن حاصل اولور فائده‌لری ملاحظه ایدوب، سنت طبیعیه اولارق بیکلرجه سنه مقدم پیدا اولمش بر حاجت اجتماعیه‌یی حکم قانونله یکباره قلع ایتمگی مناسب کورمه‌یوب، عالم انسانیتك رقیت مسئله‌سندن نجاتینی انسانلرك قوای طبیعیه‌لرله عبدلردن استغناسنه قدر تأخیر ایدوب، اسلام رقیت مسئله‌سندن نجات بابنده اصول ادبیه‌یه سلوك ایتمشدر:

اولاً: اسیرلر مسئله‌سنده اهل اسلامی علی‌حسب‌المصلحه دورت شی‌ده تخییر ایتمشدر: ١) اسیرك حیاتنده اسلامه یا اهلنه ضرر وجودی غالب اولورایسه، قتل. ٢) اسیری بلابدل بلامقابله بوشاتمق فائده‌لی کورنور ایسه، من. ٣) مال بدلنده یاخود بر مسلم مقابلنده بوشاتمق اولی اولور ایسه، فدا. ٤) اویله‌ده بویله‌ده اولماسه، بلکه اهل اسلامك خدمت ایدر اللره احتیاجی شدید اولور ایسه، استرقاق. (الانفال ٦٧-٦٨-٦٩. سورة محمد- ٤.) شو دورت‌ده تخییر علی حسب‌التشهی دگل؛ علی حسب‌المصلحه‌در. اسلامك اهلینك مصلحتی نره‌ده اولور ایسه اومعین اولور.

ثانیا: تحریر رقبه‌یی الك بیوك قربتلردن عد ایتمشدر: «فلا اقتحم العقبة. ١١. وما ادراك ما العقبة. ١٢. فك رقبة. ١٣. (سورة البلد.) قتل، ایمان، ظهار، رمضان کفاره‌لرنده تحریر رقبه‌یی واجب ایتمش. قدرتی، نفقه کسب ایتمیه هنری وار رقیقلر مکاتبه طلب ایدرلر ایسه قبول ایتمگی امر ایتمش. «والذین یبتغون الکتاب مماملکت ایمانکم فکاتبوهم ان علمتم فیهم خیراً». مکاتبلرك فك رقبه‌لرینه لازم اولاجق بدل کتابتی عموم مسلمینه الزام ایتمش «وآتوهم من مال الله‌الذی آتاکم.» (النور-٣٣). فك رقاب ایچون بیت‌المال‌ده بر حصه تعیین ایتمش. (التوبه-٦٠).

بویله طریقلار ایله، اسلام رقیت بلیه‌سنك دائره‌سینی غایت تنگ ایتمشدر.

«اختلاف‌دار سببیله انقطاع عقد نکاح» مسئله‌سی: شو مسئله قران‌ده متعدد آیتلرده ذکر اولنمشدر: ١) «والمحصنات من النساء الا ما ملکت ایمانکم.» تحت نکاح‌ده اولان خاتون اسیر قیلنور ایسه نکاح منفسخ اولور. ملك یمینله مالکنه حلال اولور.

٢) «ولا تمسکوا بعصم الکوافر.» تحت نکاح‌ده اولان بر مسلمه

بلاد اسلامی ترك ایدوب، دیگر ملتلره التحاق ایدر ایسه نکاح منفسخ اولور. عصمت عقد زائل اولور.

٣) «یا ایها الذین آمنوا اذا جاءکم المؤمنات مهاجرات فامتحنوهن. الله اعلم بایمانهن. فان علمتموهن مؤمنات فلا ترجعوهن الی الکفار. لاهن حل لهم. ولاهم یحلون لهن. ولا جناح علیکم ان تنکحوهن.» (الامتحان—١٠).

بر خاتون کندو اختیاریله بلاد اسلامه هجرت ایدوب، اسلامی قبول ایدرسه نکاحی منفسخ اولور.

شو آیتلر دلالتیله معلومدر: عقد نکاح اختلاف دار ایله منقطع اولور. زیرا عقد نکاح مدنیتك دولتك اساسی اصلی اولان مصالح اجتماعیه ایچون مشروع اولمشدر. او مصالح اجتماعیه زوجانك بر خانه‌ده بر عائله‌ده برابر اقامت ایتمکلرینه وابسته‌در. اختلاف دار سببیله بر عائله صورتنده برابر اقامت ایتمك حد امکاندن چیقار. حکم ضرورتله عقد نکاحی فسخ ایتمك لازم کلور. فسخ اولنماز ایسه حیات اجتماعیه‌ده حرج حاصل اولور. انفساخ نکاح، فیلسوفك گمانی کبی «یالکز احکام نبوات ایله» دگل، اقتضای ضرورت ایله‌ده حاصل اولمشدر.

بزم شریعت اسلامیه شو مسئله‌ده حکم ضرورتی رعایه ایله برابر حکم عدالتی ده رعایه ایتمشدر: دیگر داردن بزه کلمش خاتونلارك نکاحلرینی‌ده فسخ ایدر؛ بزدن دیگر داره کتمش خاتونلارك نکاحلرینی‌ده فسخ ایدر. شو حکمی یالکز عربلره تخصیص ایتمز.

حقیقت حال شویله ایکن، بیلمم «اختلاف دار سببیله انقطاع عقد نکاح» مسئله‌سی—«دین سماوی انسانلر آراسنه عداوتی القا ایدر.»—دعواسنه شاهد اولا بیلورمی؟ یوق! زیرا شو مسئله حیات اجتماعیه‌ده رفع حرج، حفظ اعراض، فروجده عدم تزاحم حکمتلرینه مبنیدر؛ انسانلرك حریتنه سد چکمه‌مك، عزتلرینه طوقنمامقدن عبارتدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

شو مسئله‌یی تماماً حل ایتمك ایچون –«دارنه ایله مختلف اولور؟» مسئله‌سنی بیان ایتمك لازم ایدی..؛ اما وقتی دگل.

وقد مددت فی هذا الموضع بعض النفس لشرفه

(ترنّم فی نهارك مستعیناً بذكر الله فی المترنمات.)

كوندوزك ده، خوش آوازلریله خدالرینی ذكر ایدنلر قطارنده، سن‌ده خوش آوازگله خدایكی ذكر ایت.

یاایها الذین آمنوا استعینوا بالصبر والصلاة. ان الله مع الصابرین (بقرة–١٥٣). «واصبر نفسك مع الذین یدعون ربهم بالغداة والعشی یریدون وجهه.» (الكهف–٢٨) آیت كریمه‌لری معناسنده‌در.

حدیث شریف‌ده وارد اولمش: ١) «ما اذن الله لشیء كاذنه لنبی حسن الصوت یترنم بالقرآن.» ٢) «زینوا القران باصواتكم.» ٣) «لیس منا من لم یتغن بالقرآن.»

قرانی تلاوت ایدر ایكن تغنی، تحسین صوت اگرده من‌غیر تكلف، طبیعتك اقتضاسیله، من غیر تمرن وتعلم علی السهوله حاصل اولور ایسه، اهل علمك اختیارینه كوره، محمود اولور. یوقسه تكلف تصنع ایله، الحان‌غنائیه كبی‌تمرن تعلم ایله‌اولور ایسه‌مذموم‌اولور.

(اذا الغاران غرتهما بحلّ فدینك بالتورع والصّمات.)

(فهذا قول مختبر شفیق ونصح للحیاة وللممات.)

ایكی شهوتكی حلال ایله قضا ایدر ایسه‌ك، سنك دینك تورع ایله؛ یعنی ضرری محتمل، فائده‌سی یوق شیلردن صاقنمق ایله اولور. شو سوز سید الوجود حضرتلرینك سوزیدر؛ دنیا وآخرت خیرلرینك هر برینی جامعدر.

کلام آراسنده اویله کلاملر اولورکه لفظی غایت موجز معناسی غایت واسع اولور. کبار مجلدات احاطه ایده‌مز معنالره تمام وضوح ایله علی السهوله دلالت ایدر. بوڭا مثال:

اهل اصول دیمش: فقه اسلام بش جمله‌یه مندرجدر: ۱) الامور بمقاصدها. ۲) حکم الیقین لایرفع بالشك. ۳) العادة محکمة. ٤) الضرر یزال. ۵) المشقة تجلب التیسیر. جمیع احکام فقهیه شو بش کلمه‌یه مبنی اولور.

اهل حدیث دیمش: مدار قواعد اسلام بش حدیثدن عبارتدر:

۱) «انما الاعمال بالنیات. وانما لکل امرئ مانوی.» (بخاری حضرت عمردن.)

۲) «من حسن اسلام المرء ترکه مالا یعنیه.» (ترمذی حضرت ابی هریره‌دن.)

۳) «من اتقی الشبهات استبرأ لدینه وعرضه.» (متفق علیه نعمان بن بشیردن) شو معنی‌ده «دع ما یریبك الی مالا یریبك.» حدیثی‌ده وارد اولمشدر.

٤) «ازهد فی الدنیا یحبك الله. وازهد فیما فی ایدی الناس یحبك الناس.» (ابن ماجه سهل بن سعددن.)

۵) «الدین النصیحة. لله ولکتابه ولرسوله ولائمة المسلمین وعامتهم.» (مسلم تمیم الداری حضرتلرندن.) شو بش حدیث نظام دنیایی سعادت اخرایی تماماً جامعدر. فقه حنبلی‌نڭ نصفندن زیاده‌سی «انما الاعمال بالنیات» حدیثنه مبنیدر. صلاح دنیایه سعادت اخرایه متعلق هر برشی «الدین النصیحه» کلمه‌سنه، بلا مبالغه، داخلدر.

فیلسوف امام ابی‌العلا حضرتلری شو بش حدیثڭ همه‌سینی

(اذا الغاران غرتهما بحل فدینك بالتورع والصمات.)

سوزینه تضمین ایتمشدر. نه قدر واضح! نه قدر جامع بر بیت! بیلمه‌م، شو بیت‌دن‌ده خارج بر معنی اولا بیلورمی؟

شو بر بیت امام ابی العلا حضرتلرینڭ فوق الغایه بلاغتنه، اڭ کامل ایمان ودیانتنه بر شاهد عدلدر؛ امامڭ دیننه ادبنه طعن ایدن مجازفلری تبکیت تخجیل بابنده کفایه ایدر.

فائده:- زهد فائده‌سی یوق شیلره رغبت ایتمه‌مك. ورع ضرری مکن اولور شیلردن صاقلانمق معناسنده‌در. شو ایکی کلمه معاً خصال خیرڭ هر برینی جمع ایدرلر.

تنبیه:- فیلسوف حضرتلری شو اوچ بیت آراسنده، خاتونلارڭ طبیعتلرینه، اخلاقلرینه، تربیه‌لرینه، هیئت اجتماعیه‌ده تأثیرلرینه عائد ٨٨ بیت سویله‌مشدر. بن‌ده لسبب قصداً ترك ایتدم؛ ترجمه ایتمه‌دم.

(رُوَیْدكِ یا سحابة لاتجودی. علی السبخات من جهل همیت.)

یاواش، ای بولوط! یاغما. اوت بتمزیری بیهوده صوغاروسن.

(طَلَبتِ دیانةً بین البرایا لقد أَشْوَتْ سهامكِ اذ رمیتِ.)

انسانلرده دیانت‌می امید ایدرسن؛ اوقلارڭ، آتار ایسه‌ڭ‌ده، خطا ایدر.

(تَزَیَّوْا بالتصوف عن خداع فهل زرتِ الرجالَ اَوِاعتمیتِ.)

مکر ایله تصوف لباسلرینی کیدیلر. عجبا آنلاری زیارت ایدوب حاللرینی بیلدڭمی؟!

(وقاموا فی تواجدهم فداروا کأَنهم ثمالٌ من کُمَیْتِ.)

عشق اظهار ایدوب، قالقارلار؛ خمر ایچوب ایسرمش جماعت کبی دور ایدرلر.

(وما رقصوا حذاراً من اله ولا یبغون الا ما حَمَیْتِ)

خدای خوفیله رقص ایتمزلر. یالڭز سنڭ حمایه‌ڭ‌ده اولان شیلری طلب ایدرلر.

(وجدتُ الناس ميتاً مثل حی بحسن الذکر اوحیًا کمیتِ.)

انسانلری ایکی صنف بولدم: ١) اولمش ایسه‌ده حسن ذکرله ابداً حی قالور، ٢) جانلی ایسه‌ده، هیئت اجتماعیه‌ده فائده‌سزلگندن، میت کبی اولور.

بـــاب الثـاء.

(ثِیابی اکفانی؛ ورمسی منزلی وعیشی حمامی والْمنیّةُ لی بعث.)

کیوملرم کفنلرم‌در؛ خانه‌م‌ده قبرمدر. حیاتم اولومم. اولوم ایسه بنم ایچون حیاتدر.

(تحلّی باسنی الْحلیِ، واجتلبی الغِنی فافضلُ من امثالك النّفرُ الشّعثُ.)

الك بهالی زینتلرله زینتلن؛ غنایی صاغ. اویله ایسه‌ده باشلاری طارانمامش حاجیلر سن‌دن افضل اولورلار.

(یسیرون بالاقدام فی سبل الهدی الی الله؛ حزنٌ ماتوطّان اووعثٌ.)

آیاقلاریله هدایت یولنده سیر ایدرلر؛ یورور یوللاری طاشلق یا قوملق اولور ایسه‌ده.

(ومافی ید قلبٌ؛ ولا اسوْق بری؛ ولا مفرقٍ تاج؛ ولا اذنٍ رعث.)

قول‌ده آیاق‌ده زینت اولماز؛ باش‌ده تاج، قولاق‌ده کوپه بولنماز.

(ایاجسدی لاتجزعن من البلی اذاصرتَ فی الغبراء تحثی وتنبث.)

ای بنم بدنم! یره کومولدك‌دن صوك، چورومك‌دن خوف ایتمه.

(وان كان هذا الجسم قبل افتراقه خبيثا فان الفعل شر واخبث.)

شو بدن حال حيات‌ده خبيث ايسه، فعل دها زياده خبيثدر.

(مناكب ساعاتی ركبت؛ فأبتغی ابائاً، وسير الدهر لايتلبث.)

ساعتلرم اوزرينه بنمشم. زمانك حركتنده هيچ سكون يوق ايكن، بن‌ده سكون استرم.

(نَهارٌ وَلَيلٌ عوقِبا. انا فيهما كانی بِخَيطَی باطلٍ اَتَشَبَّثُ.)

كون ايله تون بری ديگری آرقاسندن كيدر طورور. بن شو ايكيسنده، گويا باطلك ايكی ايپنه يابشوب طورورم.

(اَظُنُّ زمانی كونَه وفسادَه وليداً بِتُربِ الْاَرْض يلْهُو ويَعبَثُ)

زمانمی، كونی فساديله، بر بالا كبی گمان ايدرم‌كه يرك توپراغيله اوينار.

بويله بر بليغ تشبيه سويله‌مك ايچون تاريخ طبيعتی تاريخ انسانيتی تمام دقتله بيلمك لازمدر. تاريخ طبيعت‌ده حاصل اولمش تغيرات وتبدلاتی، عالم انسانيت‌ده واقع اولمش سياسی انقلاباتی، استقبال‌ده اولا بيله‌جك او قدر بيوك مدهشاتی تصوير ايتمك لازم ايسه، شو سوزدن بليغ بر سوز بولنه‌ماز: بر بالا كبی اوينار ايكن بويله شيلری وجوده كتورمش زمان، يگيت اولوب جديتله حركت ايتميه شروع ايدر ايسه نه‌قدر عجائبی نه قدر غرائبی انسانلره كوستره‌جكدر!

(مِنْ اَحْسَنِ الدهر وقتاً ساعةٌ سَلِمَتْ من الشرور وفيها صاحب حدثُ.)

زمان‌ده اك ياخشی ساعت او ساعت‌دركه شروردن سالم اولور، سنك‌ده بر سوز بيلور آرقاداشك حاضر اولور.

(اعجب بدهرك اولاه وآخره ان الزمان قديم سنه حدث.)

زمانك حالنه، اوّلينه آخرينه، تعجب ايت! نه قدر كهنه ايسه‌ده همان ياشدر!!

(اَوْدىٰ رَداهُ باجيال. فكم حفرتْ اَجْداثُ قومٍ ولم يحفرْله جدثُ.)

زمانڭ اولومی همه ملتلری خراب ایتدی. نه قدر قوملرڭ قبرلری قازلدی؛ لكن زمانڭ قبری همان قازلمادی.

(لايرهب الموت من كان امرأفطنا فانّ فى العيش ارزاءً واحداثاً.)

عقلی وار انسان موتدن قورقماز؛ زیرا حیاتده بلیه‌لر بیوك مصیبتلر اولور.

(وليس يامن قومٌ شرّ دهرهم حتى يحلّوا ببطن الارض اجداثاً.)

هیچ بر قوم، قبرلرنده حلول ایتمه‌ینجه، زمانلرینڭ شرندن امان بولمازلار.

(اذا متّ لم احفل بما الله صانع الى الارض من جدب وسقى غيوث.)

موتم صوڭنده قایورمام؛ یر اوزرنده قحطلق اولسون یاخود یاغمور یاغسون.

(وما تشعر الغبراء ماذا تجنّه أأعظم ضأن ام عظام ليوث.)

قبر بیلمزکه نصل شیی ایچینه آلمش. قویونڭ سویاکلریمی؟ یاخود آرسلانڭ سویاکلریمی؟

(تقلّ جسومنا اقدام سفر مشت فى ليل داجية بوعث.)

قاراڭغی تونلرده آغیر یوللارده یورور آیاقلار بزم تنلرمزی حمل ایدر.

(وظاهر امرنا عيش وموت ويدأب ناسك لرجاء بعث.)

اشمزڭ ظاهری حیات هم موتدر. عبادت ایدن، قیامت امیدیله، عبادتنده دوام ایدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(فمـا رجـل مخلّدة بحجـل ولا اذن منعمة برعث.)

زينتيله آياق مخلد اولماز: كوپەسيله قولاق راحت ايتمز.

(اراني في الثلاثة من سجوني فلا تسأل عن الخبر النبيث.)

كندومی اوچ زندانم ايچروسنده كورورم. خبيث خبری صورما.

(لفقد ناظری ولزوم بيتی وكون النفس في الجسد الخبيث.)

كورلگم، خانه نشينلگم، خبيث بدن‌ده قرارم سببيله.

(أكرهت ان يدعى وليدك حارثاً ياحارث ابن الحارث ابن الحارث.)

(تلك الصفات لكل من وطئ الحصا مابين موروث وآخر وارث.)

حديث‌ده وارد اولمش، "اصدق الاسماء الحارث„ زيرا حارث كاسب معناسنده‌در. دنياده هـر انسان كاسبدر. بيلمەم شو ايكی بيتی بر خصوصی واقعه‌ده‌می سويله‌مش. ياخود اعراف سوره‌سنده (١٩٠–١٩١) آيتلر تفسيرنده سويلنمش اخباری رد مقامنده‌می ايراد ايتمش؟

(ايا ارض فوقك اهل الذنوب فهل بك من ذاك هم وبث.)

ای یر! سنك اوزرڭده گناهليلر. سڭا بوندن برغم حاصل اولورمی؟

(وقد زعموا النار مبعوثة تهذب ممن عليك الخبث.)

ديرلركه: بر آتش چيقار. يری نجاستدن پاك ايدر.

(وسيان ماض قصير المدى وآخر باقٍ طويل اللبث.)

عمری قصير اولوب، اولمش آدم ايله عمری اوزون اولوب قالمش آدم برابر.

(وخلقك من ربنا حكمةٌ   لقد جلَّ من لَعِبَ اوعبث.)

سنی خلق ایتمك خدایك حكمتیدر. قسم ایدرم خدای عبثدن بریدر.

(وهل يحفل الجسم في رمسه   اذا جاءه حافر فانتبث.)

قبرده اولان جسم قایوورمی بر آدم كلوب قازوب چیقارسه.

(حظوظ: فربعٌ يخطّى الغمام   وربع يجاد؛ وربع يدث.)

هر شی بخت ایله‌در: كورمزمی‌سن بر یر یاغموردن محروم قالور؛ بر یرده دائماً یاغمور اولور؛ بریرده از اولور.

(وكم حدث من صروف الزمان   يكرهه شيخنا والحدث.)

(مراس الاذى، ولباس الضنا   وسقيا الحمام وسكنى الجدث.)

اذایه ابتلا، دائماً خسته‌لك، اولوم جامینی ایچمك، قبره كرمك.

باب الجيم.

(رأيت سحابا خلته متدفقاً   فانجم لم يمطر وان حسن الخرج.)

بولوطی كوردم؛ یاغموری اولور خیال ایتدم؛ لكن یاغموری اولمادی؛ ابتدای ظهورده او بولوط نه قدر كوزل، امید ویرور صورتده ظاهر اولمش ایسه‌ده.

خرج بر شیدن حاصل اولور غله‌یه: برشی خصوصنده صرف اولنور مصاریفه؛ یكی ظاهر اولمش سحابه اطلاق اولنور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(وکم فاتك الشئ الذی کنت راجیا   وجاءك بالمقدار مالم تکن ترجو.)

رجا ایتدیگك شیلردن نه قدری فائت اولدی! رجا ایتمه‌دیگك شیلردن نه قدری حکم قدرله سکا کلدی.

یعنی: عالمده هیچ برشی انسانك عزیمتی اراده‌سی اجتهادیله حاصل اولماز. هر برشی، هر برشیه غالب، حکم قدرله حاصل اولور. عالم طبیعتده شوحال بر قاهر مطلقك وجودینه تمام وضوحله دلالت ایدر بر برهاندر. "عرفت ربی بفسخ العزائم." سوزی امام جعفر الصادق بن محمد الباقر حضرتلرندن مرویدر.

(لقد جاءنا هذا الشتاء وتحته   فقیرٌ معرًّی او امیرٌ مدوَّج)

قسم ایدرم: انسانك اکثری یالانغاچ فقیر، بعضلری لباسلر اوستنه لباس کیمش امیر ایکن، شوقیش بزه کلدی.

مُدَوَّج دُواج کیمش آدم. دواج دالك ضمیله کیوملر اوزرینه کیولور اوستلك لباسه دینور. روسیه‌ده اولان طونلار کبی.

(وقد یرزق المجدود اقوات امّة   ویحرم قوتاً واحدٌ وهو احوج.)

بختلی آدم بر دولتك اداره‌سنه بر ملتك نفقه‌سنه کفایه ایدر قدر مال صاحبی اولور. دیگر محتاج بر آدم بر لقمه ناندن محروم قالور. بعض برلرك رأینه کوره، عالم انسانیتده رحمت خدایك اوقدر عدالتسز علی خلاف المناسبه انقسامی برسر قدردرکه عقللری حیران عالملری زندیق ایدر. بویله میزانسز تفاوت یالگز حظوظ دنیویه‌ده اولسه‌ایدی اشکال برقدر آسان اولور ایدی. لکن اویله دگل، کمالات نفسیه‌ده، درجات اخرویه‌ده تفاوت دها زیاده‌در: الك دون، هر بر کمالدن الك محروم، جسماً عقلاً الك ضعیف بر آدم گاها اویله اولورکه دنیاده بر لقمه‌یی مالك اولماز، کافر اولارق آخرته کیدر. زماننده

Из фондов Российской национальной библиотеки

الڭ عاقل هر بر كمالی حائز جسماً عقلاً الڭ قوی بر پادشاه، سليمان كبی، آخرته نبی اولارق سفر ايدر.

بو يله، علم بشرله حل اولنه‌ماز، معمالرڭ اصلی قدر مسئله‌سيدر. فكر بشر «مسئلهٔ قدر»ی دساتير جبريه ايله‌ده اعمال قدريه ايله‌ده حل ايده‌مه‌مشدر.

بعض جاهللر آيات قرآنيه‌دن غافللر شو معمايی حل ايتمك زعميله «فاعلڭ فيض سعادتی همه‌يه برابر؛ نقصان يالڭز قابلده اولور» ديمشلر. لكن «قابلڭ نقصانی كيمدن؟» فكر ايتمه‌مشلر. شبهه يوق هر بر شيڭ وجودی‌ده كمالی‌ده نقصانی‌ده خدادن اولور. غير محصور آيات قرآنيه بوڭا دلالت ايدر.

قرآن‌ده زخرف سوره‌سنده دورت آيت‌ده (٣٢–٣٥) حظوظ دنيويه‌ده تفاوتڭ حكمتلری، كمالات عقليه نفسيه‌يه نسبتله حظوظ دنيويه‌نڭ وزنسز قيمتسز بر شی اولديغی بيان اولنوب، انسانلر كمالات عقليه نفسيه‌دن عبارت اولان رحمت خدايه سعادت ابديه‌يه دعوت اولنمشلار.

روی ارض‌ده نظامڭ دوامی ايچون، شو آيتلر حكميله، حظوظ دنيويه‌ده عدالتسز تفاوت لازم ايسه، كيم بيلور، احتمال عالم وجودده نظامڭ بقاسيچون‌ده حظوظ نفسيه‌ده كمالات عقليه‌ده ميزانسز تفاوت لازمدر.

بو راده علی القطع سلباً يا ايجاباً سوز سويلمك، انسانڭ مرتبهٔ علميه‌سنه نسبتله، جزافدر؛ بيلمك لازمدر هم كفايه‌در كه خدايڭ فيضی رحمتی عدلی علمی قدرتی بزمكيلردن «زياده»در. بونكله مسئله حل اولنماز ايسه‌ده، عقول انسانيه‌يه عارض اولان حيرت تعديل اولنور.

(ولو كانت الدنيا عروساً وجدتها بما قتلت ازواجها لا تزوّج)

دنيا كلين اولسه ايدی، او قدر حسابسز ارلرينی قتل ايتديكينه كوره، عاقل انسان زواجنه رغبت ايتمز ايدی.

(على سفر هـذا الانام فخـلنا لا بعد بينٍ واقـعٍ نتحوج.)

شو انسانلر دائماً سفردهدر. بزی براق! حاجتمزی طلب ایلرك الك اوزاق یرلره كیدهیك.

(اذا وُقِیَ الانسانُ لم یَخْشَ حادثاً وانْ قیلَ هَجّامٌ علی الْحَرْبِ اَهْوَجُ.)

انسانی قدر صاقلار ایسه، یالگز عسكرلره هجوم ایدر احمق اولور ایسهده، بر شی اصابت ایتمز.

«ان ینصركم الله فلا غالب لكم.» (آل عمران-١٥٩).

(وانْ بلغَ المقدارُ لم ینجُ سابحٌ ولو أنّه فی كبّةِ الخیلِ اعوج.)

قدر اصابت ایدر ایسه، انسانی هیچ بر چاره قورتارماز.

سابح اللریله یوزر كبی سیر ایدر آته اطلاق اولنور. اعوج عربلر آراسنده الك مشهور بر ات اسمیدر. كبة الخیل اوزوش میداننده قوشار آتلارك مجموعنه اطلاق اولنور.

«اینما تكونوا یدرككم الموت؛ ولو كنتم فی بروج مشیدة.» (نساء-٧٨)

«قل لو كنتم فی بیوتكم لبرز الذین كتب علیهم القتل الی مضاجعهم.» (آل عمران-١٥٣). «وان یمسسك الله بضر فلا كاشف له الاهو.» (یونس-١٠٧)

امام ترمذی عبد الله بن عباس حضرتلرندن روایت ایدر: «كنت خلف النبی یوماً فقال‌لی یاغلام انی اعلمك كلمات: احفظ الله یحفظك. احفظ الله تجده تجاهك. اذاسألت فاسأل الله. واذا استعنت فاستعن بالله. واعلم ان الامة لو اجتمعت علی ان ینفعوك بشی لم ینفعوك الابشی قدكتبه‌الله‌لك. وان‌اجتمعوا علی ان یضروك لم یضروك الابشیٔ قد كتبه الله علیك.» شو حدیث هرایكی بیتی تأیید ایدر.

«ما اخطأك لم یكن لیصیبك. وما اصابك لم یكن لیخطئك.»

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(جماجِمُ امثالُ الـكُراتِ هفت بها   سيوف ثناها الضرب وهی صوالج.)

کره‌لر کبی بیوك باشلاری، کثرت ضربدن بوکولوب صولجان کبی اولمش، قلجلار اوچوردی.

صولجان کلمه‌سی فارسی‌دن تعریب اولنمشدر. بناءً علیه جمعی قیاس اقتضاسیله صوالجه کلمك لازم ایدی. زیرا منتهای جموعده قیاساً اوچ صورت‌ده ها زیاده‌اولنور: ١) مد زائددن بدل اولوب: فرزان یاخود فرزین جمعنده فرازنه کبی. ٢) منسوب جمعنده: اشعری حنبلی فلسفی جمعلرنده اشاعره حنابله فلاسفه کبی. ٣) عجمی اسملرده: ارمن چرکس جمعلرنده ارامنه چراکسه کبی. لکن ایکنچی صورت‌دن ماعداده زیاده قیاسی ایسه‌ده وجوبی دکلدر. بنابرین امام ابی العلا اللغوی هایی ترك ایتمشدر.

(وقد يغلقُ الانسان من دون شخصه   ولاجاً وهمُّ القلب فی النفس والج.)

انسان خانه قاپوسینی قاپایوب وجودینی حفظ ایده بیلور. لکن قلب قاپوسینی قاپامیه مقتدر اولماز. قایغو قلبینه دائماً هجوم ایدر طورور.

(لعمری لقد خلّت وكوراً حمائم   ليالیَ ضاقت عن ظِباءٍ توالج.)

عمرمله قسم ایدرم: آهولاری اینلر صیغدرماز وقتلارده کوگرچینلر اویالارینی (یوالرینی) ترك ایدرلر. (مرادی بکا معلوم دکل.)

(أؤمّل عفو الله، والصدر جائش،   اذا خلجتنی للمنون الخوالج.)

او وقت، که بنی اولوم طرفنه جذب ایدرلر، کوگلم قورقودن اوینار ایکن، اللهك عفوینی امید ایدرم.

(هناك تودُّ النفسُ انّ ذنوبها   قليلٌ وانّ القِدْحَ بالخير فالج.)

او وقت انسان آرزو ایدر که گناهلری کم اولا؛ خیردن نصیبی‌ده چوق اولا.

«يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً. وما عملت من سوء تودلو ان بينها وبينه امداً بعيدا.» (آل‌عمران-٢٩). «حتى اذا جاءنا قال ياليت بيني وبينك بعد المشرقين. فبئس القرين.» (زخرف-٣٨).

قدح قافك كسريله قمار اوقلارينه دينور. استقسام يعنى قدرده مقسوم اولان شيى استعلام ايچون عربلر استعمال ايدرلر ايدى. شرع اسلامى استقسامى حرام ايدوب، (المائده-٣) امثلرينه استخاره‌يي مشروع ايتمشدر.

(سيأكل هذا الترب اعضاء بادن وتورث احجال لها ودمالج.)

عنقريب شو توپراق بدنك اعضالرينى اكل ايدر؛ زينتلرى ديگرلره قالور.

(ويصمى الفتى سهم من الدهر صائب وان صرفت عنه السهام الزوالج.)

انسانى دهرك خطا ايتمز اوغى بر ضربه‌ده قتل ايدر. هر نه قدر ديگر اوقلار انساندن صرف اولنورلار ايسه‌ده.

(اذا درجت فى العالمين قبيلة فخير لها من ان تئث خروجها.)

بر قبيله عالمده منقرض اولسه دها خوشدر. زيرا نسل براقمقدن نسل براقمايوب كتمك خيرليدر.

(فما امنت نسوان قوم اعزة على عزها ان تستباح فروجها.)

كورمزمى سن عزيز قوملركده خاتونلارى ديگرلر النده اسير اولوب مبذول اولمقدن امان بولامازلار.

(وما تمنع الخود الحصان حصونها ولو ان ابراج السماء بروجها.)

جميل عفيف خاتونلارى‌ده حصون حفظ ايده‌مز. خانه‌لرى كوك برجلرنده اولور ايسه‌ده.

(فما عرّجت فی شأوها امّ جندب ولا عقلتها شأوها وعروجها.)

بیوك بلیه‌لر حرکتلرنده توقف، میل بیلمزلر. هیچ بر شی او بلالری یولده حبس ایده‌مز. یعنی بلالر دائما انسانه هجوم ایدر طورور.

شأ شاة کلمه‌سنك جمعیدر. عروج عرج جمعیدر. عددی بش یوزدن زیاده توه سوریسنه اطلاق اولنور.

(تذال کراسیّ الملوك وطالما غدت وهی تحمی بالعوالی مروجها.)

پادشاهلرك تختلری اهانت اولنور. نه قدر وقتلر حمالری قلجلار ایله حمایه قیلنور ایدی.

(روّح ذبیحك لا تعجله میتته فتأخذ النحض منه وهو یختلج.)

ذبح ایدر ایسه‌ك حیوانی تعذیب ایتمه. جانی وار ایکن، اعضالرینی کسمه.

(هذا قبیح. وعلمی غیر متّسق بما یکون. ولکن فی الثری ألج.)

زیرا ظلم اولور. کله‌جکی بیلمه‌م؛ لکن بلاشبهه توپراق التنه کیدرم.

(والناس من اجل هذا الامر فی ظلم وما اؤمّل ان الفجر ینبلج.)

اولوم سببیله انسانلر انواع قارانلقده قالدیلار؛ خیال ایتمه‌م که بر کون اولورده انسانلره شو حقیقت منکشف اولور.

(مضی أناس؛ واصبحنا علی ثقة انّا سنتبع فالاشجان تعتلج.)

انسانلر کتدیلر؛ بزده آنلار آرقاسندن کیده‌جکمزده شبهه ایتمز اولدق. شوکا کوره قایغولار دولقونلاندی.

(ان ادلجوا وتخلّفنا وراءهم شیأً یسیراً فانّا سوف ندّلج.)

آنلار کیدوب‌ده، بز بر قدر آرتده قالمش ایسه‌ك، بر آز صوك بزده کیدرز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(ادلج الی رحمةالله التی بذلت فما یسرك الّا فی التّقی دلج.)

خدایك همه عالمی احاطه ایدن رحمتنه حرکت ایت. زیرا یالڭز تقا یولنده حرکت سڭا سرور ویرور.

(قد عیل صبرك والظلماء داجیة فاصبر قلیلا لعلّ الصبح ینبلج.)

قایغو قاراڭلغنده صبرڭ توکندی. بر آز صبر ایت. شاید طاڭ نوری ظاهر اولور.

اشتدّی ازمة تنفرج قد آذن لیلك بالبلج.

وظلام اللیل له سرج حتی یغشاه ابوالسرج.

یعنی بلا شدید اولور ایسه، زائل اولور؛ نون نه قدر قاراڭلق اولسهده صوڭی طاڭ اولور. شمسڭ طلوعنه قدر تون قاراڭلغنده یولدزلار ظاهر اولور.

(لا یعرف الدهر الامعشر غلبوا فما استکانوا؛ ولم یزهوا وقد فلجوا.)

زمانی یالڭز اویله آدملر بیلورکه بلالر هجوم ایدر ایکن ذلیل قالمازلار، غلبه ایدرلر؛ مطلوبلرینه نائل اولورلار ایسه کبر ایتمزلر.

„فما وهنوا لما اصابهم فی سبیل‌الله، وما ضعفوا وما استکانوا. والله یحب الصابرین. ١٤٨. وما کان قولهم الا ان قالوا ربنا اغفرلنا ذنوبنا واسرافنا فی امرنا. ١٤٦.“ (آل‌عمران.)

(اقنع بایسر شیء فالزمان له مخیلة لا تقضی عندها الحوج.)

آز بر شیئه قناعت ایت. زیرا زمانڭ بولوطی اویلهدرکه حاجت یاغمورلارینی امید ایدرسن، لکن حاجتڭ قضا اولنماز.

مخیله اویله بولوطدرکه کورنور ایکن „یاغمور ویرور“ خیال اولنور.

(وما یکفّ اذاة عنك حلف ضنی وقد یشجك عود مسه عوج.)

دائماً ضعیف آدمده سنی اذادن خالی براقماز. کورمزمی‌سن اکری (ککری) طایاقده گاها سنڭ باشڭی یارور.

(لَقَدْ دَجَى الزَّمانُ فلا تَدُجُّوا   وَلَجَّ فلم يدعْ خصماً يَلَجُّ.)

حركت قيلماگز؛ زيرا زمان غايت قاراكَغى اولدى؛ خصومتنده هر كيمه غلبه ايتدى. هيچ بر آدم‌ده آغز آچميه اقتدار براقمادى.

(اراني قد نصحتُ فما لُنُصْحى   اذاما غارَ فى أُذُنٍ يمجُّ.)

شو سوزمله هر كيمك خيرينى قصد ايدرم؛ اويله ايكن نيچون سوزم قولاقلاره وصولى صوڭنده مردود اولور.

(وقد كذب الصحيح بلا ارتياب   فهل صدق الاصمُّ اوالا شجُّ.)

شبهه يوق، صحيح خبرلرده كاذب اولورلر. اصم ايله اشج درست سويلرلرمى گمان ايدرسن؟

الاصم الاشج حديث‌ده روايتلرى مقبول، رجال صحيح‌دن ايكى بيوك فقيهڭ لقبلريدر.

(تيمم فجَّاً واحداً كلُّ راكب   ولا بدَّ انّى سالك ذلك الْفَجَّا.)

همه آدم بر يوله گيدر. چاره‌سز بن‌ده اويوله گيدرم.

(أَعوامَ بحرٍ أنْ اصبتُم فهينٌ   وان تخلصوا فالله ربكُم نجّى.)

اى ديڭزده سير ايدر آدملر! اگر سزه بلا گلور ايسه غايت قريب؛ اگر خلاص اولور ايسه‌ڭز خدايڭز سزى قورتارمش اولور. „واذا مسكم الضر فى البحر ضل من تدعون الا اياه.“ (اسراء—٦٧—٦٨—٦٩)

(ضللتم! فهل من كوكب يهتدى به؟   فقد طال ما جنَّ الظّلام وما دجّى.)

حقيقت يولندن يازديڭز! سزى هدايته ارشاد ايدر بر كوكب بولنورمى؟ عالم انسانيت‌ده قاراڭلق نه قدر اوزاق قالدى!

(فلا تامنوا المرء التقىَّ على التى   تسوءوان زار المساجد اوحجَّا.)

انسان مسجدلرى زيارت ايدوب حج قيلوب نه قدر تقى

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولور ایسه‌ده، سزه ضرر ویره بیلور شیلرده امین صانماکز.

(ولا تقبلوا من کاذب متسوق   تحیل فی نصر المذاهب واعتجا.)

یالان سویلر، دینیله آلوش ویروش ایدر، مذهبلر نصرتنده حیله‌لر دوزر آدمك سوزینی قبول قیلماکز.

(فذلك غاوی الصدر قلبی کقلبه   متی ملأ التذکیر مسمعه مجا.)

زیرا اویله آدمك کوکلی آزغون اولور. بنمده قلبم او آدمك قلبی کبی‌درکه نه قدر عبرتلر کورور ایسه‌ده اعتبار ایتمز.

(وان لاجسام الانام غرائزاً   اذا حرکت للشر طالبه لجا.)

انسانلرك اویله طبیعتلری واردرکه شر طلب ایدنلری دائماً شر اشلره ملازم ایدر.

یعنی انسانی شیطان اغوا ایتمز انسان کندو طبیعتیله گمراه اولور طبیعتی‌ده انسانه شر اشلری الزام ایتمز؛ انسان کندوسی طلب ایدر؛ صوکره طبیعت تحریك ایدر.

(سواء علی النفس الخبیث ضمیرها   امکة زارت للمناسك اوو جا.)

قلبی پاك دگل انسانه برابردر: عبادت نیتیله مکه‌یی زیارت ایتسون، یاخود دیگر بر یره کتسون.

(یا سعد ان اباسعد لحادثة   امسی الحمام یسمی عنده فرجا.)

ای انسان! قارتلق اویله بر بلیه‌درکه اولوم آکا نسبتله شادلق تسمیه اولنور.

(والروح شیء لطیف لیس یدرکه   عقل، ویسکن من جسم الفتی حرجا.)

روح لطیف بر شیدرکه حقیقتی معلوم دگل. بر انسانك طار بدننده قرار ایدر.

(سبحان ربك! هل یبقی الرشاد له   وهل یحس بما یلقی اذا خرجا.)

یارب سنی تقدیس ایدرم؛ عجبا بدندن خروجی بعدنده روحك عقلی قالورمی؟ اصابت ایدر شیلری حس ایدرمی؟

Из фондов Российской национальной библиотеки

(قالَتْ معاشرُ يبقَى عند جثته   وقال ناسٌ اذا لاقى الرّدى عرجا.)

بعضلر. „روح بدنى يـاننده قالور." بعضلر „سمايـه عروج ايدر." ديديلر.

(وليس فى الانس من نفس اذا قبضتْ   سافَ الذين لديها طيبها الْأَرَجا.)

انسانلر آراسنده اويله بر انسان بولنمازكه موتى صوڭنده جسدينڭ ايسى خوش اولسون.

(واسعد النّاسِ بالدنيا اغو زهدٍ   نافى بنيها، ونادوا اذ مضى درجا.)

دنياده الڭ سعيد انسان اوزاهددركه دنيا اهلندن دور اولور، نسل براقمايوب آخرته كيدر.

(اغنى الانام تقىٌّ فى ذرى جبلٍ   يرضى القليل ويأبى الوشى والتاجا.)

الڭ غنى آدم طاغ تپه‌لرنده اولان تقى دركه ازه قناعت ايدر؛ زينتى، تاجى ابا ايدر.

(وافقرُ النّاسِ فى دنيا هم ملِكٌ   يضحى الى اللجب الجرّارِ محتاجاً.)

دنياده الڭ فقير آدم او پادشاهدركه بيوك عسكرلره محتاج اولور.

(وقد علمتُ المنايا غير تاركة   ليثاً بخفّانَ اوظبياً بفرتاجا.)

اولوملر آرسلانلارى ده آهولارى ده براقماز.

(تسريح كفّى برغوثاً ظفرتُ به   ابرُّ من درهم تعطيه محتاجا.)

المڭ بر برچه‌يى آزاد ايتمگى محتـاج آدمه بر درهم ويرمه سندن خيرليدر.

(لافرق بين الاسكِ الجونِ اطلقه   وجونِ كندة امسى يعقد التّاجا.)

قارا بر برچه جـانيلى، كه آزاد ايدرم، تركستان ولايتنده

Из фондов Российской национальной библиотеки

"کنده" نام شهرلی جمیل آق بدن باشنده تاجی اولور، خاتونڭ جانی آراسنده فرق یوق.

یعنی جان، حیات؛ حیوانڭ اولسون انسانڭ اولسون؛ محترمدر.

(کلا هما یتوقّی، والحیاة له حبیبةٌ ویروم العَیْشَ مهْتاجا.)

الڭ حقیر حیوان، جمیل خاتون کبی، ضرردن صاقنور؛ حیاتی دوست طوتار؛ معیشت ایتمگی آرزو ایدر.

(خذوا فی سبیل العقل تهدوا بهدیه ولا یرجون غیر المهیمن راجی)

طریق عقلی اختیار قیلڭز؛ عقلڭ سیرتیله مهتدی اولورسز. هر بر شیئی انسان یالڭز خداسندن رجا ایتسون.

(ولا تطفئوا نور الْمَلیك فانّه مُمتّع کلّ من حجی بسراج.)

نور خدای اولان عقلی اهمال ایتمه‌ڭز. زیرا خدای هر بر انسانه عقلدن بر نور ویرمشدر.

(أرَی النّاس فی مجهولة؛ کبراؤهم کولدان حی یلعبون خراج.)

انسانلری، حقیقتی کشف اولنه‌ماز، بر مشکل درونده کورورم. بیوکلری "المده نه وار؟ بیل!" اویونینی اویناریاش بالالر کبیدر.

(لکَوْن خلّك فی رمس اعزّ له من ان یکُونَ ملیکاً عاقد التاج.)

انسانڭ قبرده قراری باشنده تاجی وار پادشاه اولمقدن اولادر.

(المَلْك یحتاج الآفاً لتنصره والموتُ لیس الی خلْق بمحتاج.)

زیرا پادشاه نصرت ایدن آدملره محتاج اولور؛ لکن موت هیچ بر آدمه محتاج اولماز.

(ماعاقد الحبل يبغى بالضحى عضداً الا كصاحب ملك عاقد التاج.)

ايپ آلوب اورمان‌دن اوطون طاشور آدم ملك صاحبی تاج کیمش پادشاه کبیدر.

(ما اعدل الموت من آت واستره فهيجنى فانى غير محتاج.)

اولوم نه قدر عادلدر نه قدر خفیدر؛ بگاده نشاط ویر. زیرا بن‌ده نشاطسز قالمشم.

(العيش افقر منا كل ذات غنى والموت اغنى بحق كل محتاج.)

حیات هر بر غنیلرمزی فقیر ایدر. موت هر محتاجی تماماً غنی ایدر.

(اذا حياة علينا للأذى فتحت باباً من الشر لاقاه بارتاج.)

حیات بزه اذا ویرمك ایچون شر قاپولارینی آچار ایسه، اولوم اوقاپوبی قاپار

(كانني راكب اللج الذى عصفت رياحه فهو فى هول وتمويج.)

کندومی گویا دیگز اوزرنده خیال ایدرمکه یللری غایت شدتلی ایسوب دائما خطرلی دولقونلی اولور.

(وفى طباعك زيغ والهلال على سموه حاف تقويس وتعويج.)

سنك طبیعتك‌ده استقامت‌دن عدول واردر. کورمزمی‌سن هلال نه قدر بیوك ایسه‌ده، دائما اگری اولور.

(فزن من الوزن افظاً حين ترسله وزن من الزين اعطاء بترويج.)

سوزی سویار ایسه‌ك وزن ایت. حاجتی ویرور ایسه‌ك تعجیل ایت.

(وانظر الى نفسك اللوذى بمنظرها ولو غدوت اخا ملك وتتويج.)

لئیم نفسگی هر وقت لئیم اعتبار ایت. ملك هم تاج صاحبی پادشاه اولور ایسه‌ك‌ده.

(واطْلُبْ لبنتك زوجاً كى يراعيها   وخَوِّفِ ابنَكَ من نسلٍ وتزويج.)

قزکی صاقلامق، حقلرینی رعایه ایتمك ایچون بر زوج طلب ایت. اوغلکی زواجدن نسلدن تخویف ایت.

(ماالیسر کالعدمِ فیالاحکام بل شحطت   حالالمیاسیر عن حالالمحاویج.)

بایلق فقیرلك کبی دگل. بایلارك حالیله محتاجلرك حالی آراسنده تفاوت بیوك‌در.

(الا انَّ الظباءَ لفی غرورٍ   ترجّی الخلد بعدلیوث تروج.)

آهولر بیهوده هم باطل خیالده قالمشلار: آرسلانلار هلاکی صوڭنده بقایی استرلر!

(واشرف من تری فیالارض قدراً   یعیش الدهر عبد فمٍ وفرج.)

یر یوزنده اڭ شریف آدم تمام عمرنده ایکی شهوتنه عبد اولور.

(وحبُّ الانفس الدنیا غرور   اقامَ الناس فی هرج ومرج.)

انسانلرڭ دنیایه محبتی اویله بیوك بر فتنه‌درکه انسانلری فساد، قتال بلیه‌لرینه براقدی.

(متی کشفت اخلاق البرایا   تجد ماشئت من ظلم وحرج.)

انسانلرڭ اخلاقلرینی تفتیش ایدر ایسه‌ڭ، استه دیگڭ قدر ظلم وقباحتی بولورسن.

(فدارِ معیشةً واحمل اذاةً   لمن صاحبت من حوصٍ وبرج.)

مداراه ایله عمر ایت. کیم ایله صحبت ایدر ایسه‌ڭده، طار کوزلی اولسون، خوش کوزلی اولسون، اذاسنه صبر ایت.

مداراه همزه ایله حقیقته عناد ایدوب قبول ایتمه‌مك. شرعاده

عقلاده‌الڭ مذموم بر صفتدر. یالڭز جاهل متکبر احمق آدمده بولنور.

مداراه همزه‌سز الڭ محمود اخلاقلاردن در: حدیث شریفده وارد اولمش: «رأس العقل بعد الایمان بالله مداراة الناس.» انسانلرله حسن معامله‌دن حسن مصاحبه‌دن عبارتدر. هر آدمله ملایمه مسامحه اساسنده معامله ایدوب، اذا جفا ایدرلر ایسه تحمل ایتمکله اولور.

«ولا تستوی الحسنة ولا السیئة. ادفع بالتی هی احسن. فاذا الذی بینك وبینه عداوة کانه ولی حمیم.» (فصلت—٣٤).

(فـان الاسد تتبعها ذئـاب وغربـان فمن عورٍ وعرج.)

کورمزمی‌سن آرسلانلرڭ آرقاسندن کور آقساق بوریلر قارغه‌لار کیدرلر.

(وجدت الناس فی هرجٍ ومرجٍ غواة بـین معتزلٍ ومرج.)

انسانلری فتنه فساد درونده بولدم. اعتزال ارجا کبی کلامی مذهبلر ایله گمراه اولمشلار.

(فشأن ملوکهم عزف ونزف واصحاب الامور جُـباة خرج.)

پادشاهلری لهودن ایسرکلکدن ما عدا شی بیلمز. اصحاب امور خراج جمع ایدر.

(وهـم زعیمهم انهاب مالٍ حرامِ النهب او احلال فرج.)

رئیسلری حرام مالی نهب ایدر، دیگرلرڭ حرمنه تعدی ایدر.

(غدا العصفور للبازی امیراً واصبح ثعلباً ضرغام ترج.)

لئیم شریفلره امیر اولدی؛ قونلی آرسلان تولکی حکمنڭ قالدی.

(ما کنت اوثر ان یمتد بی زمنی حتی اری دولة الاوغاد والسفل.)

(افی الدنیا لحاها الله حق فیطاب فی حنادسها بسرج.)

دنیاده، خدای لعنت ایتسون آکا، حق وارمیدر؟ که قاراکغی تونلرده یانار چراغلر ایله طلب ایدر ایدك.

(سبحان من برا النجوم کانها در طفا من فوق بحر مائج.)

او خدایی تقدیس ایدرم که یولدوزلاری، دولقونلانور دیگز اوزرنده یوزر انجو کبی خلق ایتدی.

(والتاج تقوی الله لا ما رصعوا لیکون زیناً للامیر التائج.)

انسانك تاجی تقواسیدر؛ تاج صاحبی امیره زینت قیلمق ایچون بیزنمش شی دگل.

(وصفتك فابتهجت؛ وقلت خیراً لتجزینی، فادرکنی ابتهاجی.)

سنی مدح ایتدم؛ سن شاد اولدك. بالمقابله سن‌ده بنی مدح ایتدك. بگاده سرور کلدی.

(اذا کان التقارض من محال فاحسن من تمادحنا التهاجی.)

شعر سویلشمك یالان شیلر ایله اولور ایسه، مدح قیلشمق دن‌ده سوگشمك افضل اولور.

(اذا اثنی علی المرء یوما بخیر لیس فی فذلك هاجی.)

بن‌ده یوق بر خیر ایله انسان بگا ثنا اوقور ایسه، فی‌الحقیقه بنی هجو ایتمش اولور.

(وحقی ان اساء بما افتراه فلوم من غریزتی ابتهاجی.)

بگا لازمدر که افترا سیچون غمگین اولایم. شاد اولمق طبیعتك لئیملگندن کلور.

(اذاما مضى نفس فاحسبنـ . . . ـه كالخيط من ثوب عمر نهج.)

بر نفس كيدر ايسه، عمر كيومندن بر ايب چوروذى خيال ايت.

(وان هاجك الدهر فاصبر له وعش ذا وقار كان لم تهج.)

زمان سنى قوباروب طوزدرر ايسه، صبر ايت. سكا گويا بر شى اولمامش كبى، حليم رزين قوى اولارق عمر ايت.

يعنى انسان، بيك بلا بيك مشقته اوغرار ايسه‌ده، ذليل اولماز. ماء شرف بهاى عزت ايلـه دائماً متجمل اولور. حالندن هيچ بر انسانه شـكايت ايتمز. „اما اليك فـلا! واما اليه فبلى! علمه بحالى حسبى عن سؤالى." شعارينى لسان حاليـله سويلر، بوزى نور نشاط نورجديتله دائماً روشن اولور؛ قلبى هر وقت راحت قالور.

(فيا قائد الجيش خفض عليـ . . ـك! فى غير حظك يعلو الرهج.)

اى عسكر قائدى! بر آز آهسته ملايمتله حركت ايت. توزك ارتفاعى سنك حظك‌ده دگل.

(زمانٌ حباك قليـل العطا ء ما زال يكثر اخذ المهج.)

پك از بر شيى سكا ويرمش زمـان دائماً سندن عزيز جانلرى اخذ ايدر.

(فلا تود انفسنا. حسبنا قضـاءٌ له بـاذاننا لهـج.)

بزى هلاك ايتمه. بزه، اذامزه حريص اولان، قضا كفايه ايدر.

(اعن باكـياً لج فى حزنـه وسل ضاحك القوم مم ابتهج.)

آغـلار غمكين آدمه يـاردم ايت. كولر آدمدن صورا: „نه ايله شادلانمش؟."

Из фондов Российской национальной библиотеки

(وعالمنا المنتهى كالصبي . . . ى قيل له فى ابتداء تهج.)

بزم منتهى الڭ زبردست عالمنز برصبى كبيدركه آڭا „الفبا اوقو!“ دينور. (تهج=هجا اوقومق معناسنده اولان تهجى امريدر.)

يعنى علم بشر، نه قدر واسع ايسه‌ده، عالم طبيعتڭ عالم وجودڭ اتساعنه نسبتله بر نقطه قدرده اولاماز. عالم انسانيت‌ده نامـلرى مشهور الڭ بيوك فيلسوفلر الڭ بيوك عاقلـلر مدرسهٔ طبيعت‌ده الفبا اوقور مبتدى چوجق كبى قالورلار.

وجودڭ اتساعنه قدرتڭ عظمتنه احاطه‌سنه اعتبار كوزيله نظر ايدن اهل بصيرت، شبهه يوق، شو حقيقتى تصديق ايدر.

فقط، كيم بيلور، انسان نه وقت عالم وجودده سن رشده بالغ اولوب مدرسهٔ طبيعت‌ده علوم عاليه درسلرينى تمام ايدر؟!

„قل لو كان البحر مداداً لكلمات ربى لنفد البحر قبل ان تنفد كلمات ربى. ولو جئنا بمثله مددا.“ (الكهف-١٠٩.)

„ولو ان ما فى الارض من شجرة اقلام والبحر يمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت كلمات الله. ان الله عزيز حكيم“. (لقمان-٢٧.)

فصـــل الحاء

(يقول لك انعم مصبحاً متودد اليك وخير منه اغلب اصبح،)

سڭا دوستلق اظهار ايدن آدم „صباحڭ خير اولسون!“ دير؛ لـكن آرسلان‌ده او آدمدن خيرلى اولور.

اِنْعِمْ مُصْبحاً عِمْ صباحاً جاهليت زمانلرنده عربلرك تحيه‌لرى ايدى.

(رجوت بقرب من خليلك مربحاً وبعدك منه فى الحقائق اربح،)

دوستكه ياقينلقدن بر فائده اميد ايدرسن فى الحقيقه، دوستكدن نه قدر اوزاق كيدر ايسه‌ك او قدر فائده اولور.

(اذا انت لم تهرب من الانس فاعترف بطاس تعاوى او ثعالب تضبح.)

انساندن قاچماز ايسه‌ك، اورر بوريلرله ياخود تولكى‌لر ايله بيلش طانش!

يعنى انسانلر بورى كبى خبيث ظالم اولور؛ ياخود تولكى كبى مكار حيله‌كار اولور.

(ومارس بحسن الصبر بلواك ان هم اتوا بقبيح فالذى جئت اقبح.)

حسن صبرگله اوز حالك چاره‌لرينى كور. زيرا آنلارك اشى قبيح ايسه سنك اشك دها زياده قبيحدر.

(تروح الى فعل السفيه وتغتدى وتمسى على غير الجميل وتصبح.)

دائماً سفيه‌لرك اشلرينى قيلورسن. دائماً جميل دگل فعللرده بولنورسن.

(كان خطوب الدهر بحر. فمن يمت بفرط صداه فهو فى اللج يسبح.)

زمانك بلالرى ديگز كبى‌در. تشنه‌لكدن جانى چيقار آدم كويا ديگزده يوزر حالده جان ويرور.

(أصاح! هى: الدنيا تشابه ميتة ونحن حواليها الكلاب النوابح.)

اى برادر! حال شويله‌در: كه دنيا بر لاشه‌در؛ بز او لاشه اطرافنده اورر ايتلرمز.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(فمن ظلَّ منها آكلاً فهو خاسر ومن عاد منها ساغباً فهو رابح.)

او لاشهیٔ اكل ایدن ضرر ایدر. آچ قالان فائده ایدر.

(ومن لـم تبیته الخطوب فانه سیصبحه من حادث الدهر صابح.)

بر آدمی بلالر تونده هلاك ایتمز ایسه، البته، طاكده بر بلا هجوم ایدوب، هلاك ایدر. یعنی شو دقیقه‌ده سنی بر بلا هلاك ایتمه‌مش ایسه، دیگر بر دقیقه‌ده براقماز هلاك ایدر.

(أری هذیاناً طال من كلّ اُمّةٍ یضمّنه ابجازهـا وشروحها.)

كورورم كه هر بر امتده هذیان سوزلر دائم اولور. قیصه سوزلریده اوزون شرحلرىده او هذیانی متضمن بولنور.

(واوصال جسمٍ للتراب مآلها ولم یدر دارٍ این تذهب روحها.)

عاقبتی توپراق اولاجق جسمك اعضالرینی كورورم. فقط روحی نره‌یه كیدر هیچ كیم بیلمز.

(ولا بد یوماً من غدوّ مبغضٍ سنغدوه، اومن روحة سنروحها.)

چاره یوق، البته، بركون اولور بز یاصباحاً یاخود مساءً وفات ایدرز.

(ولو رضیت دون النفوس بغیرها لحطّت بعفو لا قصاص جروحها.)

جانمزی هلاك ایتمكدن باشقه بر شیله دنیا قناعت ایتسه ایدی، جراحتلری قصاصله دگل عفو ایتمكله، اسقاط ایدر ایدی.

(اعاذلتی! ان الحسان قباح فویل لظلام العالمین صباح؟!)

ای بنی لوم ایدن! جمیللر هر بری قبیحدر. سویله بكا شو اراكلغك برطاكی اولورمی؟

(يُسمّى ابنه كسرى وفقير مارسٌ شقاءً واسماءُ البنين تُباح.)

تمام عمرنده راحت يوزى كورمه‌مش فقير اوغلينى كسرى تسميه ايدر. هربر اسم مباح صانالور.

(ورُبَّ مسمّى عنبراً وهو موهتٌ وليثا وفيه ان يهيج نباح.)

چوق اولوركه كندوسى بد بو ايكن، نامى عنبر اولور؛ طبعاً كلب ايكن، اسمى آرسلان اولور.

اسملرى تحسين ايتمك شرعاً لازمدر. امام ابو داود حضرتلرى روايت ايدر: „انكم تدعون يوم القيامة باسمائكم واسماء آبائكم. فاحسنوا اسماءكم“.

تقى، زكى، اشرف، افضل كبى تزكيه‌يى مشتمل اسملر؛ مليك، شهنشاه، سلطان، سيد كبى عباد خدايه لائق دگل تعظيمى متضمن اسملر؛ كمال‌الدين، شرف‌الدين، فخرالدين كبى تاويل صحيح ايله تاويلى ممكن دگل اسملر؛ فعلنه وصفنه موافق دگل لقبلر، كتب فقهيه بياننه كوره، شرعاً ممنوعدر. اسمك مسماسنه مطابقتى لازمدر.

شو قدر واردركه اسمك مسماسنه، لقبك موصوفنه مطابقتى شرعا هم عقلا لازم ايسه‌ده، عدم مطابقت‌ده هيئت اجتماعيه‌جه اوقدر بيوك ضرر اولماز. دينى‌ده دنيايى‌ده خراب ايدن شى ولايت دينيه‌لرك ولايت سياسيه‌لرك اهليتسز اقتدارسز جهله ضعفه النه تسليم اولنماسيدر. هربر فساد هربر بليه عالم اسلام‌ده يالكز شو جهتدن ناشى اولدى. اهل اسلامدن دين، دولت، علم، معارف فقط شو بليه سببيله زائل اولدى.

(يزيد ليلكَ اظلاماً الى ظُلَمٍ فما له آخر الايام اصباح.)

سنك تونك قاراكلغى دائماً زياده اولور؛ قيامت كوننه قدر طاكى اولماز.

(لا يعتم الجنح فى مثوى اخى نسك   وكلما قال شيأ فهو مصباح.)

عابدلك خانه‌سى قاراڭغى اولماز. هر بر سوزى نور اولور.

(اموالنا فى تقانا لارؤس لها   فكيف تومل عندالله ارباح.)

تقامزلك سرمايه‌سى يوق. فائده‌يى نصل اميد قيلايق؟

(ونحن فى البحر ما نجت سفائنه   وكم تقطع دون العبر سباح.)

بز سفينه‌لرى نجات بولماز ديگز اوزرنده‌مز. نه قدر ساحلنده يوزر آدملر خراب بولدى! (طفل ياخود ياش ايكن دنيادن كتمش انسانلر.)

(وسوف ننسى فنمسى عند عارفنا   ومالنا فى اقاصى الوهم اشباح.)

بر كون اولور خاطرلردن چيقارز. بزى بيلور آدملرك وهملرنده بيله بزم صورتمز قالماز.

(تغير الدهر حتى لو شحا اسد   لقيل كش خلال القوم رباح.)

زمان اوزگردى. حتى بر آرسلان آغزينى آچار «ايسه انسانلر آراسنده مايمون سسلنور» ديرلر.

(ليث النزال ولكن فى منازله   كلب على فضلات الزاد نباح.)

صوغش آرسلانى؛ لكن خانه‌سنده بر كلب دركه طعامك بقيه‌سى اوزرنده اورر.

(تجمع اهله زمراً اليه   وصاحت عرسه اودى فصاحوا.)

اهلى اطرافنه بولوك بولوك جيولديلار. خاتونى „اولدى“ آوازينى كوتاردى. همه‌سى آواز كوتارديلر.

(تخاطبنا بافواه المنايا   من الايام السنة فصاح:)

كونلرك فصيح لسانلرى اولوملر آغزيله بزه دائماً خطاب ايدر:

Из фондов Российской национальной библиотеки

(„نصحتكم! اهينوا اُمَّ دفر فما يبقى لكم منها نِصاح.")

„خير گزى استرم! دنيايه مبتلا اولماگز. بر ايپ‌ده سزه قالماز."

(اَسْتَقبِح الظّاهر من صاحبى وما يوارى صدره اقبح.)

صاحبمڭ ظاهرينى قبيح كورورم. قلبى دها قبيحدر.

(سببت بالكلب فأنكرته والكَلْب خير منك اذ ينبح.)

„كوپك اوغلى!" ديديلر؛ غضب ايتدڭ. آڭلار ايسه‌ڭ، اورور كوپك سن‌دن افضلدر.

(المرء، حتى يغيب الشَّبح، مغتبق همّه ومصطبح.)

انسان، بدنى مدفون اولانجه‌يه قدر، ايرته كيچ هموم ايچر.

(والخلق حيتان لجّة لَعَبَتْ وفى بحار من الاذى سبحوا.)

انسانلر دولقونلانور ديڭزڭ بالقلاريدر: دائما اذا جفا ديڭزلرنده يوزرلر.

(لا تحفلن هجوهم ومدحهم فانما القوم اَكْلُب نبح.)

مدحلرينه‌ده هجولرينه‌ده اعتبار ايتمه. زيرا انسانلر اورور ايتلردر.

(لم يَفطَنوا للجميل بل جُبلوا على قبيح فما لهم قُبحوا.)

نه ياخشى اشى آڭلامازلار. قبيح اشلره مجبول اولمشلار. نه اولدى آنلاره؟ كه برى برينه لعنت اوقورلار.

(فليتهم كالبهائم اعترفوا لُجماً اذا بان زيغهم كُبحوا.)

نه اولوردى حيوان كبى اويانى قبول ايتسه‌لر ايدى: يولدن يازار ايسه‌لر اويانله طوغرى يوله ارشاد اولنورلار ايدى.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(العلم كالقفل: اِن اَلفيته عَسِراً فَخَلِّه ثـم عَـاوِدْه لينفتحا)

علم يوزاق كبيدر: بر دفعه‌ده آچيلمـاز ايسه، صبر ايت، دها بر دفعه قايت، آچيلور.

(وقد يخون رجاء بعد خدمته كالغرب خانت قواه بعد ماامتحا.)

اميد احيـاناً بوش چيقـار. رفع صوگنده ايپلری اوزلمش چيلەك كبی.

(دعَوا وما فيهم زاكٍ؛ ولا احد يخشى الاله. فكانوا اكلباً نبحا.)

دعا ايدرلر، فقط آرالارنده پاك آدم خدايدن خوف ايدر آدم بولنماز. همه‌سی آواز كوتارور كلب اولديلار.

(خير من الظالم الجبار، شيمته ظلم وحيف، ظليم يرتعی الذبحا.)

طبيعتی ظلم وجور اولان ظالم‌دن اوت اوتلاب يورور اركك توه قوشی افضلدر.

(وليس عندهم دين ولا نسك فلا تغرك ايدٍ تحمل السبحا.)

آنلارده دين عبادت اولماز. تسبيح طوتارالار سنی آلداماسون.

(وكم شيوخٍ غدَوا بيضاً مفارقهم يسبحون وباتوا فی الخنا سبحا.)

نه قدر باشلاری آغـارمش پيرلر تسبيح اوقورلار؛ لكن هر تون‌ده زنايه چومارلار.

(اَرى ابنَ آدم قضَّى عيشةعجباً ان لم يرح خاسراً منها فما رجا.)

كورورم‌كه انسان عمرينی عجيب صورتده قضا ايدر. ضرر ايتمز ايسه، شبهه يوق، فائده ايتمز.

(فاِن قدرت فلا تفعل سِوى حسنٍ بين الانام وجانِب كلَّ ما قبحا.)

كوچك وار ايسه، انسانلر آراسنده ياخشی اش‌دن ماعدای قيلما؛ هر بر قبيح فعلدن صاقلان.

(فلمت ظفري تارات وما جسدي الا كذاك متى ما فارق الروحا.)

طرناغمی قاچ دفعه كسمشم. روح مفارقتی صوڭنده بدنمده اویله اولور.

(ومن تأمل اقوالی رأی جملاً یظل فیهن سر الناس مشروحاً.)

بنم سوزلرمی تأمل ایدن اویله جمله‌لری كورورکه او جمله‌لرده انسانلرك اسراری شرح اولنور.

(قد ادعیتم. فقلنا این شاهدكم؟ فجاء من بات عند اللب مجروحا.)

دعوی ایتدیكز. بزده شاهدكز نره‌ده دیدك. فقط، شاهدكز قاضی عقل حضورنده مجروح قالدی.

(ان صح تعذیب رمس من یحل به فجنبانی ملحوداً ومضروحا.)

قبرك عذابی صحیح اولور ایسه، بنی قبردن اوزاق قیلكز.

(الوحش والطیر اولی ان تنازعنی فغادرانی بظهر الارض مطروحا.)

وحشیلر قوشلار بنی ییسونلر؛ بنی یر اوزرنده براقكز.

(شدا علی دریساً كی یواریني ثم اغدوا بسلام الله اوروحا.)

اوزرمه، ستر ایچون، بر اسكی شی باغلاكز. بوندن صوڭ خدایك امانته قایتكز.

(عجبی للطبیب یلحد فی الخا لق من بعد درسه التشریحا.)

تعجب ایدرم طبیبه: تشریحی اوقو صوڭنده خدایی انكار ایدر.

(ولقد علم المنجم ما یو جب للدین ان یكون صریحا.)

(من نجوم ناریة ونجوم ناسبت تربة وماء وریحا.)

منجم، ناری ترابی مائی هوائی نجومك احوالنه عائد، اویله شیلری بیلورکه دینك حقیقتنه واضح برهان اولا بیلور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

یعنی هر بر علمده خدایڭ وجودینه قطعاً دلالت ایدر براهین واردر، انسانڭ لسانی انکار ایدر ایسه‌ده، بر غالب مطلقڭ وجودینی عقلی قلبی انکار ایده‌مز. انسان فضای عالمده کندوسنڭ بر ریشه کبی بلا اختیار حرکتینی کورور ایکن، اویله بر غالب مطلقی نصل انکار ایده بیلور؟ فضای عالمده هر بر شی صغیر کبیر بلا اختیار او غالب مطلقڭ امرینه طوعا حرکت ایدر.

(فطن الْحاضرین من یفهم التعریض حتی یظنّه تصریحا.)

کنایه‌لری صریح کبی خفی‌لری‌ده ظاهر کبی فهم ایدر ایسه، بز عادتده اویله آدملری ذکی عالم دیرز.

اویله ایسه، صوڭ درجه واضح آیات کونیه‌یی براهین علمیه‌یی بزم اهل علم نامنده اولان طبقه‌مز نیچون آڭلامایور؟

„وکاین من آیة فی السماوات والارض یمرون علیها. وهم عنها معرضون". (یوسف-١٠٥)

„قتل الانسان مااکفره. ١٧. من ای شیء خلقه. ١٨. من نطفة. خلقه فقدره. ١٩. ثم السبیل یسره. ٢٠. ثم اماته فاقبره. ٢١. ثم اذا شاء انشره. ٢٢. کلا لما یقض ما امره. ٢٣. فلینظر الانسان الی طعامه. ٢٤. (سورة عبس.)

(عجباًلی اَعْصی مِنَ الْجهل عقلی ویظَلُّ السّلیمُ عِنْدی جریحا.)

اوزمدن تعجب ایدرم: جهلم سببیله عقلمه عاصی اولورم. سالم شیلری‌ده مجروح عد ایدرم. (حقائقی انکار؛ براهینی رد ایدر انسانڭ حالینی تصویر در.)

(غدوتُ مريضَ العقلِ والدين فالقنى   لِتَسمَعَ انباءَ الامور الصحائح.)

عقلم هم دينم مريض اولدی. بکا یولق؛ درست شیلرك خبرلرینی ایشتورسن.

(فلا تأكلنْ ما اخرجَ الماءُ ظالماً   ولا تبغِ قوتاً من غريض الذبائح.)

صو چیقارمش شیلری ظلماً ییمه. ذبح اولنمش حیوان لحملرندن رزقکی استه‌مه.

(ولا بيضَ اُمّاتٍ ارادت صريحَه   لاطفالها دون الغوانى الصرائح.)

او یمورطه‌لاری که آنالاری بالالارینه، غنا ایدن خاتونلره دگل، حاضر ایدر ییمه.

(ولا تفجعنّ الطّيرَ وهى غوافلٌ   بما وضعتْ فالظلم شرّ القبائح.)

غافل ایکن بالالارینی آلوب قوشلاری رنجتمه. زیرا ظلم عیبلرك الڭ بیوگیدر. فجع لغت عربده بر شیك محترم محبوب نرسه‌سینی نابود ایدوب رنجتمك معناسنده اولور.

(ودعْ ضربَ النّحلِ الذى بكّرتْ له   كواسبَ من ازهارِ نبتٍ فوائح.)

اوعسلی، که آریلار ایرکن ایرته کیدوب خوش ایسلی گللردن جمع ایدرلر ایدی، براق.

(فما احرزتْه كى يكونَ لغيرها   ولا جمعته للنّدى والمنائح.)

زیرا دیگرلره اولسون ایچون صاقلامامشدر؛ هدیه طریقیله ویرمك ایچونده جمع ایتمه‌مشدر.

(مسحتُ يدى من كلِّ هذا فليتنى   ابهتُ لشأنى قبلَ شيبِ المسائح.)

المی شو شیلرك هربرندن سیلدم. اکسه‌م صاجلاری آغارمه‌دن قبل حالمی آکلامش اولسه‌م نه اولور ایدی!

(بنی زمنی! هل تعلمون سرائراً علمت؟ ولکنی بها غیر بائح.)

زمانـم اوغللری! اوسرلری که بن بیلورم بیلورمی‌سز؟ فقط بن او سرلری سزه اظهار ایده‌مم.

(سریتم علی غیٍّ فهلاَّ اهتدیتم بما خبرتکم صافیات القرائح.)

تونلرده ضلال بولنده کتدیکز: نیچون عقول صافیه اوگرتمش شیلرله مهتدی اولمادیکز.

(وصاح بکم داعی الضلال فما لکم اجبتم علی ما خیلت کل صائح.)

ضلالك داعیلری سزی دعوت ایتدیلر. نه اولدی سزه، که عقل اتهام ایدر شیلرده، دعوت ایدنلره اجابت ایتدیکز!

(متی ما کشفتم عن حقائق دینکم تکشفتم عن مخزیات الفضائح.)

اعتقادلر گزك حقیقتلرندن سوال اولنور ایسه گز سزی رسوا ایدر شیلری بیان ایدرسز.

(ویعجبنی دأب الذین ترهبوا سوی اکلهم کدّ النفوس الشحائح.)

راهبلرك طریقتلرینی غایت بگنورم. فقط دیگرلرك کدیمینلریله عمر ایتمکلرینی اصلاً قبول ایده‌مم.

(واطیب منهم مطعماً فی حیاته سعاة حلال بین غاد ورائح.)

ایرته کیچ حلال رزق طلبنده سعی ایدنلرك طعامی او راهبلرك طعامندن بیك دفعه زیاده خوش هم پاکدر.

ضرورت حسبیله ضمیر مرجعدن قبل ذکر اولنمشدر. اصلده "سعاة حلال بین غاد ورائح فی حیاته" در.

(فما حبس النفس المسیح تعبداً ولکن مشی فی الارض مشیة سائح.)

کورمزمی‌سز نبی عیسی حضرتلری عبادت خیالیله خانه

نشین اولمادی؛ بلکه روی ارضده سیاحلر کبی گزر ایدی.

(وَمِنْ شَرِّ اَخْلاَقِ الْاَنِیسِ وَفِعْلِهِمْ   خُوارُ النَّواعِی وَالْتِدامُ النَّوائِحِ.)

انسانلرك الك قبیح الك شر اشلرندن بریده میت اوزرنده آغلار خاتونلارك آوازلاری همده اعضالارینه اللر یله اورمقلاری.

(وَاصْفَحْ عَنْ ذَنْبِ الصَّدِیقِ وَغَیْرِه   لِسُکْناٰی بَیْتَ الْحَقِّ بَیْنَ الصَّفائِحِ.)

قبرده قرارمی ملاحظه ایله ثواب امید ایدوب، دوستنك هم دیگرلرك گناهلرینی عفو ایدەرك همەانسانارله حسن معاملەده بولنورم،

"فاعفوا واصفحوا." (بقره-۱۹۹.) "ولیعفوا ولیصفحوا." (النور-۳۲.)

صفح عفودن ابلغدر: زیرا عفو ایتمك گناه مقابلنده مواخذه ایتمەمکله اولور. صفح ایسه مواخذه ایتمەمك، همده علاوەسنده حسن معامله ایتمکله اولور. "ولا تستوی الحسنة ولا السیئة. ادفع بالتی هی احسن. فاذا الذی بینك وبینه عداوة کانه ولی حمیم." (سورة فصلت-۳٤.)

بیت الحق بیت الموت معناسندەدرکه قبردن عبارتدر.

"واعبد ربك حتی یأتیك الیقین." (سورة الحجر-۹۹.)

(وَازْهَدْ فِی مَدْحِ الْفَتی عِنْدَ صِدْقِه   فَکَیْفَ قَبُولِی کاذِباتِ الْمَدائِحِ.)

درست ایسەده انسانی مدح ایتمیه رغبت ایتمەدم. پس نصل کاذب مدحلری قبول ایلەیم!

"فلا تزکوا انفسکم. هو اعلم بمن اتقی". (والنجم-۳۲.)

(مَنْ عاشَرَ النّاسَ لَمْ یَعْدِمْ نِفاقَهُمْ   فَما یَفُوهُونَ مِنْ حَقٍّ بِتَصْرِیحِ.)

انسانلره معاشرت ایدن نفاقلرندن امان بولامز. زیرا هیچ بری حقیقتی صریحاً سویلەمز.

(فاعجب لتحريق اهل الهند ميتهم ✽ وذاك اروح من طول التباريح.)

اهل هندك ميتلرينى ياندرمەلارى نه قدر خوشدر. زيرا اوزون مشقتلردن انسانلرى خلاص ايدر.

(والنار اطيب من كافور ميتتنا غبا؛ واذهب للنكراء والريح.)

آتش، من حيث العاقبه، بزم ميتلرك كافوردن دها زياده پاكدر. قبرلرده چورور تنلرك بدبوارينى ضررلارينى دها زياده دافعدر.

(الى النسك ارتح واصحابه ✽ اذا فاتك القوم لم يرتح.)

هواسنه نفسنه تبعاً هر بر قباحته ارتكاب ايدر آدم ميل ايتمەمش ايكن، سن عبادته عابدلره تمام نشاطله ميل ايت.

(وان قرع الباب غاو عليك ✽ فزده وثاقاً ولا تفتح.)

گمراه آدم قاپوكى چالور ايسه، دها زياده باغلا؛ ابداً فتح ايتمه.

(سمعى موقى سالم ✽ فقل الصواب ولا تصح.)

قولاغم صاغدر. درست سوزى سويله. فقط زياده باغرما.

(والمرء فى تركيبه ✽ غضب يهيج اذا نصح.)

انسان، نصيحت قيلنور ايكن، غضب ايدر شيدن عبارتدر.

فصل الخاء

(تنسّكتَ بعد الاربعين ضرورةً ولم يبقَ الا ان تقوم الصوارخ.)

قرق‌دن صوڭ اضطراراً عبادت ایدر اولدڭ. موتڭ صوڭنده

خاتونلارڭ آغلامقنه باشقه بر شی قالمامش ایکن.

(فکیف تُرَجَّی اَنْ تُثاب وَاِنَّما یری النَّاسُ فضل النسك والمرءُ شارخ.)

اویله ایسه ثواب نصل رجا ایدرسن؟ عبادتڭ‌ده فضلی یالڭز یاش

ایکن وقت‌ده اولور.

(تفرّقوا کی یقِلَّ شرُّکُم فانما الناس کلهم وسخ.)

طارالڭز، شرڭز آزایسون. انسانارڭ همه‌سی یالڭز

وسخدن عبارتدر.

(اَجْهِلْ بساداتهم! وَاِنْ زعموا اَنَّهُمْ فی علومهم رَسَخُوا.)

بیوکلری نه قدر جاهللردر! کندولرینی عملمرنده راسخدر

دعوی ایدرلر ایسه‌ده.

(ما فَسَخُوا بالقبیح عهْدَهُم. ضَنُّوا. واما بِسِرِّهم فسخوا.)

هر بر قبیح اشی قیلاجقلارینه عائد عهدلارینی فسخ ایتمه‌دیلر.

اللرنده وار مالّلاریله بخیل اولدیلار. اما قلبلرنده امانت قیلنمش

سرلریله سخی اولدیلار.

(قدْ نُسِخَ الشرعُ فی عصورهِم فلیتهم مثل شرعهم نُسخوا.)

آنلارڭ زمانلرنده شرع منسوخ اولدی. نه اولوردی شرع

بدلنده کندولری منسوخ اوسه ایدی.

(اذا عقدت عقداً ليالیك هذه فان لهامن حكم خالقها فسخا.)

شو تونلرك بر اشه قرار ويرور ايسه، گاها اويله اولوركه خدای او قراری فسخ ايدر. (يعنی انسان اكثرياً بر اشه عزم ايدر؛ فقط قدرت خدای گاها او عزيمتلری فسخ ايدر.)

(وجدنا اتباع الشرع حزماً لذی النهی ومن جرب الايام لم ينكر النسخا.)

شريعته اتباعی عاقللره اولی كوردك. زمانك حاللرينه مطلع آدم نسخی انكار ايتمز. (احكام شريعت مصالح حياته تابعدر. اختلاف مصالحله احكام مختلف اولا بيلور.)

(ومن يعف عن ذنب ويسخ بنائل فخالقنا اعفی وراحته اسخی.)

بر آدم گناهی عفو ايدوب سخیده اولور ايسه، خدای دها زياده او آدمك گناهلرينی عفو ايدر، او بنده‌سنه دها زياده انعام ايدر. «يمين الله سحاء لايغيضها شیء الليل والنهار.» يدالله شرعاً وارد اولمشدر. راحةالله من باب اولی جائز اولور.

(زكوا علی مذهب الكوفی ارضكم وجانبوا رأيه فی مسكر طبخا.)

يرلرگزدن امام ابی حنيفه رأينجه زكات ويرگز. فقط، قاينامش مسكر حقنده او امامك رأيله عمل قيلماگز.

يعنی محل اختلافده ميزان حقيت مصلحتدر. مصلحت نره‌ده اولور ايسه، او قول حق اولور. زيرا شرع اسلام حيات انسانيتی اصلاح ايچون كلمشدر. هيئت اجتماعيه‌ده فائده‌سی صلاحی يوق شی حكم شريعت اولاماز.

زكات ارض ده امام ابو حنيفه نصابی اعتبار ايتمه‌يور. «هيئت اجتماعيه‌ده تعاون» مصلحتی شو قولده دها زياده‌در. اما حرمت شرابده

خاملگی شرط ایدوب، شراب مطبوخی حرام دیمه‌یور. „دفع فساد، سد ذرائع، تهذیب اخلاق“ مصلحتی شو قولك خلافنده‌در.

بزده „هیئت اجتماعیه‌ده مصلحت“ میزانیله اقوال فقهایی وزن ایدر ایسه‌ك زكات ارض‌ده امام ابو حنیفه رأیینی، حكم شراب‌ده اوچ امامك رأیلرینی راجح بولورز. „احكام شرعیه‌ده من غیر تقلید علی حسب الدلیل والمدرك عقلك ارشادیله عمل“ك معناسی شودر: بزم فیلسوف حضرتلری دیر:

(سافعل خیراً ما استطعت فلا تقم علیَّ صلاةٌ یوم اصبح هالكا.)

(وینفر عقلی مغضباً ان تركته سُدی واتّبعت الشافعیَّ ومالكا.)

یعنی اكثریاً عقلك، احیاناً نصوص شریعتك خلافنده اولان قوللره اتباع ایدوب، عقلمی اهمال ایدر ایسه‌م عقلم غضب ایده‌رك بنی ترك ایدر.

فی الحقیقه امته عمری بوینده بر مذهب معینله عملی الزام ایتمك، بر آدمك رأیندن خطأً صادر اولان بر قولی امت اسلامیه حیاتنه اساس اتخاذ ایتمك، بر آدمك رأینه تعصب ایدوب، عقلی‌ده نصوص شرعیه‌یی‌ده هدر اعتبار ایتمك الك صوك عصرلارده حادث اولان بر بدعت سیئه‌در بر بلیهٔ كبیره‌در كه كتاب خدایی سنت مصطفایی قلبمزدن‌ده المزدن‌ده تماماً غصب ایتدی؛ طریق علوم ومعارف‌دن بزی غایت دور براقوب، قاراكلق عالمنده دیگرلرك النده بزی حبس ایتدی.

(ولا تكن هبةُ الخَلّاتِ عِندكم كالغیث وافق فی اِبّانه السّبخا.)

حاجت اولان شیلری هبه‌كز، وقتنده اولسه‌ده اورون‌سز اولمش، یاغمور كبی اولماسون.

یعنی زكاتی، لوجه الله ویریلور صدقاتی یالكز مصرفلرینه علی حسب الحاجه صرف قیلكز.

(اذا ماتَ ابنُها صرخَتْ بجهل وماذا تستفيد من الصُّراخ.)

اوغلی وفات ایدرسه آناسی نادانلقله آغلار. آغلامق فائده ایدرمی؟

(ستتبعه كعطف الفاء ليست بمهل اوكَمُّ على التراخی.)

زیرا کندوسیده اوغلی آرقاسندن، بلامهله یاخود بر قدر مدت صوڭ کیدر.

فصـــل الدال.

(أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْخَيْرَ يكسبه الحجى طريفاً؛ وَأَنَّ الشَّر فی الطبع مُتْلَد.)

کورمزمیسن عقل خیری، یوق ایکن، کسب ایدوب بولور؛ اما شر طبیعتده اسکیدر دائماً بولنور.

(وَإِنْ كَانَ زَنْدُ الْبِرِّ لم يُورِ طائلاً فتلك زنادالغی اكبى واصْلَد.)

انسانه خیر اشلرندن فائده کلمز ایسه، شبهه یوق، گمراهلغندن اصلا فائده کلمز. (زند آتش چیقارمق ایچون استعمال اولنور طاشلاره یاخود آغاچلاره اطلاق اولنور.)

(وما سرنی انی اَصبتُ معاشراً بظُلْمٍ وَانّی فی النعیم مخلّد.)

انسانلری ظلم ایتمش ایسهم جنتده خلودمده بڭا سرور ویرمز.

(لعلَّ نجُومَ الليل تعمل فكرها لتَعلم سرًّا فالعيون سواهد.)

احتمال که تون یولدوزلاری سر وجودی کشف ایتمك غرضیله فکرلرینی اعمال ایدرلر زیرا کوزلری دائماً اویانیق (اویاو) قالور.

(خرجتُ الی ذی‌الدار کرهاً ورحلتی   الی غیرها بالرغم واللّهُ شاهد.)

(فهل انا فیمـا بین ذینك مجبر   علی عملٍ ام مستطیع فجاهد.)

خدای شاهددر: شو داره خروجم دیگر دارده ارتحالم اختیارم خارجنده ایدی. لکن شو ایکی آراده بن عمله مجبرمی‌یم؟ یاخود اوز استطاعتمله چالشورمی‌یم؟

(عدمتك یا دنیا! فاهلك اجمعوا   علی الجهل طاغٍ مسلم ومعاهد.)

(فمفتضح یبدی ضمائر صدره   ومخفٍ ضمیر النفس فهو مجاهد.)

یوغالتسه‌م ایدی سنی ای دنیا! اهلك همه‌سی نادانلق‌ده اجماع ایتمش: مسلم اولسون یاغیر مسلم اولسون. بری اعتقادینی اظهار ایدوب رسوا اولور: دیگری اعتقادینی کتم ایدوب زحمت کورور.

(اخو شیبة طفل المراد؛ وهمّة   لها همة فی العیش عذراء ناهد.)

پیر ایسه‌ده شهوتی یاش؛ قارت خاتون ایسه‌ده حیاته آرزوسی باکره‌در.

(فواعجبا نقفو احادیث کاذب   ونترك من جهل بنا ما نشاهد.)

تعجبا تأسف ایدرم‌که کاذبك سوزلرینه اقتدا ایتدك؛ نفسمزی بیلمه‌مك‌دن ناشی مشاهد شیلری ترك ایتدك.

(لقد ضلَّ هذا الخلق ما کان فیهم   ولا کائن حتّی القیامة زاهد.)

قسم ایدرم: شو انسانلر گمراه اولدیلار. باطل‌دن اعراض ایدر زاهد آنلار آراسنده اولمامش هم تا قیامت اولمایه‌جق.

(کأنّك عن کید الحوادث راقد   وما امنته فی السماء الفراقد.)

کوك‌ده یولدوزلار کید حوادثدن امان بولامازلار ایکن، سن‌ده حوادثك کیدندن گویا غفلت ایتمش‌سن.

(وَمَا ابْتَسَمَتْ اَيَّامُهُ النُّكْدُ عَنْ رِضًى ولكن تُحَاشِى وَالصُّدُورُ حَوَاقِدُ.)

خيرسز آغير كونلرى ابتسام ايتمش ايسه‌ده روى رضادن دگل. او كونلر سكا اوفاق شيلرى ويرور؛ فقط قلبلرى همان عداوتله طولو اولور.

(اَاَنْفِقُ مِنْ نفسى على الله زائفاً لاَلْحَقَ بالابرار والله ناقد.)

خداى ناقد ايكن، يعنى خبيثى طيب‌دن تمييز ايدر ايكن، بن‌ده ابراره لاحق اولمق خياليله فرومايه نفسمى عندالله مقبول رائج ايده بيلورمى؟

(ولو قَبِلَتْ اَمْرَ الملِيك جنوبُنا لما قَبِلَتْها فى الظلام الْمَراقِدُ.)

خدايك امرينى قبول ايتمش اولا ايدك، تونلرده فراش اوزرنده اويوماز ايدك. „تتجافى جنوبهم عن المضاجع يدعون ربهم خوفاً وطمعا“. (السجدة-١٦).

(يَحِقُّ كَسَادُ الشِّعْرِ فى كُلِّ مَوطِنٍ اذا نَفَقَتْ هذى الْعُرُوضُ الكواسدُ.)

شو دوشكون شيلر رواج بولور ايسه، هر يرده شعرك دوشكونلكى واجب اولور.

(عُفَاةُ القوافى كالذى وُاماتها اذا هُنَّ لم يُوصَلْنَ فاللفظ فاسدُ.)

شاعرلر، صله‌لرى اولماز ايسه لفظلرى فاسد، موصولات كبيدركه اللرينه پاره آلماينجه وزنى مستقيم بر شى سويله‌مزلر.

عفاة عافى جمعيدر. طالب سائل معناسنده‌در. عفاة القوافى شعرلريله قافيه‌لريله سائللك ايدن شاعرلره اطلاق اولنور. اويله شاعرلر، صله‌سز تمام اولمايان موصول كبى، پاره‌سز بر شى سويله‌مزلر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

(ومن عاش بين الناس لم يخل من اذى بما قال واش او تكلّم حاسد.)

انسانلر آراسنده عمر ايدن آدم نمامك ياخود حاسدك اذاسندن خالى قالماز.

(الا ان اخلاق الفتى كزمانه فمنهن بيض فى العيون وسود.)

انسانك اخلاقى زمانى كبيدر: كه تون كبى قارالارى ده، كون كبى آقلارى ده اولور.

(وتاكلنا ايامنا فكانما تمر بنا الساعات وهى أسود.)

كونلرمز بزى اكل ايدر. ساعتلرمز گويا آرسلاندر، كه كچر ايكن بزى ييرتار كيدر.

(وقد يخمل الانسان فى عنفوانه وينبه من بعد النهى فيسود.)

گاها اويله اولوركه ياش ايكن انسان نامسز قالور؛ عقلى كماله وصول صوڭنده اشتهار كسب ايدوب، سيد اولور.

يعنى ياش ايكن نسبيله شرف واعتبارى حائز دگل آدم، اجتهاديله كماله وصول صوڭنده، غالبا حسبيله اشتهار كسب ايدوب سيد هم شريف اولور. وبالعكس: يعنى ياش ايكن نسبيله شرف واعتبارى حائز آدم، بطالتيله ياخود طبعاً دناءتيله، اكثريا گمنام بى اعتبار قالوب خسيس هم لئيم اولور.

(ولا تحسدن يوما على فضل نعمة فحسبك عارا ان يقال حسود.)

هيچ بر وقت ديگرلره حسد ايتمه. زيرا حسود اولمق الڭ بيوك عيبلرڭ الڭ بيو گيدر.

(عرفت سجايا الدهر: اما شروره فنقد؛ واما خيره فوعود.)

زمانم طبيعتلرينى تماماً بيلدم: شرلرى در ساعت اولور؛ اما خيرى دائما وعد پردهسى آرقاسنده مستور قالور.

(اذا كانت الدنيا كذاك فخلها ولوان كُلَّ الطّالعات سُعود.)

دنيا شويله ايسه، براق او دنيايى! ولو كوكبلرڭ هر برى كوكب سعدده اولسون.

(رقدنا ولم نملك رقاداً من الاذى وقامت بما خفنا ونحن قعود.)

اويودق، فقط هيچ بر دقيقه اذادن راحتى مالك اولمادق. بز قاعد ايكن، دنيا بزه خوف ويرور شيلرى قائم ايدر.

(فلا يرهبن الموت من ظلّ راكباً فان انحداراً فى التّراب صعود.)

بنمش آدم‌ده اولومدن قورقماسون. زيرا ير التنه اينمك، آتلار ايسه‌ڭ، آشه‌ق اولور.

يعنى انسان دنياده نه قدر بيوك رتبه‌لره ايرشمش ايسه‌ده، موتيله دها بيوك رتبه‌لره واصل اولور. زيرا حيات فانيه‌ده اولان رتبه‌لره نسبتله حيات ابديه‌ده اولان مراتب قياس اولنماز درجه‌ده عاليدر.

(لعمرى لقد ادلجت والرّكب خائف واحييت ليلى والنّجوم شهود.)

عمرمله قسم ايدرم. جماعت خوف ايدر ايكن بن تونلرده سير ايتدم. يولدوزلار حاضر ايكن بن كيجه‌لرمى احيا ايتدم.

(وجبت سراباً كانّ اكامه جوار ولكن ما لهن نهود.)

اويله صحرايى قطع ايلدم‌كه تپه‌لرى، حركت وقياملرى يوق ايسه‌ده، يورور كبى كورونور.

(وقد طال عهدى بالشباب؛ وغيّرت عهود الصبا للحادثات عهود.)

كنجلك زمانم دور اولدى، صبيلك خاطره‌لرينى بلالر نابود ايتدى.

(وزهدنى فى هضبة المجد خبرتى بانّ قرارات الرّجال وهود.)

رجالڭ قرارگاهى پست يرلر اولديغينى كوروب، مجدڭ تپه‌لرينه رغبت ايتمز اولدم.

مجد انسان‌ده همه اخلاق حمیده اجتماعندن حاصل اولان اڭ عالی بر صفت کمالدر: انسانڭ شرف ذاتنه محاسن افعال مکارم اخلاق مقارن اولور ایسه مجد حاصل اولور. مجد کرم واسع جلال رفیع‌دن عبارتدر. کرم انسان‌ده محاسن اخلاقله عظام افعالڭ اجتماعندن حاصل اولور. جلال عظمتڭ قدرڭ نهایه‌سنه وصول‌دن پیدا اولور. لغتڭ اطلاقی علم اخلاق اصطلاحی شودر.

شبهه یوق فیلسوف حضرتلری بوراده «مجد» کلمه‌سندن شو معنایی اراده قیلمامشدر. زیرا مجدڭ شو معناسنه هر بر عاقل رغبت ایدر. کبار رجال‌ده مجدڭ اڭ یوکسک تپه‌لرنده قرار ایدر. فیلسوف حضرتلری «هضبة المجد» دن مناصب ملکیه‌یی مراتب سیاسیه‌یی، احتمالا دیرم، اراده قیلمشدر.

فیلسوف ابی العلا حضرتلرینڭ عصرنده بیله، رتب ملکیه، رتب سیاسیه، ولایات شرعیه اهلیتی کفاءتی یوق آدملره توجیه اولنور ایمش! اهل اولانلار ابواب حکومت‌دن مطرود اولوب خانه‌لرنده خامل صورتده عمر ایدرلر ایمش!

(کأنّ کهولَ القومِ اطفالُ اشهرٍ تناغت؛ واکوارُ القلاصِ مهود.)

عمرلرینڭ کمالنه ایرشمش انسانلر، گویا آیلق بالالار کبیدرکه دائماً ئه!! ئه!! ایدر طورور؛ حیوانلرینڭ ایگرلری‌ده بیشوکلری کبیدر.

(اذا حدّثوا لم یفهموا. واذا دعوا اجابوا؛ وفیهم رقدة وسهود.)

سوز سویلرسه‌ڭ آڭلامازلار؛ دعوت ایدرسه‌ڭ، یاریم اویقو یاریم اویانق حال‌ده، اجابت ایدرلر.

(لهم منصبُ الانسِ المبینِ؛ وانما علی العیسِ منهم بالنعاسِ فهود.)

صورتده تماماً انسان کبی اولورلار؛ لکن دائما اویقوده اولدقلارندن توه‌لر اوزرنده فهد اولورلار.

Из фондов Российской национальной библиотеки

فهد ترکیده پارس یاخود یولبارس دینور بر حیواندر. غایت چوق اویور. شکارده استعمال اولنور غایت سریع التعلیمدر. خبیث شیی یمز؛ وصولی قطعی دگل شیك آرقاسندن کتمز.

یعنی انسان دائما غفلتده اولور؛ احیانا تغافل ایدوب محافظه‌سی لازم شیلرده، مساهله وقصور ایدر.

(حیاتی بعد الاربعین منیةٌ ووجدان حلف الاربعین فقود.)

قرقدن صوك حیاتم اولوم کبیدر. قرق یاشنده اولان انسانك وارلغیده یوقلق کبیدر.

(فمالی وقد ادرکت خمسة اعقد؟ ا بینی وبین الحادثات عقود.)

ایللی یاشه ایرشدكدن صوك بكا نه اولدی؟ بنمله بلالر آراسنده عقدلار حاصل اولدیمی؟

(کأنا من الایام فوق رکائب اذا قیدت الانضاء فهی تعود.)

کونلر اویله آریق تولر کبیدرکه اوکلارندن کوچ ایله نه قدر چکیلور ایسه‌ده دها اوکلکی محلنه قایتور.

کونلرك دائما بلا تخلف عودتلرندن، یاخود انسانلری بر بلادن نقل ایدوب دیگر بلالره ایصاللرندن کنایه‌در.

(ودل هجیر فی زمانك انه سخائم فی احشائه وحقود.)

توش اسیلکی دلالت ایدرکه سنك زمانك قلبنده سکا عداوت کینه صاقلایور.

(الا انما الدنیا نحوس لاهلها فما فی زمان انت فیه سعود.)

دنیا همه اهلنه یالکز شومدن نحسدن عبارتدر. سن وار زمانده خیر یوق.

(تسير بنا الايّامُ وهى حثيثةٌ ونحن قيامٌ فوقهـا وقعودُ.)

كونلر غايت تيز بزى آلوب كيدرلر. بزده آياق اوزرنده ياخود اوطورور حالده ايكن.

(فما خشيتُ فى السير زلّةَ عاثرٍ ولكن تساوى مَهبطٌ وصعودُ.)

طايمقدن سورنمكدن قورقماز. اينمكى آشمغى برابر كورور.

(أودّع يومى عالماً انّ مثله اذا مرّ عن مثلى فليس يعود.)

كونمله وداعلشورم؛ بيلورم‌كه بر كون بندن مرور ايدر ايسه بر دها ابداً قايتماز.

(وما غفلات العيشِ الّا مناحسٌ وانْ ظنّ قومٌ انّهنّ سعود.)

حياتك غملردن خالى دقيقه‌لارى‌ده نحسدر؛ بعض آدملر اويله دقيقه‌لارى سعد دقيقه‌لارى گمان ايدرلر ايسه‌ده.

(سرى الموت فى الظّلماءِ والقوم فى الكرى وقام على ساقٍ ونحنُ قعود.)

اولوم قاراكلقده، انسانلر اويقوده ايكن، حركت ايدر؛ هيچ يورولماز؛ بز اوطورور ايسه‌كده آياق اوزرنده قالور.

(وتلك لعمر اللهِ اصعب خطّةٍ كانّ حدورى فى الترابِ صعود.)

شو حالت، خدايك حياتيله قسم ايدرم، الك آغير حالتدر. يره التنه اينمكى آشمق اعتبار ايدرم.

(وانّ حياتى للمنايا سحابةٌ وانّ كلامى للحِمام رعود.)

حياتم بلالر بولوطيدر؛ كلامم اولومك رعدلريدر.

(ينجز هذا الدّهر ما كان موعداً وتمطل منه بالرّجاء وعود.)

شو زمان شرلرى وعد ايدر ايسه در ساعت ويرور؛ اميد وعدلرى دائما تأخير اولنور.

(اِلَى اللّهِ اَشْكو مهجةً لا تُطيعنى وعالَمَ سوءٍ ليس فيه رَشيدُ.)

بڭا اطاعت ايتمز نفسمدن، بر رشيدى يوق عالم شردن خدايه شكايت ايدرم.

(حِجًى مِثلُ مهجورِ المَنازِلِ داثِرٌ وجهلٌ كمسكونِ الديارِ مَشيدُ.)

عقل، ترك اولنمش منزللر كبى، خراب ونابود اولمشدر؛ جهل، مسكون خانه‌لر كبى، معمور آباد قالمشدر.

(لَقَدْ ضَلَّ علمُ النّاسِ مذعهدِ آدم فهل هو من ذاك الضلال نَشيدُ.)

انسانلرڭ عقلى نبى آدم‌دن بيرو غائب اولمشدر. او قدر اوزون مدت غائب قالمش بر شيى بولمق ممكنميدر؟!

(تَسَمَّى رشيداً من لؤَىِّ بنِ غالبٍ اَميرٌ. وهَلْ فِى العالمين رشيد؟)

عباسيلردن برى „رشيد" اسميله لقبلندى. جاهلدر او! انسانلر آراسنده رشيد بولنورمى؟!

(فَاِنَّ اَغانىَّ الليالى نِياحَةٌ ومنها بسيطٌ مقتضىً ونَشيدُ.)

زيرا تونلرده غنالر فى‌الحقيقه آغلامق‌دڔ. آغلامق انسان‌ده بعضاً اقتضا طريقيله لزوماً كلور؛ بعضاً كندوسى طلب ايدوب بولور.

(ما وفِّقوا؛ حسبونى من خيارِهم فخَلِّهم! لا يرجى مِنهم الرشد.)

موفق اولماديلار؛ بنى اڭ ياخشى‌لارندن خيال ايتديلر. براق آنلارى! رشد آنلاردن مأمول اولاماز!

(اَمّا اذاما دَعاالدّاعى لِمكرمةٍ فهم قليل! ولكن فى‌الاذى‌حشد.)

آنلارى انسان خير اشلره دعوت ايدر ايسه، ابداً قبول ايتمزلر. لكن ظلم اذاده دائما اجتماع ايدرلر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

(كَمْ يَنْشُدُونَ صَفَاءً مِنْ دِيَانَتِهِمْ! وليس يُوجَدُ حتى الْمَوْتِ مَانَشَدُوا.)

نه زمانه قدر دينلرنده صفايي آرارلار! قيامته قدر آرارلار ايسه‌ده، دينلرنده صفا بولامازلار.

(اَلرُّوحُ تَنَأَى. فلا يُدْرِى بموضعها وفى التُّرَابِ، لَعَمْرِى، يُرْفَتُ الْجَسَدُ.)

روح مفارقت صوڭنده نره‌يه كيدر معلوم دگل. فقط تن، شبهه يوق، توپراقده چورور.

(وقد عَلِمْنَا بِأَنَّا فى عَواقِبِنَا الى الزوال؛ ففيم الضَّغْنُ والْحَسَدُ)

عاقبتده زوالمزى بيلورز. اويله ايسه نيچون دشمنلك حسد ايدرز.

(يُصادِفُ الظَّبى وابنَ الظَّبِي قاضيةٌ مِنْ حتفه وكذاك الشِّبلُ والْاسَدُ.)

آهوهم اوغلى آرسلان هم بالاسى بلا شبهه اولوم بليه‌سنه دوچار اولورلار.

(ونحنُ فى عالَمٍ صِيغتْ اوائِلُهُ على الْفسادِ. فغىٌّ قولنا فسدوا.)

بز اويله عالمده يز كه اوائلى فساد اوزرينه خلق اولنمشدر. اويله ايسه، «صوڭره‌دن فاسد اولديلار.» ديمك غلطدر.

(تَنَفَّقوا بالْخَنى والْجَهْلِ اذنفقوا عند السَّفاه. وهم عند الْحِجى كُسُدُ.)

سفاه عالمنده رواج بولوب، فحش، جهل ايله كسب اشتهار ايتديلر؛ لكن عقل عندنده قيمت بولاماديلار.

سفاه عقلده خلل‌دن نقصان‌دن عبارتدر كه سفيه آدم امور دنياويه‌سنده امور اخرويه‌سنده مهتدى مستقيم اولاماز. سفه احيانا حقيقتى استحقاراً انكار ايتمك عناد ايتمك معناسنده اولور:

«اِنَّمَا الْبغی مِنْ سَفَهِ الْحَقَّ.» یعنی «بغی یالگز، حقیقتی استخفافاً انکار ایدر آدمك اشیدر.»

(عاشُوا کَمَا عَاشَ آباءُهم سلفوا واورثوا الدین تقلیداً کما وجدوا.)

اسکی بابالاری کبی عمر ایتدیلر. تقلید اساسنده اولان دینلرینی بولدقلاری کبی براقوب کتدیلر.

(فما یراعون ما قالوا وما سمعوا ولا یبالون من غی لمن سجدوا.)

اوز سوزلرینی‌ده دیگرلرك سوزلرینی‌ده رعایه ایتمزلر. آزغونلقلاری سببیله کیمه سجده ایدرلر سه‌ده غم ییمزلر.

(والعدم اروح مما فیه عالمهم وهو التکلف ان هبوا وان هجدوا.)

یوقلق آنلارك عالمنده اولان حالدن دها راحتدرکه قالقار ایسه‌لرده اویور ایسه‌لرده دائما تکلف ایدرلر.

تکلف عادتك طبیعتك خلافنده اولارق یالگز ریا خیالیله بر اشی اظهار ایتمك. شرعا هم عقلا مذمومدر. متنبی دیمش،

(واسرع مفعول فعلت تغیرا تکلف شیء فی طباعك ضده)

تکلف فائده‌سی یوق شیلرله اشتغال ایتمك: (انا واتقیاء امتی براء من التکلف.) فائده‌سی یوق شیلردن بحث، تفتیش ایتمك: (نهینا عن التکلف.) تکلفك شو معنالاری مذمومدر.

تکلف بر خیر اشی، عادت کبی سهل محبوب اولسون امیدیله، دائما تحری ایتمك: «اکلفوا من العمل ماتطیقون.» — «ارك کلفت بعلم القران.» تکلفك شو معناسی محموددرکه انسانی خیر اشلره تعوید ایدر.

بر دها تکلف انسانك حریت حرکاتنه سد چکر رسوم ظاهره زائده اداسیله تقیده اطلاق اولنور. شمدی زمانمزده اوروپا مدنیتنده

«معاشره آدابی» دینور شیلرك اكثری شو قبیلدندر. خصوصا لباس ازیاسنه، مائده‌ده طعام تناول ایدر ایكن چاتال پچاق استعمالنه عائد رسوملر اكثریا بیهوده شیلردن عبارتدر.

بویله تكلفات مدنیتك یالگز «صیبلك دورینه» مناسب اولوب، وقتیله شبهه یوق تماما زائل اولاجق.

(والحظّ یسری، فیغشی معشراً حسبوا من اللئام؛ وتقضی دونه المجد.)

بخت قاراڭلقده سیر ایدر. لاجل ذلك اكثر لئیم اولانلاری دولتنه غرق ایدر؛ ماجد اولانلارده بختسز اولارق دنیادن كیدر.

(قد یدأب الرجل المنجود مجتهداً فی رزق آخر لم یلمم به النجد.)

گاها انسانك بیك بلا بیك مشقتله اجتهاد ایدوب حاصل ایتمش شیلری هیچ بر زحمت كورمه‌مش دیگر بر انسانه رزق اولور.

(لولا التنافس فی الدنیا لما وضعت كتب التناظر، لا المغنی ولا العمد.)

دنیاده تنافس اولماسه ایدی، علم الخلافده علم النظرده اهل النظر یعنی اهل اصول اهل كلام هیچ بر كتاب تألیف قیلمازلار ایدی.

تنافس، منافسه: نفیس جید اولان شیلره رغبت ایتمك. انسان شو خاصه‌یه طبعا مجبولدر. شرعاده عقلاده مطلوبدر: «ولكل وجهة هو مولاها. فاستبقوا الخیرات.» (بقره—١٤٨). „لمثل هذا فلیعمل العاملون.“ (والصافات—٦١). «وفی ذلك فلیتنافس المتنافسون.» (المطففین—٢٦).

فقط، احیانا تنافس، تعارض تعادی تحاسد اساسلرینه مبنی اولوب، حب انفراد داعیه‌سندن ناشی اولور، كه دیگرلرك محرومیتی مغلوبیتی بوراده اصل مطلب اولور. بویله تنافس شرعاده عقلاده مذمومدر: زیرا نفیس شیلره رغبت ایتمك معناسنده اولمایوب، یالگز دیگرلره ضرر قصد ایتمكدن عبارت قالور.

(قد بالغوا فی کلامٍ بان زخرفه یوهی العیون ولم تثبت له عمد.)

ظاهری مزخرف، کوزلره یاخشی کورونور، لکن اصلی یوق سوزلرده مبالغه ایتدیلر.

(وما یزالون فی شامٍ وفی یمنٍ یستنبطون قیاساً ماله امد.)

شامده یمنده هر برده نهایتی یوق قیاسلری استنباط ایدرلر.

(فذرهم ودنایاهم فقد شغلوا بها. ویکفیك منها القادر الصمد.)

آنلاری هم دنی اولان اشلرینی ترك ایت. زیرا کندولریده او دنی اشلری سببیله هر شیدن محروم اولدیلار. سکا خدایك کتابی کفایه‌در.

اهل اصول کتب اصولده احکام شرعیه اثباتنه دلیل اولا بیلور حجه‌لری بیان ایتمشلر: ١) کتاب؛ ٢) سنت؛ ٣) اجماع؛ ٤) قیاس؛ ٥) مصالح معتبره عنـد الشرع؛ ٦) استصحاب؛ ٧) براءت اصلیه؛ ٨) عوائد؛ ٩) سد الذرائع؛ ١٠) برهان تلازم؛ ١١) استدلال بالقواعد الشرعیه؛ ١٢) استحسان؛ ١٣) استقراء. شو دلیللرك اولـگی دورتی ادلهٔ اصلیه؛ قالانلاری ادلهٔ فرعیه‌در.

اهل اصولك بیاننه کوره، قیاس جامعك وجودیله یاخود فارقك عدمیله حکم اصلی فرع مطلوبه تعدیه ایتمکدر. قیاس: مطلوب لکن معلوم دگل بر حکمی، میزان شرعیله وزن ایدوب، بر مقیاس شرعیله ذرع ایدوب اثبات ایتمکدر.

شو معنی ایله قیاس قرانده یوزلرچه آیتلرده، اللهك برلگی، نبوتك حقلغی، حشرك بلا ریب کله‌جگی کبی الك بیوك مسئله‌لره برهان سلطان اولارق انزال اولنمشدر. اعتبار تذکیر یولنده قرانده یوزلرچه آیتلرده نازل اولان تاریخ قرون اولی عموما قیاس اساسنه مبنیدر. قرانده غیر محصور آیتلرده تصریف اولنمش امثال تمام تمامنه قیاسك عینیدر.

علەسنه ياخود لازمنه تبعا حكمكڭ انتقالى، بلا شبهه، طبيعيدر؛ فطرت انسانيەده بينه كبى مقبولدر. كذلك، فارق يوق ايكن حكم اصلكڭ اطرادى، فرع مطلوبه انتقالى ضروريدر.

شويله ايسەده، فقها „حجيت قياس“ مسئلەسنده اختلاف ايتمشلر: ١) بعضلر حجيت قياسى كليا نفى ايتمشلر؛ هر بر شيى تأويلات تكلفات ايله ايسەده عمومات شرعيەيه درج ايتمك هوسنه دوشمشلر. ٢) بعضلر دائرۀ قياسى لزومندن تحملندن زياده توسيع ايدوب، حدودى كچمشلر. ٣) شو مسئلەده اهل حق اهل عدل نصوص شريعتڭ نظمنه معنالرينه تماما رعايه ايدوب، ميزان شريعتدن عبارت اولان قياس صحيحڭ موجبيله عمل ايتمشلر. قياسات فاسدەيى ترك ايدوب، صحيح قياسلرى اخذ ايتمكله، نصوص شريعتڭ شو يولدن احاطەسنى كوسترمشلر؛ حيات انسانيه ايچون حاجت اولان شيلره شريعتڭ وفاسنى اظهار ايتمشلر. نقل صحيح ايله عقل صريحڭ حرفا بحرف توافق هم تطابقلرينى ميدانه قويمشلار. شو مسئلەده اهل عدل نصوص شرعيه حرمتنه اتساعنه خلل ويرمەمشلر؛ يالڭز صحاح قياسى اعتبار ايدوب، قياس حدودينڭ وراسنەده كچمەمشلر كتاب ايله برابر ميزانىده اله آلوب „الله الذى انزل الكتاب بالحق والميزان.“ (الشورى-١٧) آيتنه وفاقا كل شريعتله عمل ايتمشلر. قياس ايسه، شو طائفه عادله رأينه كوره، معانى نصوصله عمل ديمك اولديغندن شريعتڭ تاقيام ساعت همه حاجات انسانيه ايچون كفايەسنى اثبات ايدوب، „اليوم اكملت لكم دينكم.“ (المائده-٣) «ما فرطنا فى الكتاب من شى.» آيت كريمەلرڭ معنالرينى امت اسلاميەيه تحقيق ايتمشلر. جزاهم الله عنا خير الجزاء.

لكن شوراده شو قدر ديمك ضروريدركه مذاهب اسلاميه كتب فقهيەسنده كتب كلاميەسنده آراى باطله قياسات فاسده او

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قدر چوقدرکه یالگز انتقار طریقنده او رأیلر او قیاسلار طوپلانور ایسه، بلا شبهه، غایت بیوك جسیم بر کتاب وجوده کلور.

نه قدر تأسف ایدر ایسه‌ك ده توکنمز: اهل تألیف اورایلری او قیاسلاری صحائف‌ده سطورده تأبید ایدوب، اسلام عالمنده آنلاری کوکلشدرمشلر. امام ابی العلا حضرتلرینك دیدیگی کبی، او شیلر امت اسلامیه‌یی دیگر ضرور شیلردن شاغل اولوب، غایت چوق خیرات‌دن محروم ایتمشدر. کتاب خدا، سنت رسول یالگز شو جهتله قلوب اهل اسلامدن انتزاع قیلندی دیر ایسه‌ك مبالغه اولماز.

نه اولوردی اگر فیلسوفك

(فذرهم ودنیاهم فقد شغلوا بها. ویکفیك منها القادر الصمد

سوزی او وقت میدان طوتوب، او آرای فاسده یولنه سد چکمش اولا ایدی!

نه اولوردی اگر فیلسوفك

(فی کلّ دین اباطیل یدان بها وهل تفرّد یوماً بالهدی جیل؟!)

بیت بی نظیری او وقت آذان اهل تألیفه واصل اولوب، کتب اسلامیه‌یی اباطیل‌دن تخلیه‌یه اهل تألیفی ارشاد ایتسه ایدی!

نه اولوردی امام ابی‌العلا حضرتلرینك

(استغفر اللّه واترك ماحکی لهم ابو الهذیل وما قال ابن کلّاب.)

(فالدّین قد خسّ! حتی صار اشرفه بازاً لبازین، او کلباً لکلاب.)

نصیحت عالیه‌سی اهل اسلام عندنده مقبول اولوب، لا اقل قسم اعتقادیات اختلافات کلامیه‌دن آرای وهمیه‌دن خالص قالا ایدی! اویله اولمادی. بلکه بالعکس: ضلاللرینه خطالرینه تنبیه ایدن، ارشادلرینی قصد ایدوب نصیحت ایدن امام ابی‌العلا کبی اك خالص مؤمن بر حکیمی ملحد زندیق دیمك‌دن او تانمادیلار: آرای باطله‌لرینی قیاسات فاسده‌لرینی انکار ایدوب کندولرینی

سنت رسوله دعوت ایدن ابن تیمیه کبی بر مجتهدی تحقیر تعذیب تجهیل‌دن کیرو طورمادیلار.

شو بلای مدهش سمای اسلام‌ده ظاهر اولوب، ضیای کتابی نور سنتی قلوب اسلامدن تماماً قطع ایتدی. راه علوم ومعارف وجه اسلام‌ده قاپاندی؛ حکماً دگل ایسه‌ده فعلا اجتهاد منقرض اولدی طوغریسی ظلماً اجتهادی منقرض ایتدیلر. عالم اسلام‌ده تقلید‌کو کلشدی: اویله‌کیك عالم علوم‌ده عقول اهل اسلام کتابك ایکی دفه‌سی آراسنده محصور قالدی!

ایضاح: قران‌ده قیاس قطعیت مطلوب مسائل اصلیه‌ده برهان اولارق کلمش دیمش ایدك. بوکا بر ایکی مثال:

«ان مثل عیسی عند الله کمثل آدم. خلقه من تراب؛ ثم قال له کن فیکون.» (آل عمران—٥٨). من غیر اب وجودی استبعاد ایدوب، عیسایی ولدزنا، یاخود ابن الله دیمش جاهللری ارشاد یولنده، عیسایی آدمه قیاس ایتمشدر. آدم اصل؛ عیسی فرع. «علی حسب الاراده تکوین» عله؛ وجود من غیر ابٍ حکم.

«کمابدأنا اول خلق نعیده. (انبیا—١٠٤). «افعیینا بالخلق الاول» (ق—١٥). «ولقد علمتم النشأة الاولی. فلولا تذکرون.» (الواقعة—٦٣) قران‌ده شو معنی‌ده آیتلر محصور دگلدر. خلق اول اصل؛ حشر فرع؛ احیا—حکم؛ عموم قدرت—عله.

«ضرب لکم مثلا من انفسکم: هل لکم مما ملکت ایمانکم من شرکاء فیما رزقناکم. فانتم فیه سواء.» (الروم—٢٨). خدایك برلگنه، اصناملرك خلق عالم‌ده عدم شرکتنه دلیل. عبید اصل؛ اصنام—فرع؛ عدم شرکت—حکم. مملوکیت—عله.

(تَجاوَزْتُ عَنّیَ الْاَقْدارُ ذاهِبَةً فَقَدْ تَأَبَّدْتُ حتی مَلَّنی الْاَبَدُ.)

قدرلر بنی براقوب کتدیلر. حیاتم اوزادی؛ حتی طول حیات بکا ملال ویرور اولدی.

(نَشْكُو اِلَى اللهِ اَنَّا سيّئوشيمٍ نحْنُ الْعَبِيدُ وفی آنافنا عَبَدُ.)

خدایه شکایت ایدرزکه نه قدر ذلیل بنده‌لر ایسه‌كده بزلرده حدودك فوقنده کبر غضب اولور.

(شَرِبتَ قهوة هم كَاسها خلدی وفِی الْمفارِقِ مِمَّا اَطْلعت زبد.)

قایغو خمرینی ایچدم؛ کاسه‌سی قلبم ایدی. کوبوکلری باشم اوزرینه چیقدی.

(صيِّرْ عتادك تقوی‌الله تذخرها فما ينجيك منه السابح العتد.)

تقوایی حاضرله، ذخیره‌ك ایت. زیرا حکم خدادن سنی تیز یورور آت قورتاراماز.

(والْحكم جارٍ علی‌الاكتاد محتمل ولا يطيق ثباتاً تحته الْكتد.)

انسانلرك عمومنه حکم خدای جاریدر، حمل اولنمشدر؛ هیچ بر آدم حکم خدایه مقاومت ایده‌مز.

کتد انسان یا آت آرقالارینك اوست طرفلرینه اطلاق اولنور. انسان الك آغیر شیلری، کتدینه وضع ایده‌رك حمل ایدر.

„حکم خدا تحتنده کتد ثبات ایده‌مز“ یعنی هیچ بر شی حکم خدایه غالب کله‌مز. „وهو القاهر فوق عباده. وهو الحکیم الخبیر.“ (الانعام–١٨).

(كم زال جيلٌ وهذی الارض باقيةٌ ما هَمَّ بالزيغِ مِنْ اَوتادِها وتد.)

نه قدر امتلر نابود اولدیلار. فقط، شو یر همان باقیدر. طاغلارینك هیچ بری محلندن میل ایتمك فکرنده دگل.

شو بیت‌ده لزومیات نسخه‌لرینك همه‌سنده خطا واردر. „ماهم بالزیغ ما اوتادها وتد.“ ثبت اولنمشدر. خطادر. „کم زال جیل ماهم بالزیغ؛ وهذی الارض باقیة ما اوتادها وتد.“ ترکیبی معناسنده

قیلوب، درستلەمك ممکن ایسەدە، اویلە تعقیدلاردن فیلسوفك سوزینی تنزیە ایتمك دها اولادر.

(اقتادُ همّاً باقتادٍ علی ابلٍ وهل یبلغ ما املته القتد.)

توەلر اوزرندە هموم آلوب کیدرم. فقط؛ توەلر بنی امیدلرمە ایصال ایدرلرمی؟

هم قایغویە؛ کذلك انسانك عزم ایدوب طلب ایدر شیلرینە اطلاق اولنور. قتد، توەلر اوزینە وضع اولنمش تختە پارچەلرینە دینور؛ جمعی اقتاد کلور.

(لو یفهم النّاس ما ابناؤهم جلبٌ وبیع بالفلس الف منهم کسدوا.)

انسانلر باللارینك حیوان سوری‌سی اولدقلارینی آڭلاسەلر ایدی، باللارینك بیکی‌دە بر پارەیە صاتیلور اولسە ایدی، همان، بازارلاری دشگون اولور ایدی.

(فویحهم! بئس ما ربّوا وماحضنوا فهی الخدیعة والاضغان والحسد.)

وای او انسانلرك حالنە! تربیە ایتدکلری‌نە قدر پیس اولور! تمام وجودلری مکردن کینەدن حسددن عبارتدر.

وی کلمەسی تحسر تعجب یاخود ندامت وقتندە انساندن صادر اولور بر کلمەدر. حا یاخود سین لاحق اولوب، ویح ویس اولور ایسە کلمهٔ ترحم ورأفت اولور. لام یاخود با لاحق اولوب ویل ویب اولورسە کلمهٔ عذاب اولور.

(وکلّنا فی مساعیه ابولهبٍ وعرسهم لم یقع من جیدها مسد.)

حقیقتە رجوع ایدر ایسەك دنیادە هر بر آدمی ابولهب، هر بر خاتونی، بوینندە مسدی وار، امجمیل کبی بولورز. (سورة ابی لهب.)

یعنی دنیادە هر بر انسان حقیقتە اهلنە عدو اولور؛ عداوتدە

Из фондов Российской Национальной библиотеки

صوڭ درجه‌سنه قدر مبالغه ایدر. دنیاسنده اخراسنده دائما خسارده تباب‌ده اولور.

(واذا رجعت الی الحقائق لم یکن فی العالم البشری الا بائس.)

(وما الدنی، ذراع الخود نمرقه، مثل السنی ذراع الجسر یتسد.)

او آلچاق حریف، که جمیل خاتونلارڭ بیلکلرینی یاصدق ایدر، مطلبلرینی طلب یولنده دائماً اڭ قوتلی توه‌لرڭ بیلکلرینی وساده ایتمش عالی همتلی شریف آدم کبی اولاماز.

یعنی دنیاده راحتی اختیار ایدوب، بیوك شیلری طلب‌دن متقاعد آدم دنی اولور. بیوك عزیمتله بیوك غیرتله دائماً بیوك اشلری طلب یولنده ثبات ایدن شریف اولور.

„والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا. وان الله لمع المحسنین.“ (العنکبوت-٦٩).

(والجسم للروح مثل الربع: تسکنه وما تقیم اذاما خرب الجسد.)

تن جانڭ مکانی کبی‌در: که اوراده قرار ایدر؛ خراب اولورسه براقوب کیدر.

(وهکذا کان اهل الارض منفطروا فلا یظن جهول انهم فسدوا.)

ابتدای خلقتدن بیرو انسانلر شویله ایدیلر. „انسانلر صوڭره‌دن بوزولمش‌لار.“ گمان ایدن ناداندر.

(اهل البسیطة فی هم حیاتهم ولا یفارق اهل النجدة النجد.)

شو کیڭ یرڭ انسانلری تمام حیاتلرنده قایغوده اولورلار. اهل نجده‌یی ابداً مشقت زحمت ترك ایتمز.

انسان‌ده شجاعتله رأی اجتماع ایدر ایسه نجده حاصل اولور. نجده صاحبی دیگرلرڭ احاطه ایده‌مدیکی امور خفیه‌یه آگاه اولور؛

دیگرلرك عاجز اولدقلاری امور عظیمه‌یه قادر اولور. نجده. انبیا ملوك كبی، ارباب سیاستك اخص اوصافندندر.

(أمثالنا كان جیلٌ قبلنا: فمضوا ومثل رزءٍ وجد ناحسه وجدوا.)

اولكیلرده بزم كبی ایدیلر؛ بز كورمش بلالری كوردیلر؛ كچدیلر.

(والمجد لله لا خلق یشاركه وآل حواء ما طابوا ولا مجدوا.)

عظمت خدایكدر. هیچ بر مخلوق آڭا مشاركت ایتمز. انسانلرده پاكلك هم عظمت بولنماز.

عظمت بیوكلك خدایه مخصوصدر. «الله اكبر» ك، كه هر دقیقه ملیون دفعه السنهٔ اهل ایماندن سمای عظمته رفع اولنور، معناسی شودر. یعنی «بیوك بر الله!» مخلوقده بیوكلك اولماز.

(اما الی كلِّ شرٍّ عنَّ فانتبهوا بل لم ینامو. ولكن عن تقیً هجدوا.)

هر بر ظاهر شرلره حاضر اولورلار؛ لكن دائماً خیردن اعراض ایدوب ترك ایدرلر.

(والناس یطغون فی دنیاهم اشراً لولا المخافة ما زكّوا ولا سجدوا.)

انسانلر دنیاده فرط سرورلرندن حدودی دائماً تجاوز ایدرلر. خوف اولماسه ایدی، اللری زكات ویرمز؛ یوزلری ده سجده ایتمز ایدی.

«ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض.» (الشوری-٢٧.)

انسان، بر نعمت یاخود بر رتبه حاصل اولور ایسه، طبعاً مسرور اولور. سرور فرح انسانده بر طبیعتدر. نعمتك وصولنه، اهلیتی وار ایكن بر رتبه حصولنه، شكراً لله مسرور اولمق نص قرانله هم لازمدر. «قل بفضل الله وبرحمته. فبذلك فلیفرحوا.» (یونس-٥٨.)

فقط اكثریا انسان نعمتی رتبه‌یی تحمل ایده‌مز؛ حقوق نعمتی حدود رتبه‌یی رعایه ایده‌مز. بر نعمته یاخود بر رتبه‌یه نائل اولور

ایسه، فرط فرحندن حدود عقلی تعدی ایدر؛ هواسنه تبعاً فساد، طغیان، ظلم طریقلارینه سلوك ایدر.

انسانك شو حالنه بطر دینور؛ بطركڭده غایه‌سنه اشر دینور.

غنا یا رتبه صاحبی ایكن بطردن اشردن خالی آدم غایت از اولور. قدرتی وار ایكن فساددن ظلمدن كندوسنی حفظ ایدن غایت نادر بولنور. انسانی فساددن ظلمدن بعضاً خوف، اكثریاً عجز منع ایدر.

كندوسینی ضبط ایتمیه قادر آدم انسانلرك الڭ عاقلی الڭ اقواسی، الڭ شجیعی اولور. غنا هم رتبه انسانلرك الڭ بیوك الڭ طوغری میزانلریدر انسان نه قدر خفیف ایسه، میزان غنا میزان رتبه ایله وزن اولنور ایكن او قدر بالا كیدر. نه قدر رزین نه قدر رصین نه قدر عاقل اولور ایسه، میزان غناده میزان رتبه‌ده او قدر آغیر اولور؛ قرارندن طایماز، اسكی حالندن چیقماز اصلا كبر ایتمز؛ غناسی رتبه‌سی خصال خیرلرینك مفتاحی اولور.

اویله انسانلر انسانیتك زینتی جمالی اولورلار: «وقلیل ماهم،...

(فی كلِّ اَمْرِكَ تقْلیدٌ رضیتَ بـه حتی مقالكَ: ربّیِ واحِدٌ اَحَدُ.)

هر بر اشكڭده تقلیددر؛ هرخصوص‌ده تقلیده راضی اولورسن؛ حتی «خدایم بر.» اعتقادنده بیله تقلید ایدرسن.

(وقد اُمِرْنا بفكر فی بدائعه وان تفكّرَ فیه معشر لحدُوا)

خدایڭ بدائعنده تفكر ایتمكله مأمور ایكن، نصل تقلید ایدرسن؟ انسانلر ذات خداده فكر ایدرلر ایسه، عقللری راه استقامتدن منحرف اولمش اولور.

«الذین یذكرون الله قیاما وقعوداً وعلی جنوبهم. ویتفكرون فی خلق السماوات والارض. ربنا ما خلقت هذا باطلا. سبحانك.» (آل عمران-۱۹۱)

„اولم ينظروا فی ملکوت السماوات والارض وما خلق الله من شئ.“ (الاعراف-١٨٢).

„اولم یتفکروا فی انفسهم. ما خلق الله السماوات والارض وما بینهما الا بالحق واجل مسمی.“ (الروم-٨).

قران‌ده خدانڭ براگینی بنده‌لرینه بیان یولنده بیگلرچه آیتلرده سرد اولنمش براهین عقلیه طبیعیه هه‌سی بدائع خداده انسانلره تفکر ایتمك ایچون سرد اولنمشدر.

بدائع خداده فکر واجباتڭ اولیدر. لکن شو فکر، اهل کلامڭ کتب کلامیه‌ده بیان ایتدکلری طرق منطقیه ایله اولمایوب، قران‌ده سرد اولنمش ساده استدلالات طبیعیه ایله‌در. بویله استدلاله انسانڭ عقلی کفایه ایدر. مدرسۀ طبیعتڭ تربیه‌سی انسانی اویوله ارشاد ایدر. انسانڭ مکتب کورمه‌سی، سواد بیلمه‌سی حاجت دگل. بحث صوڭنده انکار ایدن، یاخود تفکری ترك ایده‌وب، غفلت ایدن برابردر. „ان الذین لا یرجون لقائنا ورضوا بالحیاة الدنیا واطمأنوا بها، والذین هم عن آیاتنا غافلون. ٧. اولئك مأواهم النار بما کانوا یکسبون. ٨. (یونس)

(وَاَهلُ کُلِّ جدال یمْسکُونَ بـه اذا رأوا نور حق ظاهر جحدوا.)

جدال اهلینڭ هر بری دائما جدال ایدر؛ ظاهر حقیقتڭ نورینی کوروب‌ده انکار ایدر.

(حَوادِثُ الدَّهرِ اَمْلاكٌ لها قَنَصٌ وَالْاِنْسِ وحش. فقد ازری بها الطرد.)

دهرڭ بلالری صید ایدر پادشاهلر کبی؛ انسانلرده شکار کبیدر؛ دائما صید ایتمك‌ده آنلاره عار وعیبی ایجاب ایتدی.

„فقد ازری بها الطرد... جمله‌سی بلالرڭ عموم انسانلره دائما هجومندن عبارتدر. یعنی صید ایتمك او قدر چوق اولدی‌که

Из фондов Российской национальной библиотеки

صيادلره عيب عد اولنمق درجه‌سنه كلدى. لكن، بنم گمانمجه، «وما ازرى بها الطرد.» ديمش اولسه ايدى معنى دها زياده دهشتلى اولور ايدى. يعنى «نه قدر صيد ايدر ايسه‌ده عيب عد اولنماز؛ همان صيد ايتمكده دوام ايدر.» ياخود، احتمال، بوراده قلم ناسخ غلط ايتمشدر؛ صوابى «فقد اضرى بها الطرد.» يعنى «فقد اضرى الحوادث بالانس الطرد...» بوراده حذف مفعول تكلفى اولماسه ايدى، بن شو احتمالى ترجيح ايدردم.

(وما تبقى سهام المرء كثرتها   فاقض الحياة، وانت الصارم الفرد.)

نه قدر چوق اولور ايسه‌ده اوقلارك هيچ برى الكده قالماز. حياتكى يالكز ايكن قضا ايت.

(والشيب شابوا على جهل ومنقصة   والمرد فى كل امر باطل مردوا.)

قارتلار نادانلق دنائت اوزرنده قارتايديلار؛ ياشلر هر بر باطل اشده الك صوك درجه‌سنه وارديلار.

(والعيش كالماء: تغشاه حوائمنا   فصادرون وقوم اثرهم وردوا.)

حيات صو كبيدر: صوسامشلارمز كلور ايچر كيدر؛ آرقالارندن دها دائما ديگرلرى كلور كيدر.

(ومد وقتى مثل القصر غايته   وفى الهلاك تساوى الدر والبرد.)

اوزون عمرله قيصه عمرك صوكى بردر. انجو ايله طولو هلاك خصوصنده برابردر.

(نفارق العيش لم نظفر بمعرفة   اى المعانى باهل الارض مقصود.)

«سر وجود نه‌در؟» بيلمه‌مش ايكن دنيادن كيدرز.

(لم تعطنا العلم اخبار يجئ بها   نقل ولا كوكب فى الارض مرصود.)

نقلده وارد خبرلر، رصد اولنمش كوكبلر بزه سر وجودى كشف ايده‌مديلر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

عالم وجوددن مقصد نه‌در؟ شو دائمی حرکتڭ بر نهایه‌سی وارمیدر؟ فضای غیر محدودده جولان ایدن او کبار عقول عجبا بر کون اسرار طبیعتی احاطه ایده بیلورمی؟ ملیون سنه زحمت چکوب ده، شو نقطهٔ غیر محسوسه‌نڭ تمامنه واقف اولامایان عقل بشر عجبا نه وقت او عوالم غیر متناهیه‌یی احاطه ایدر؟ انسانڭ وجوددن نصیبی یالڭز شو حیات اولور ایسه، انسان نه قدر هدر بر شی اولور؟! شبهه یوق، انسان شو حیات فانیه‌دن قیاس اولنماز درجه‌ده اعلی بر حیات دائمه باقیه‌یه واصل اولاجقدرکه او وقت شمدی مجهول شیلرڭ هر بری عقل بشره تماما معلوم اولور.

(الصبر یوجد، ان باء له کسرت   لکنه بسکون الباء مفقود.)

دنیاده آجی شیلر غایت چوق بولنور. فقط، انسانده صبر بولنماز.

(ویحمد الصابر الموفی علی غرض   لا عاجز بعری التقصیر معقود.)

صبر ایدوب مقصدینه نائل اولان محمود اولور؛ قصور ایدوب محروم قالان عقلاً هم شرعاً مذموم اولور.

«انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب.» (الزمر-١١)

«والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا.» (العنکبوت-٦٩)

(أسر ان کنت محموداً علی خلق   ولا أسر بانی الملك محمود.)

اخلاقم محمود اولور ایسه شاد اولورم. لکن سلطان محمود غزنوی اولور ایسه‌م شاد اولمام.

سلطان محمود غزنوی حضرتلری عالمده مشهور فاتحلرڭ بری ایدی. سلاطین اسلام آراسنده غزاة اسلام آراسنڭ امتیاز کسب ایدنلرڭ الڭ بیوگی ایدی. ٣٣ سنه تمام شوکتله سلطنت ایتدی.

Из фондов Российской национальной библиотеки

رئیس شعرا فردوسی حضرتلرینه شاهنامەیی یازدران او ایدی. کندوسیده شاعر ایدی. شو شعرلری سویلەمش:

آیینۀ خویش را بصیقل دادم   روشن کردم بەپیش خود نهادم.
در آیینه عیب خویش چندان دیدم   کز عیب دیگر کسان نیامد یادم.

یعنی کندومی تماما کوزم اوکنه قودم. عیبلرمی او قدر بولدمکه دیگرلرك عیبلرینه فکرمده محل قالمادی.

۳۵۷سنەده عالم سیاستی تشریف ایدوب، ٤٢١ سنەده دار راحته سفر ایتمشدر.

(مایصنع الراس بالتیجان یعقدها.   وانما هو بعد الموت جلمود.)

موت صوکنده طاش اولاچق باش تاج ایله نه قیلسون!

(انّ الْغنی لَعزیز حین نَطْلبه   والْفقرُ فی عنصر الترکیب موجود.)

غنا، استرسەك، از بولنور؛ لکن فقیرلك اصل وجودمزده واردر.

(والشُّحُّ لیس غریباً عند انْفسنا   بل الغریبُ، وانْ لم یرحم، الجود.)

لئیم لك بزده اصلیدر، اجنبی دگل؛ بزم طبیعتمزه، تماما اجنبی اولان شی جود وکرمدر.

(بلوتُ من هذه الدنیا وساکنها   عجائباً. وانتهاء الثوب تقدید.)

دنیادن هم اهلندن غایت غریب حاللری کوردم. حیات کیوملرینی، عاقبت پارچەلنور بولدم.

(وَالنَّاس فی الارض اجناس مُقلَّدَةٌ   کالهَدی قُلِّدَ لم یَدْعرهُ تهدیدُ.)

هدی: حرمه سوق اولنور قربانلره دینور. تقلید، هیچ بر کس تعدی ایتمەسون ایچون، قربانلرك بویونلارینه بر شی طاقمق معناسنەدر. تقلید اولنمش قربانلار دیگرلرك تعدیلرندن اماندە بولنورلار.

فیلسوف حضرتلری، مذهبلریله عـادتلریله ملیتلریله بری برندن ممتاز اولمش، انسانلری-حقیقتی، نصیحتی قبول ایتمه‌مکده- تقلید اولنمش قربانلره تشبیه ایتمشدر: یعنی تقلید اولنمش قربانلر تهدیدی ایشتمه‌دکلری کبی، انسانلرده کندولرینڭ مذهبلریله مقلد اولوب حقیقتی، تذکیری ایشتمزلر

(قالوا. فلمّا اعالوا اظهروا الدداً فالفول مین وفی الاصوات تندید.)

سویله‌دیلر؛ سوزلرینڭ بیهوده‌لگی باطللگی ظاهر اولدی؛ عنـاد خصومت اظهـار ایتدیلر. سوز کاذب اولدی؛ آوازلارده سوگشمکدن عبارت قالدی.

(ضلّوا عن الرشد: منهم جاحد جحد اومن یحدّ. وهل لله تحدید؟!)

هدایت یولندن یازدیلار: بعضلری هر بر حقیقتی انکار ایدر؛ بعضلری خدایی تحدید ایتمك خیالنه کیدر.-خدایی‌ده تحدید ممکنمیدر؟!

انسان حقائق ممکناتی ادراك ایده‌مز. هر بر شیی رسمیله بیلور؛ هیچ بر موجودی حدیله بیله‌مز. اویله ایسه حقیقت خدایی ادراك ایده بیلورمی؟

شبهه یوق، کنه خدایی علی وجه الحصول ادراك ایتمك محالدر. اهل علم کتب الهیه‌ده بوكا براهین قطعیه اقامت ایتمشدر. لکن رؤیتی اثبات ایتمش اهل نظر-«اهل ایمان دار بقاده حقیقت خدایی ادراك ایدر؟ یایوق؟»-مسئله‌سنی کتب اصولده ذکر ایدوب، احتمال! واحتمال! جوابلرینی ویرمشلر. „زیراکنه خدایی علی وجه الحصول ادراك فناً محال ایسه‌ده، دیگر بر طریقله ادراکڭ امتناعی براهینله ثابت اولمامش!“ دیمشلر.

(لفظ یبدّد من شرخٍ ومکتهلٍ والمال یجمع لم یدرکه تبدید.)

انسانلرڭ هر بری، النه کلن مالی صاقلار ایسه‌ده، آغزینه کلن سوزی صاقلاماز.

(واشرف الناس فی اعلی مراتبه   مثل الصدید ولکن قیل صندید.)

صدید یاره‌دن آقان یاشیل صاری‌یه مائل صویه دینور. ترکی‌ده ایرین دیرلر. صندید بیوك اعتبارلی آدمه اطلاق اولنور.

یعنی صدید ایله صندید آراسنده تفاوت غایت از اولدیغی کبی، انسان ایله مردار صو آراسنده‌ده تفاوت غایت ازدر.

(اما الصحاب فقد مروا وما عادوا   وبیننا بلقاء الموت میعاد.)

آرقاداشلار کچدیلر؛ قایتمادیلار. اولومك همه‌مزه کله‌جکی وعد اولنمشدر.

(سر قدیم وامر غیر متضح   فهل علی کشفنا للحق اسعاد.)

شو موت مسئله‌سی غایت اسکی بر سردر؛ واضح اولماز بر شیدر. شو باب‌ده حقیقتی کشف ایتمیه بزه اعانه ایدن بولنورمی؟

(سیران ضدان من روح ومن جسد: هذا هبوط؛ وهذا فیه اصعاد.)

جان ایله تن ایکی متخالف حرکت‌ده بولنورلار: بری یر التنه اینر؛ بری کوکلره عروج ایدر.

(الهنا الله ملك اول احد   تطیعه من صنوف الناس آحاد.)

خدایمز اللهدر؛ هر بر شیك مالکیدر؛ هر بر شیدن مقدمدر؛ بردر. همه انسانلر طوعاً اوکرهاً آكا اطاعت ایدرلر.

(لقد عرضنا علی الابرار دینکم   فکلهم عن دنایا فعلکم حادوا.)

اهل عدله اصحاب صلاحه دینکزی عرض ایتدك؛ همه‌سی سزك دنی اولان اشلرکزدن بیزار اولدیلار.

(اِنَّ الْمجوسَ لازکی مِنْکم عملاً وانما شأنکم جحد والْحاد.)

مجوسیلرڭ اشلری‌ده سزگی‌دن پاکدر. اشگز یالگز حقائقی انکار ایتمك حقوقلاره ظلم ایتمك‌دن عبارتدر.

فیلسوف حضرتلرینڭ شو اوچ بیت عالیلری جلد ثانی‌ده کله‌جك شو:

(قال افتکار فی الحوادث صادق جعل الصعاب من الامور مذلله:)

(هفت الحنیفة: والنصاری ما اهتدت: ویهود حارت: والمجوس مضلله:)

(اثنان اهل الارض: ذوعقل بلا دین، وآخر دِینٌ لا عقل له.)

اوچ بیت حقیقتلرینڭ تفسیری کبی اولا بیلور.

(تماجد القوم والالباب مخبرة ان لیس فی هذه الاجیال امجاد.)

شو قوم تکلفاً مجد اظهار ایدر. اکن عقللر قسم ایدرکه شو انسانلرده ماجد بولنماز.

(أَنجِدْ أخاكَ علی خیرٍ یهم به فالمومنون لدی الخیرات أنجاد.)

خیر اشارده انسانلره اعانه ایت. زیرامومن اولان خیر اشلرده هر کیمه اعانه ایدر.

«من یسر علی معسر یسر الله علیه فی الدنیا والآخرة. والله فی عون العبد ماکان العبد فی عون اخیه.» (مسلم عن ابی هریرة.)

«وعن انس عن النبی قال: والذی نفسی بیده لایومن عبد حتی یحب لجاره ما یحب لنفسه.» (متفق علیه.)

«ویؤثرون علی انفسهم ولو کان بهم خصاصة.» (الحشر-٩)

(اذا بلغ الولید لدیك عشراً فلا یدخل علی الحرم الولید.)

(فان خالفتنی واضعت نصحی فانت، وان رزقت حجی، بلید.)

(الا ان النساء حبال غيٍّ بهن يضيع الشرف التليد)

(اذا امنت على مال اخا ثقة فاحذر اخاك ولا تأمن على الحرم.)

(فالطبع فى كل جيل طبع ملائمة وليس فى الطبع مجبول على الكرم.)

(انا صائم طول الحياة! وانما فطرى الحمام. ويوم ذاك اعيد.)

عمرم بوينده روزه طوتارم. افطارم اولومدر. او كونده عيد ايدرم.

(قالوا: «فلان جيد لصديقه» لايكذبوا؛ ما فى البرية جيد.)

«فلان آدم دوستلرينه كريمدر» ديديلر. يالان سويله‌سونلر، انسانلرده كريم بولنماز!

(فاميرهم نال الامارة بالخنى وتقيهم بصلاته متصيد.)

اميرلرى اميرلگى زنا ايله بولدى. تقيلرى‌ده نمازيله آولار اولدى.

(كن من تشاء مهجناً اوخالصاً واذا رزقت غنى فانت السيد.)

كيم اولورسه‌ك اول. باى اولدكمى سيد سن!

(واذا حسدت فان شكر فضيلة ان لاتواخذ بالاساءة حاسداً.)

سكا حسد ايدرلر ايسه‌ده مواخذه مقابله ايتمه. زيرا نعمتك شكرى حاسدى مواخذه ايتمه‌مكدر.

(ومن الرزية ان تبيت مكلفاً اصلاح من صحب الغريزة فاسدا.)

طبيعتى فاسد آدمى اصلاح خيالنده اولمق طاقت خارجنده بر بليه‌در.

Из фондов Российской национальной библиотеки

15-11090

(والدين متجرٌ ميّتٌ فلذاك لا   تلفيه فى الاحياء الا كاسدا.)

دين امواتڭ سوداسيدر. لاجل ذلك احيا عندنده بازارى دوشكون اولور.

(اذا اغضبَ الخيلَ الشّكيمُ فما لها   عليهِ اقتدارٌ غير ازمِ الشّدائد.)

گم، يعنى آغزلق، آتلارى آچولاندرور ايسه، تيمور چايناموقدن باشقه آتلارنه قيلسونلار.

(وما يسبح الانسان فى لجّ غمرةٍ   من العز الا بعدخوض الشدائد.)

انسان. بيوك شدتلرى كورمهينجه، عزت ديگزنده يوزهمز.

(اذا جلّ خطبٌ ساعدَ المرءِ ضدّهُ   ولاخير فى الاخوان ان لم تساعدِ.)

بلا بيوك اولور ايسه، انسانه دشمنىده اعانه ايدر. اعانه ايتمهين آرقاداشلارده خير اولماز.

(فان رمتَ جوداً فليجئ منك مطلقاً   واكرمه عن تقييده بالمواعد.)

احسان ايدر ايسهڭ تعجيل ايت وعدايله احسانڭى حبس ايتمه.

(متى ينزلُ الامر السماوى لايفدْ   سوى شبح رمحُ الكمىِّ المناجدُ.)

امر خدا نازل اولور ايسه، بهادرلرڭ سونگولرى بر فائده ويرمز.

(وَانْ لحقَ الاسلامَ خطبٌ يغضّه   فما وجدتْ مثلاً له نفسُ واجد.)

(وانعظّموا كيوانَ عظَّمتْ واحداً   يكون له كيوانُ اوّلَ ساجد.)

اسلامڭ قدرينه خلل ويرن بليهلر، حكم قدرله، اسلام اوزرينه كلمش ايسهده، لكن اسلام كبى بر دينى هيچ بر انسان

Татар.
З-11090

بولامامشدر. انسانلر کیوانی تعظیم ایدرلر ایسه، بن اویله بر خدایی تعظیم ایدرم‌که کیوان آڭا الڭ اول سجده ایدر.

ابن سینا دیمش: «لم یقرع باب الوجود ناموس افضل من ناموس النبی محمد المحمود.»

«اسلامه، اهلنه بلایای تاریخیه نصل لاحق اولمش؟» — «حکیملرڭ اعترافیله همه ادیاندن همه شریعتلردن فائق هم اعلی اولان اسلامڭ حقیقتی نه‌در؟» شو ایکی بیوك مسئله‌لرڭ مفصل علمی جوابلری ایکنچی جزده، انشاءالله، بیان اولنه‌جقدر.

اسلامڭ ظهوری غلبه‌سیله حکم ایتمش خدای بنی موفق ایتسون! شریعت اسلامیه صاحبی شارع اکبر محمد صلی الله علیه وعلی آله وسلم حضرتلری میامن انفاسلریله حقائق اسلامی میزاب قلمم‌دن جاری ایتسون!

قازان. رمضان ۲۴ سنه ۱۳۲۵.
۱۹۰۷ سنه اوکتابر ۱۸.

موسی بن جارالله بیگییف.

Из фондов российской национальной библиотеки